

J A Z Y K O V Ě D N Ě

A K T U A L I T Y

Časopis
Jazykovědného sdružení České republiky

roč. LIII – 2016

č. 1 a 2

http://jazykovednesdruzeni.cz/jaz_akt.htm

ISSN 1212-5326

JAZYKOVĚDNÉ AKTUALITY
ročník LIII (2016), číslo 1 a 2

Vydává Jazykovědné sdružení České republiky
s finanční podporou Akademie věd ČR.

<http://www.jazykovednesdruzeni.cz>

Redakční rada: Tomáš Duběda (hlavní redaktor)
Martin Šemelík (výkonný redaktor)
Jana Hoffmannová, Pavla Chejnová, Jan Kořenský,
Michaela Lišková, Diana Svobodová, Silvie Válková

Příspěvky laskavě zasílejte v elektronické verzi, ve formátu textového editoru
MS Word, na e-mailovou adresu martin.semelik@googlemail.com.

Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha,
č. j. NP 583/1993 ze dne 13. 4. 1993.

Časopis je zapsán v evidenci periodického tisku pod číslem MK ČR E 21347.

OBSAH

Odborné články

Josef Štěpán: *Onomatopoické interjekce z hlediska jejich produktorů v současné české próze* 4

Petr Sádlo: *Needneš tu kořist, nebo ji greednu já? Komunikace hráčů počítačových her s využitím adaptovaných anglických sloves* 19

Odborný seminář *Veliký vědec mezi učiteli – veliký učitel mezi vědci: Vladimír Šmilauer (1895–1983)*

Martina Šmejkalová: *Úvod k bloku příspěvků* 28

Jarmila Panevová: *Syntax Vladimíra Šmilauera včera a dnes* 30

Josef Šimandl: *Tvarosloví v Nauce o českém jazyku a jeho recepcce* 36

Aleš Klégr: *Šmilauerova lexikografická a slovtvorná práce z pohledu anglisty* 41

Jaromír Krško: *Vladimír Šmilauer a jeho trvalý odkaz pre slovenskú onomastiku* 45

Rudolf Šrámek: *V čem zůstává Šmilauerovo onomastické dílo stále inspirativní* 51

Z jazykovědných pracovišť

Martina Šmejkalová: *Zpráva o činnosti Jazykovědného sdružení v roce 2015* 58

Nové publikace

Pavel Štěpán: *Praporu věren i ve ztraceném boji. Vladimír Šmilauer – život a dílo filologa (1895–1983) (Martina Šmejkalová) / Osídlení Čech ve světle místních jmen (Vladimír Šmilauer)* 64

Interview

Martin Šemelík: *Rozhovor s prof. Henningem Bergenholtzem* 71

Kronika

Patrik Mitter: *Brána jazyků v nebi otvíraná. K odchodu Jiřího Marvana* 76

Onomatopoické interjekce z hlediska jejich produktorů v současné české próze

Josef Štěpán

stepan.josef@centrum.cz

Věnováno Oldřichu Uličnému (*29. 9. 1936)

Abstract: Onomatopoeic Interjections from the Point of View of their Producers in Contemporary Czech Prose. The article offers a semantic classification of onomatopoeic interjections excerpted from contemporary Czech prose. The investigated interjections are imitations of various sounds by the speech sounds of the Czech language. The variants of the onomatopoeic interjections in Czech prose, determined both by the writer's subjective choice and the objective repertory of the speech sounds in Czech, are briefly commented on. Crucially, the article suggests that interjections are structured into a hierarchic system according to the producers of the individual sounds. The system involves four basic semantic types: (a) sounds produced by human beings (connected especially with breathing), (b) sounds produced by objects used by human beings (means of transport etc.), (c) sounds of other living creatures, (d) sounds of natural phenomena.

Key words: contemporary Czech prose, onomatopoeic interjections, sound imitation.

1. Úvodem

Interjekce jsou nejméně frekventovaným slovním druhem v jazyce, převažují mezi nimi kontaktové, méně časté jsou emocionální a zcela ojedinělé onomatopoické interjekce (Ludvíková 1985, s. 96). Nízká frekvence interjekcí je dána tím, že se nacházejí na periférii jazykového systému, což se projevuje už kombinacemi hlásek (grafémů), jež u ostatních slovních druhů nejsou v češtině běžné (*fi*, *pf*, *žuch*). Onomatopoické (zvukomalebné, imitující) interjekce napodobují „zvuky“ člověka i živého a neživého světa, který ho obklopuje, v lidské řeči, nejde o jejich zvukový snímek, „fotografii“, ale o jejich hláskový přepis, který je jednak vždy trochu subjektivní, jednak je objektivně vázán na repertoár hlásek v češtině, na jejich kvalitu. Jde o aktivní odraz zvuků v jazyce, srov. níže poznámka 3.¹

Protože jsme nevěděli, jaké onomatopoické interjekce budeme vlastně hledat, nemohli jsme použít neanotované elektronické korpusy, ale zvolili jsme **dlouhodobou** excerpci současné původní české prózy, která byla poprvé vydána od roku 1989 do dneška (viz konec článku). V ní se také zkoumá variantnost interjekcí lépe než v autentickém mluveném jazyce. Tato próza totiž zachycuje

¹ Na specifický hláskový sklad onomatopoických interjekcí obdobný v jazycích i nepříbuzných jsme ukázali u interjekcí napodobujících zvuky zvířat (Štěpán 1980).

obrovské množství životních situací současného člověka a právě v nich se objevují onomatopoické interjekce. Je však zajímavé, že známí čeští autoři tyto interjekce téměř neužívají. Proto jsme se museli soustředit na nejsoučasnější spisovatele méně známé, kterých je velké množství a z nichž se jistě někteří vypracují mezi spisovatele oblíbené.

Cílem tohoto příspěvku je na materiálu současné české prózy **sémanticky klasifikovat onomatopoické interjekce z hlediska jejich produktorů**, což je velmi obtížné. Jde ovšem jen o sondu do výzkumu onomatopoických interjekcí,² jejichž repertoár je omezen především tematikou současné prózy (např. na rozdíl od prózy 19. století se méně často zabývá problematikou venkovského života). Uvádíme jen doložený materiál, v němž některé interjekce vlivem různých okolností mohou chybět (např. interjekce *bim bam* pro zvony). Přesto se v našem materiálu objevily jisté interjekce, jichž by mohlo být využito i při přípravě **Akademického slovníku současné češtiny**, který se začíná zpracovávat v Ústavu pro jazyk český (viz webové stránky Ústavu) a jenž by tyto interjekce zaznamenal, protože ne všechny interjekce současné české prózy jsou uvedeny v Slovníku spisovného jazyka českého (srov. níže závěr).

Dříve než se budeme zabývat podrobnou sémantickou klasifikací onomatopoických interjekcí z hlediska jejich produktorů, je třeba si všimnout alespoň stručně **formální (jazykové) variantnosti onomatopoických interjekcí v současné české próze**. Tato variantnost souvisí s písemným (grafickým) zaznamenáváním zvukové stránky těchto interjekcí. Právě při něm se projevuje invence spisovatelů, kteří tyto interjekce více či méně stylizují.

Variantnost onomatopoických interjekcí je opakování grafémů pro samohlásky a souhlásky, opakování, které ve stylizaci prózy nemá hranice, pokud jde o počet grafémů (maximální doložené je opakování *z* v interjekci pro zvuk mouchy). Při popisu variantnosti budeme odkazovat k následující klasifikaci interjekcí podle zvuků jejich produktora.

U **samohlásek** se variantnost onomatopoických interjekcí projevuje jako opakování dlouhých grafémů pro samohlásky, což vyjadřuje zpravidla silnou intenzitu zvuku. U „vysoké“ samohlásky *i* se opakuje dlouhý grafém *í* (u člověka hvízdání a kýchání, brzdění auta, skřípání pumpy, zvuk střely kuše, pískání myši a delfína, zvuk větru) a u „temné“ samohlásky *u* dlouhé grafémy *ú, ů*, přičemž spisovatelé kolísají v diakritickém znaménku: varianta grafému s čárkou (zvuk telefonu, vytí psa, řev opice, zvuk sýčka a výra, zvuk komára, zvuk sirény viz níže oddíl 5) nebo kroužkem (u člověka chrápání, trubení auta, houkání vlaku, zvuk hrdličky, sýčka). Řidčeji se opakuje grafém *á* (zvuk houslí, osla, vrány a racka) a grafém *é* (mečení kozy).

² Pro nedostatek místa se jen krátce zmiňme o nejnovější odborné literatuře věnované českým onomatopoiím: Jejich nejpodrobnější klasifikaci podal O. Uličný (1986), po něm M. U. Fidler(ová) (2010). Stručněji srov. dále Z. Rusínová (1995), J. Táborský (2010), E. Kleňhová (2012), K. Tomova (2012), M. Vondráček (2015) a M. Krzempek(ová) (2015). Na webových stránkách je obrovské množství onomatopoi v nejrůznějších jazycích světa.

U **souhlásek** se variantnost (opakování) projevuje nejčastěji jako dlouhé *r* (u člověka chrčení, kašel a chrápání, dále zvuk telefonu, zvonění budíku, hrkání šicího stroje, zvuk samopalu, vrčení psa, chrochtání prasete, zpěv drozda), dlouhé *s* (syčení spreje, labutě, vzduchu, vařící vody atd.), dlouhé *š* (šoupání nohama, zvuk spreje, šumění stromů), méně časté jsou už dlouhé *f* (u člověka foukání, plivání), dlouhé *h* (u člověka dýchání a zvuk z hrdla) a dlouhé *z* (zvuk pily, včely, mouchy, komára), ojedinělé dlouhé *ř* (řinčení řetězu).

Onomatopoické interjekce jako jednoslabičná slova mohou být užity dvakrát, třikrát atd., nejčastěji se opakuje okazionální interjekce *tak* u střelné zbraně (pětkrát). Dvojslabičné *kuku* u kukačky užil spisovatel pětkrát atd. Trojslabičné *cililink* třikrát u zvonku atd. Dvojslabičné a trojslabičné interjekce svým opakováním vyjadřují rytmus zvuku vlaku atd.

Stejně jako česká nejpodrobnější klasifikace onomatopoických interjekcí našeho jubilanta (Uličný 1986, s. 247–249), která vychází od původce zvuků, také my v tomto článku dále postupujeme od produktorů zvuků, ale třídíme interjekce ještě podrobněji než O. Uličný. **Produktory vytvářejí jistý systém mimojazykové reality (světa)**. Tento systém je ovšem velmi složitý, proto popis produktorů v tomto našem článku, který má někde větší množství skupin, popř. kategorií, může sugerovat jejich přesnou ohraničenost a objektivní jednoznačnost tam, kde jsou ve skutečnosti jen neostré hranice. Jeden produktor může patřit i do více skupin. Možné jsou zde rozdílné názory, objektivitu je možné dosáhnout jen obtížně. Třídění interjekcí podle produktorů abstrahuje od jazykového systému a jeho **teoretickým rámcem je odrazová sémantika**, která vychází z konkrétních situací (životních situací člověka zobrazených v současné próze), v nichž produktoři vytvářejí interjekce.³ Cílem tohoto příspěvku nebyl popis světa produktorů, ale **aktivní odraz** jejich zvuků (ne snímek, fotografie zvuků, nýbrž jejich hláskový přepis) v českých onomatopoických interjekcích.

Rozlišujeme čtyři základní sémantické typy zvuků podle produktorů zvuku. První dva jsou spojeny s člověkem, a to se zvuky, které vydává sám člověk (1), a se zvuky, které vydávají prostředky, které člověk používá při své činnosti, a části těchto předmětů (2). Třetí typ jsou zvuky vydávané živými tvory (vyjma člověka) (3) a konečně jsou to zvuky přírodních úkazů (4). Tyto sémantické typy jsou uvnitř dále klasifikovány podle věcných obsahů a uspořádány tak do hierarchického systému. Okrajově zmíníme případ, kdy jeden produktor napodobuje jiného produktora, jde o onomatopoické interjekce na druhou (5).

³ Toto východisko odrazové sémantiky je formulováno v publikaci Štěpán 1986, s. 12. Tam v seznamu odborné literatury uvádím i další své práce, v nichž jsem vycházel od mimojazykové skutečnosti k formě při výzkumu neurčitých kvantitativ, prostoru, barev, posesivity a času v jazyce.

2.1.3 Neřečový zvuk v ústech

mlaskání:⁴ „**C, c**,“ *mlaskla jazykem Chulda* (Kraus O. 270)

při pití: *Maminka pije – **chlm, chlm, chlm** a pak vrací sklenici svému synu* (Goldflam 36)

zvuk břichomluvce: *V sednici s malými okny měl všude po stěnách rozvěšené hodiny, [...] s břichomluvcem, který dělal **chmr – chmr*** (Kahoun 56)

2.1.4 Vyprazdňování pomocí úst

plivání: „**Pfff...pffuj**,“ *vynořil se na opačné straně mýtiny Albert a vyplivl z úst větvičku jakéhosi keře* (Cerha 49)

prskání: „**Pfrrr**,“ *začal jsem prskat* (Cerha 34), „**Pffff!**“ *vyprskl zase otec –* (Jínová 10)

zvracení: „**UBBBRHÉÉÉ**,“ *zvracela Françoise do hajzlu* (Mařák 26)

2.1.5 Zvuk z hrdla

„**Hhe – ééh!**“ *cuknutím vyrazí z náhle sevřeného hrdla* (Milota 20)

2.2 Člověk způsobuje i jiné zvuky svým tělem, jež nejsou už vnitřními fyziologickými projevy.

šoupání nohama: *Drobná a stará maminka vešla, šoupajíc nohama v papučkách – **šch, šch, šch, ššch, ššch** – položila ruku na rameno* (Goldflam 36)

klapání bot: *Ťap! Ťap! Ťap! Nemilosrdně klapou maratonky* (Pavel 53), *[tʲ]uk, tʲuk, tʲuk, klapaly její ostré podpatky* (Rambousek 113), ***Klap! klap! klap!** rozezní se ptačí rýneček pod kostelem osamělými kroky* (Milota 129)

tʲukání, klepání, úder rukou na nejrůznější předměty má řadu variant: *Nové tʲuk, tʲuk, tʲuk – tentokráte na dveře označené nápisem Ředitel* (Němcová H. 89), „*Haló, tʲuky tʲuk, je někdo doma?*“ *zatʲuká mi Tomáš na čelo* (Zemanová 29), ***Ťuk-tʲuk-tʲuk** klepal dezertér francouzákem do chladiče* (Navrátil 28), *Na jednou se před stolem objevily dveře [...] **Klep, klep.** Jakmile starý muž ten zvuk zaslechl, znovu si povzdychl* (Tatíčková 6), „***Buch, buch, buch**,“ někdo zabašil na dveře* (Balabán 100)

tleskání rukama: ***Tlesk..., tlesk**, asi ze dvou míst se opět ozval zvuk k sobě při-kládaných dlaní* (Polák 83)

pleskavý zvuk těla v něčem řídkém: ***Čách** – to plácla dlaň do vody* (Hurník 113), interjekce souvisí se slovesem *čvachtat*

zvuk při nárazu těla: *[p]odjely mi nohy, **prásk**, natáhl jsem se na chodník* (Janota 97), ***Žuch**, svalí se na matraci* (Chochola 12)

⁴ Mlaskáním jako paralingválním zvukem, jeho funkcí, artikulací a písemným záznamem se zabýval u nás J. Vachek (1981, s. 126). V afrických (khoisanských) jazycích v Namibii existují mlaskavé hlásky (Krupa – Genzor – Drozdík 1983, s. 409).

3. Interjekce napodobující zvuky prostředků

Těmito prostředky jsou předměty, které člověk užívá při své činnosti, a části těchto předmětů, jako jsou dopravní prostředky, přístroje, nástroje (zvláště hudební), náčiní, zařízení, zbraně a vůbec věci, které člověk vytvořil a které používá.

3.1 Dopravní prostředek

3.1.1 Auto

Auto má v současné próze nejvíce zvuků, interjekcí a jejich variant. startování a zvuky částí auta: *[p]ak se „shromáždil“ v jednom místě, klapla klika auta – klk – muži nasedli – flt’ – zabouchli dveře – duff, duff, duff, duff – auto nastartovalo – drn, drnn, drrrn, vummm, vummm – a rozjelo se – án, án, áááááááá – od hlubších tónů k vysokým (Goldflam 34), Vrrrr... vrrrr... auto se rozjelo nečekaně prudce (Polák 81), Puk-puk-puk naskočil motor (Navrátil 108)*

drnčivý zvuk při přeřazování: *Rráá! Rrrrááh! Tahač přeřadí s meziplynem na nižší převodový stupeň (Milota 104)*

houkavý zvuk při troubení: *[dva šofěři] Začali troubit. Tutů, tutů, tutů (Čepelka 88)*

temný zvuk při nárazu: *[p]řes nouzový most vede důležitá výpadová silnice: buch – buch, udělá na každé spáře v mostovce osobní auto (Milota 63), Dítě nabourá jedním autíčkem do druhého a řekne: „Džuch!“ (Svěrák 42)*

zvuk při brzdění: *Huíííííí... brzdy ječivě zaskřípaly, auto prudce zastavilo (Polák 99)*

zvuky součástí auta: *Břank! Břink! Takhle přece zní zavíraná dvířka služebních aut! (Kopecký 139), „Rrrrrruuu... chrchrchr!“ Motor trabantu zařičel jako postřelený vepřík (Kolmačka 219), Otevřel dvířka pomuchlané dodávky bez kol... Mačká knoflíky palubní desky a vrčí jako motor. „Drrrrrrr..... mmmrrrrrr.....éééémmmm.....!“ (Vorel 160), [a]uto se ještě více naklání a nepravidelně poskakuje. Drrr, pneumatiky tlumeně narážejí po ohoblovaných kládách nedávno postaveného mostu (Urban 109), Osman měl velkou práci udržet vůz na silnici. Náhle se ozval pištivý zvuk. „Fííí.“ Levé přední kolo najelo na jeden z nespočetných kamenů (Patočka 233)*

požární auto a jeho signál: *[r]adostně mávaly hasičům na cestu. „Tradá, tradá! Hoří, hoří!!“ (Kopecký 18)*

3.1.2 Vlák

vlak sebou hází, hen-lok, hen-lok, skáče po kolejích (Chochola 80), [j]ezdili vlakem, k cestě patřil rytmus kol narážejících o hrany kolejnic. Todon todon...todon todon...todon todon (Kolmačka 73), Vlák uháněl po kolejích

a drncal si svou stejnoměrnou písničku. **Em-ta-ta, em-ta-ta, em-ta-ta** (Zadinová 7), *A půlnoční vlak už houká před návštědlem; tak výhrůžně jako divé zvíře – **hũũũ!*** (Bigas 126), **Tamtadam – tamtadam – tamtadam...** *Probudím se, nastraším uši. Hrome, vlak!* (Kubec 12)

3.2 Přístroj

telefon: *najdu telefonní sluchátko a ze seznamu navolím Romanino číslo k nim domů na pevnou. **Tút – tút – tút** – Zvedni to!!* (Lanczová 96), *Zvedla sluchátko. Vytočila číslo. **Tú, tú, tú*** (Lejsková 45), *„S tím to vyřídím sama,“ položila telefon. „**Crrrrrrrrrr!**“ „Prosím, Marie.“* (Medek 62). *„**Srr. Srrr.**“ Zadní kapsa jeho kalhot začala vibrovat a do okolí se neslo vyzvánění telefonu* (Hofman 17), **Píp, píp.** *Zpráva na mobilu* (Bryndová 114), **Tidididíí...** *Mobil.* (Formanová 146)

hodiny, budík: **[tjik, tik, tik, tik,** *něžně vrní zacementovaný budík* (Longinová 206), **„Crrrrrrr,“** *budil mě ráno budík* (Vorbová 34)

fotoaparát: *[p]řipravil si fotoaparát [...]* **Klap** – *další obrázek* (Klíma 89)

šicí stroj:⁵ *Probudilo mě známé hrkání. **Hrrr, hrrr, klik, hrrr...** Aha, maminka šije* (Peterová 104)

3.3 Nástroj

zvuk pily, cirkulárky: **„Bzzzzzn,“** *dlouhý zvuk pily* (Urban 34), **Uíííí. Uíííí.** *Zrovna jsem měl krásný sen. Takový kravál [...]. „Co tady děláte?“ křičel jsem na souseda [...]* **„Á, pan Lampička, co byste potřeboval,“** *usmíval se, když vypnul cirkulárku* (Oupic 199)

zvuk sekery: **Lup, lup** – *štípe dřevo* (Navrátil 41)

3.4 Hudební nástroj

housle a jejich součást: *[v]ytáhne poslušně housle, profesionálně přejede smyčec kalafunou a počne hrát: **Tááá, dááá, tááá, dááá...*** (Malinda 85), **Brnk** – *to se ozvala struna* (Hurník 113)

kytara: **„Ta-tá-da-dý-dy-dy-ja-da,“** *zazní z počítače syntetická kytara* (Hejma 164)

buben: *a pak prudce udeřil do bubnu: **bauuuuu** prostorem se valila zvuková vlna* (Slavická 135)

helikon: *Načež se pohnul chlapík s helikonem, přistoupil ke kravám, nadul tváře a ze všech sil zatroubil **trááá!*** (Navrátil 33)

polnice: **Tradááá** *zaječely polnice* (Polák 126)

⁵ Je možno ho chápat i jako náčiní/nástroj, jak upozornil neznámý recenzent.

3.5 Polyfunkční nástroj

zvony: *(h)lasy zvonů lze rozlišit již na dálku. Pududum, Pududum – Pumbum! – Pududum, Pududum – Pumbum!* (Nuska 300)

zvonek, zvoneček: **Cink, cink, cililink...**, zazvonil zvoneček nade dveřmi (Junková b 34), *Teprve potom může všechny odložit a třikrát mohutně zazvonit cililink, cililink, cililink!* (Kraus F. 33), **Cinkilinky, cililink** dojemně a naivně přivolával táta letitým kovovým zvonkem doby, kdy oba byli mladí (Nosková 46) *Na věži kostela zvonilo poledne: klinky, klinky, klink se snášelo na Folimanku* (Slavická 124), *Zvonek břínkl cink cank* (Kopecký 11), *Oholil jsem si jednu tvář a crrr! – někdo zvoní* (Nepil 144)

3.6 Náčiní

lžíce: **Cinky canky** stříbrných lžic (Kopecký 69)

rychlé přetírání štětkou: *[p]opad štětku na bílení a přetíral je [lyže]: šups! a šups!* (Pavel 122)

3.7 Zařízení

výherní automat: **„Ratata,“** ozvala se od opuštěného zapomenutého hracího automatu slova vyplivovaných mincí (Třešňák 111)

pumpa: **Kvíííííí**, stařena v černém se pokoušela načerpat vodu do vázy, ale pumpa jen skřípala a nezabírala (Kolmačka 330)

dveře: **„Trísk!“** udělaly dveře za jeho zády a ten zvuk ho probudil (Binar 250)

3.8 Zbraň

puška: *A Karlův prst na spoušti stiskne sám od sebe, prásk!, udeří flinta* (Jareš 206), **Teka – teka – teka – teka**, štěkají jejich strojní pušky (Kraus F. 116)

samopal: *[t]o už někdo křikne „Feuer!“ i tam u domku a trrrrrrrrr! Smršť ze čtyř maschinenpistolí sklátí muže* (Jareš 127)

kulomet: *[a] pak zase ratatata, kulomet* (Jareš 120), **Rach, rach, rach, rach... rach, rach, rach, rach**, rachot Hadrabova kulometu mu málem urve ušní bubínky (Jareš 142)

jiná střelná zbraň: okazionální interjekce *tak* v dokladu *A za tím tak, tak, tak, tak. tak. Asi větší ráže* (Jareš 122), *[z]asadil nový pás do zbraně a začíná znovu střílet. Tef – tef – tef – za tátu* (Kraus F. 120), **„Bims! Pif! Paf!“** Střílel do zdíva plnou lahví (Fischerová 150)

zbraň a její natažení: *Vzápětí jeho ruka natáhne kovový závěr automatu. Cvak – má nabito* (Urban 104)

granát: *[g]ranát, když letí, si zpívá nahlas jako Pavarotti. Je to asi takhle: Fí, fíí, fííí, fíííí, prásk* (Štětina 129)

tětiva kuše a zvuk její střely: **Bdziííí...,** rozdrncěla se tětiva kuše (Lev 8), **Fíí.**
Kolem uší mu zahučela střela z kuše (Janusová 111)

3.9 Nádoba

pokladnička: **Cink.** *Otočil se za zvukem [...] Za sloupem stála pokladnička, do které věřící vhazovali mince* (Jirousek 139)

hmoždír: *Ženy zatím tloukly ve hmoždířích kávu zvláštním slavnostním rytmem, bum bum, ta ta ta bum* (Borská 76)

3.10 Další předměty, které člověk užívá jako prostředky

deštník: *Dáš si ho do kabelky, a když bude pršet, uděláš cvak, cvak, paraple se roztáhne* (Brabcová 15)

roleta: **Hrr,** *někde v krámě vytahují roletu* (Janský 178)

sprej: „**Šššššššššš, plop-plop-plop, ssssssssss.....!**“ *ozvalo se pojednou z komory. [...] No, a co si myslíte, že jsem potom objevila? Ten podlý, starý, odporný sprej* (Kejvalová 8)

koule: *Po chvíli vyšel capart s módní hračkou, dvojicí koulí na provázku [...] a bum bum přešlo v krátké trrrr* (Kolmačka 50)

řinčení řetězu: *Řetěz řinčel víc a víc, až to bylo nepříjemné, navíc v jakémsi rytmu – břřřink...břřřink...břink,* *vždycky z tiššího do hlasitého* (Goldflam 96)

4. Interjekce napodobující zvuky vydávané živými tvory (vyjma člověka)

4.1 Domácí zvířata – savci

štěkot a ňafání psů: [...] *každý normální pes štěká haf, haf, toto plemeno však hau, hau* (Hromek 37), *Tu se fena lekne a vřeštivě ňafne. Pejsek se vyděsí a uskočí pryč. Ňaf? Ňaf?... Ňaf-ňaf-ňaf!...* (Kahuda 36), **Huf, huf, vrrf,** *drobné poštěkávání černých psů* (Houser 116)

vytí psa: *Nakonec si stoupla za dveře a srdcervoucně vyla. Haúúúú. Haúúúúúúúú...* (Marounková 160), „**Hauí, hauí,** *mamí, kde jsi? Já se tady bojím,*“ *plakala jsem do hadříků* (Marounková 6)

vrčení psa: „**Vrrrrr hauuuuf ňaf, ňaf ňaf**“ *vyjela jsem prudce po té darebačce* (Marounková 99), „**Uííí vrrr!**“ „*Co to máte za chrániče na tlamách*“ (Mahlerová 31)

kočka: *Rozhlédl se, jestli někdo neposlouchá. „Pěkně smolný den, černá kočka přes cestu hned po ránu.“ „Mňauuu.“* (Váchal 41), „**Mňau!**“ *do pokoje se přimňoukala mourovatá kočička* (Kavurová 235)

králík: *Tráva se třese pářením ostríhaných, doruda uplakaných králíků, Dup, dup, dupity dup* (Kopecký 271)

4.7 Polní a lesní ptáci – pěvci

drozd: „**Crrrlkliklik. Crrrlík.**“ *Víboh se pousmál a řekl trpce: „Cvrčala, Drozd cvrčala.“* (Šuleř 170)

kos: *Zvláště kosi byli vytrvalí. „Pui, pui,“ ozývalo se v korunách stromů* (Urban 95)

strnad: *Zároveň naslouchám ptačímu zpěvu, tesklivé **ci-ci-cici-cííí** patří patrně mladému, ještě mutujícímu strnadovi* (Putík 31)

vrána, havran: *V topolech u řeky skuhraly vrány. „Huaaaauuu!“* (Kolmačka 329), „**Krákráááá!**“ *vřeští vrány v černých korunách* (Kolmačka 464), *Nebem kroužili černí havrani, **krááá, krááá** – zvuk dřevěných řehtaček o Zeleném čtvrtku* (Slavická 10)

straka: **Ča ča ča.** „*Hele straky!*“ *zaradoval se baron* (Vostrá 19)

4.8 Vodní ptáci

volavka: *[v]olavka [...] Mává vítězně širokými křídly a povzbudivě mě volá k sobě nahoru vítacím pokřikem: **Kvá kvá kvá kva kva kva*** (Jirousová 40)

racek: „**Pi-tááá, pi-tááá,**“ *křičí rackové* (Štroblová 155)

4.9 Lovní ptáci

hrdlička: *[a] proměnila tak práškový cukr ve vrkání hrdliček. **Cůkrů.*** (Kraus I. 357), *Na okenní římse bublala stará známá hrdlička. Opakovala pořád to samé: **hu hů hu hu hů hu*** (Prudičová 130)

syčení labutě: *Z hladiny se ozvalo ošklivé, varovné zasyčení. „Sssssssssssssssss“.* *Fuj, velký labuťák se po mně hnal* (Marounková 116)

4.10 Draví ptáci

sýček: *[o]dpovídá mu jiný sýček: „Vahahava-hú! Hú, hú!“* (Hofmeister 125), *Najednou se mi za okny ozvalo **Půůůjd’, půůůjd’, půůůjd’** – aha sýček* (Žídková 186)

výr: *[a] odjinud volá oběma výr své táhlé: „Šu-ú-hu-hú! Šu-ú-hu-hú!“* (Hofmeister 125)

4.11 Obojživelníci

žába: *Z dáli už nás vítá tlumené hluboké „kvuak-kvuak“, přijdeme-li blíže, přidá se k němu žabí váhavé hemžení* (Ptáček 68)

4.12 Členovci

včela: „*Hele, včelka, **bzzz,***“ *vyloodil na rtech zvuk včely* (Pásek 59)

6. Onomatopoické interjekce na druhou

Onomatopoické interjekce na druhou jsou takové interjekce, kdy jeden produktor napodobuje jiného produktora – člověk napodobuje sirénu: *Satan si rukou podržel nos, rukou zatahal ve vzduchu a zaimitoval lodní sirénu: „Húúúúú, húúúúú...“* (Váchal 121), srdce napodobuje budík: *Její srdce drnčelo, jako když zvoní starý mechanický budík: Rrrrrrrrrrrrrrrrr!* (Balabán 119).

7. Závěr

Onomatopoické interjekce v současné české próze napodobují nejčastěji zvuky dopravních prostředků a dále zvuky nejrůznějších zbraní. Tato próza je na rozdíl od minulosti méně často z venkovského prostředí, což se odráží na menším výskytu některých interjekcí (např. u domácích zvířat a ptáků). Jsou zde však interjekce pro zpěvné ptáky, které ve Slovníku spisovného jazyka českého někdy nenacházíme. V excerpované současné próze užívají nejvíce onomatopoických interjekcí P. Kolmačka, I. Kopecký a J. Urban.

Některé zvuky mají v próze více interjekcí, než které jsou uváděny ve Slovníku spisovného jazyka českého (např. hvízdnutí člověka), jiné interjekce tento slovník vůbec neuvádí (např. *hejk* pro škytání, *hrm* pro odkašlání, *čách* pro pleskavý zvuk lidského těla v něčem řídkém, *puk* pro startování auta, *píp* zvuk zprávy mobilního telefonu, některé interjekce u zbraní atd.). Tyto interjekce a možná ještě další by v připravovaném Akademickém slovníku současné češtiny asi měly být zaznamenány. Naprostá většina interjekcí využívá pro napodobení zvuků hlásky, nepatrně je paralingválních zvuků (např. u člověka mlaskání). Spisovatelé svou invencí však subjektivně vytvářejí především grafickou variantnost onomatopoických interjekcí, dále řadu interjekčních okazionalismů (např. *ojing* jako zvuk prasete) a neartikulovaných napodobení zvuků (např. u člověka šoupání nohama, některé zvuky auta, vytí šelmy, řev opice). Je na zvážení autorů Akademického slovníku současné češtiny, zda i tyto interjekce uvádět, či neuvádět.

Uvedená klasifikace interjekcí představuje systém z hlediska produktorů, nikoli systém jazykový. Jde ovšem jen o sondu do velmi rozsáhlé problematiky onomatopoických interjekcí v současné češtině, protože náš materiál je omezen jen na nejsoučasnější českou prózu. Stranou jsme nechali onomatopoické interjekce v jiných jazycích. V budoucnu bude třeba ve výzkumu onomatopoických interjekcí pokračovat.⁷

⁷ Děkuji oběma neznámým recenzentům za cenné připomínky k první verzi článku.

Excerpovaná současná česká próza⁸

Bahounek, T., S pochodní v zubech, Brno 2008 – *Balabán, J.*, Jsme tady, Brno 2006 – *Bigas, J.*, Místečko, 2010 – *Binar, I.*, Sedm kapitol ze života Václava Netušila, 2000 – *Borská, I.*, Doktorka z domu Trubačů, 2012 – *Boučková, T.*, Když milujete muže, Ostrava 1995 – *Boudník, J.*, Věže. příběh 11. září, 2011 – *Brabcová, E.*, Žena, s. r. o., 2006 – *Bryndová, J.*, Máslo na hlavě, 2002 – *Brzáková, P.*, Až odejdu za horu, 2004 – *Březinová, A.*, Nehodná dcera rodu Smiřických, Brno 2008 – *Cajthamlová, M.*, Láska z plakátu, 2007 – *Cerha, V.*, Zoo – obchod U Kolouška, 2009 – *Čepelka, M.*, Bezdětný otec a syn, Řitka 2010 – *Dvořák, L.*, Jak hromady pobitých ptáků, 1998 – *Emingerová, D.*, Něžná tygřice, 2009 – *Fischerová, S.*, Zázrak, 2005 – *Formanová, M.*, Trojdílné plavky, 2007 – *Frybort, L.*, Praotcové, 2001 – *Goldflam, A.*, Osudy a jejich pán, 2005 – *Hejma, O.*, Americký blues, 2013 – *Hofman, R.*, V říši opice a hada, 2010 – *Houser, P.*, Sběratel měst, 2009 – *Hromek, J.*, Chyťte si toho psa!, 2005 – *Hrubý-Žluták, J.*, Ptáci od Jákoba, 2002 – *Hudečková, E.*, Tajemství pražského šotka, 2006 – *Hurník, I.*, Fialový notýsek, 2008 – *Chaun, I.*, Večeře u maharadži, 1998 – *Chochola, V.*, Děti z krechtů, Brno 2005 – *Janota, M.*, Všechno, co vidím, 2009 – *Jansa, P.*, Mizerové, Olomouc 2004 – *Janský, F.*, Nebeští jezdci, 1990 – *Janusová, J.*, Kameník krále Vladislava, Karviná 1996 – *Jareš, A.*, Mýlka, 2006 – *Jinová, Š.*, Letní láska, 2008 – *Jiráň, J. Palla, M.*, Ve znamení hada. Praha 1994 – *Jirousek, T.*, Kataplexie, 2007 – *Jirousová, V.*, Krajina před bouří, 1998 – *Junková, Š. a.*, Intimníček 2, strasti a slasti dospívání. Líbeznice 2006 – *Junková, Š. b.*, Zachraň mě, lásko, Liberec 2006 – *Kahoun, J.*, Řeka v barvě nebe, Horní Bříza 2002 – *Kahuda, V.*, Proudý, Brno 2001 – *Kautman, F.*, Jak jsme s Jackem hledali svobodu, 1996 – *Kavurová, H.*, Toxický squat, 2008 – *Kejvalová, T.*, Směju se a (ne)pláču, Ústí nad Orlicí, 2004 – *Klíma, J.*, Nespouštěj se s nikým, kdo je potrhlejší než ty, 2000 – *Klobouk, J.*, Americká žena a jiné povídky, 2008 – *Kočí, P.*, Odložené životy, 2004 – *Kolářek, L. Y.*, Císařovna musí zemřít, Brno 2008 – *Kolár, J.*, Tajné pláže, Třebíč 2009 – *Kolmačka, P.*, Stopy za obzor, 2006 – *Kopecký, I.*, Čas hříchů, Havlíčkův Brod 2007 – *Korbička, V.*, Sázkář, 2001 – *Kratěna, J.*, Poslední zlato z Yukonu, 2009 – *Kraus, F. R.*, Kat beze stínu, 2000 – *Kraus, O. B.*, Vepři ve při, 1993 – *Kraus, I.*, Malá rodina a jiná zemětřesení, 1998 – *Křivánek, R.*, Země strašidel, Brno 2009 – *Kubátová, T.*, Čas odpouštění, 2011 – *Kubec, V.*, Kde olivy dozrávají..., 2003 – *Kuras, B.*, Deník viruse aidsu, 2001 – *Lanczová, L.*, Doteky noci, 2004 – *Lejsková, P.*, Příběh ty a já, 2005 – *Lev, F.*, Krvavý Karlštejn, 2005 – *Longinová, H.*, Kočka v kleci, 2009 – *Macků, I.*, Řekni mi svoje znamení, 2011 – *Macura, O.*, Netopýři, Zlín 2009 – *Mahlerová-Šustková, S.*, Přes kočičí hřbet, 2009 – *Malinda, J.*, Polopravdy, čtvrtpravdy a celolži, 2003 – *Marounková, H.*, Cesta ho hlubin psí duše, České Budějovice 2008 – *Mařák, M.*, Nářez, Brno 2001 – *Medek, R.*, Železná panna, 2001 – *Micka, P.*, Trávy a alkoholy, 2005 – *Milota, K.*, Dáblův dům, 1994 – *Moučková, M.*, Attilův bojovník, 2007 – *Navrátil, B.*, Cesta slepého koně, Šenov u Ostravy 1999 – *Němcová, H.*, Jeden život navíc, 2011 – *Nepil, F.*, Satan s prstenem, 1996 – *Nosková, V.*, Ještě se uvidí, 2009 – *Nuska, B.*, Malé příběhy, 2009 – *Olmer, V.*, Nač se bát Frankensteinů, 2007 – *Oupic, M.*, Mozek v plamenech, 2006 – *Pásek, J.*, Tančili jsme Holanďana, Brno 2006 – *Patočka, K.*, Commandos, 2009 – *Pavel, O.*, Jak šel táta Afrikou, 1994 – *Peterová, Z.*, Dvojčata se mají. Jsou dvě, 2002 – *Polák, J.*, Vítek, R., Vlnobití, 2005 – *Prudičová, I.*, Jen pár obyčejných týdnů, 2006 – *Ptáček, J.*, Koupání s hrochem, Třebíč 2010 – *Putík, J.*, Plyšový pes, 1996 – *Rambousek, V.*, Protistátní román, 2010 – *Rucká, R.*, Bestseller o životě, 2004 – *Rýgl, A.*, Výjimečný stav, 1995 – *Slavická, M.*, Povídky jamrtalské, 2010 – *Svěrák, Z.*, Povídky, 2008 – *Svoboda, I.*, Někdo se

⁸ Místo vydání je uvedeno jen tehdy, nebyla-li jím Praha. Užívá-li se jiného než prvního vydání, uvádí se také rok 1. vydání v závorce.

Needneš tu kořist, nebo ji greednu já?
**Komunikace hráčů počítačových her s využitím adaptovaných
anglických sloves**

Petr Sádlo

Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích
PetrSadlo27@gmail.com

Abstract: Need This Loot or I Greed It? Computer Games Players' Communication Using Adapted English Verbs. Computer game players often feel the need to convert English expressions occurring in the game to their native language system. The aim of this article is to suggest the way the original English verbs are converted to the Czech grammatical system. In the theoretical part, the general principles of grammatical adaptation and the philosophy of the game itself are introduced. Subsequently, in the empirical part, the verbs are analysed with respect to their verbal class, valence and temporal-aspect characteristics. The analysed verbs are provided with typical examples of their usage in the game.

Key words: adaptation, verb, analysis, valence, aspect, verbal class.

Přijetí slova z cizího jazyka do jazyka domácího nutně zahrnuje včlenění výrazu do českého gramatického systému. Jelikož přejatý člen může jen zřídka fungovat formálně nezměněn, často dochází k jeho formální adaptaci, a to na rovině morfologické, slovtvorné, pravopisné a výslovnostní. Po tomto procesu se stává plnoprávným členem dané třídy. K přejímání dochází hlavně u substantiv, adjektiv, verb a adverbíí. Vzácně se přejímají i ostatní slovní druhy (interjekce: *fuck, oh my god, bye bye, ouch*, prepozice: *versus, kontra*). Kromě slovních druhů jsou přejímány i některé prefixy jako *anti – antihrdina, antitalent, ex – exkomunikace, expřítel*. V tomto konkrétním případě je ovšem možno druhou část slova odštěpit (tzv. *final clipping*) a předponu *ex-* považovat za zpodstatnělou: *Marka znám dobře, je to můj exmanžel* a *Marka znám dobře, je to můj ex*. Morfologicko-slovtvorná adaptace cizích výrazů je nezbytná u adjektiv, verb a adverbíí. U substantiv jen za určitých podmínek (srov. Čermák, 2011, s. 193).

Již přes 25 let je české prostředí ve větší míře ovlivňováno tzv. západní kulturou. Jako pravděpodobně nejvlivnější země se vyčlenily Spojené státy americké, jejichž kulturní stopy jsou u nás patrné snad na každém kroku, ať už se to týká umění, filmu, literatury nebo hudby. Co ovšem tento kulturní příliv přinesl především, je anglický jazyk. Díky počítačové technice a technologiím vůbec nabyl tento v české minulosti spíše opomíjený jazyk na obrovské důležitosti. Okolní svět nepřekypující anglickými nápisy si dnes už ani neumíme představit.

Nemalý vliv na přízeň, které se dnes angličtina těší, mají zejména mladí lidé. Ti využívají cizí jazyk, neboť je pro ně atraktivnější, výstižnější k dané situaci,

již pak anglicismus významově zesiluje či zjemňuje (srov. Svobodová, 2007). Mladí lidé, a to nejen teenageři, často věnují svůj čas počítačovým hrám, na nichž si nejvíce cení strhující expresivity, nadsázky a barevné výraznosti (srov. Hoffmannová, 1998). Tato zajímavá kratochvíle není, jak se někteří lidé domnívají, pouze pasivním vykonáváním rozmanitých úkolů, které hráčům hra zadává, ale přispívá také k rozvoji určitých v životě důležitých dovedností. Jednou z nich je zcela jistě i osvojování si cizího jazyka. Pro tyto mladé lidi je zde komunikace v daném jazyce naprosto nezbytná. Zvláště pak v případě, kdy do hry vstupuje více hráčů různých národností, by neznalost jazyka působila značné obtíže. Hráči se společně domlouvají na různých úkolech, misích, anebo jen tak „chatují“. Avšak někdy toto „pařanské chatování“ přesahuje hranice herního světa a proniká do světa „normálního“, kdy hráči užívají výrazy i v běžné komunikaci (srov. Hoffmannová, 1998), např.: *Ty nemůžeš kopat penalty, nemáš na to dostatečnej skill.*

Jedním z výsledků užívání jazyka nerodilým mluvčím je konverze příslušného lexikonu do gramatických kategorií jazyka domácího. Tato přeměna se týká především ohebných slovních druhů, zejména pak podstatných jmen a sloves. A právě slovesy bych se ve svém článku chtěl zabývat. Budu si všimnout vybraných, nejčastěji užívaných přejatých verb, adaptovaných pomocí českých kmenotvorných formantů, které je zároveň zařazují do příslušné slovesné třídy a přidávají jim vidové odstíny. Jako zdroj k získání potřebných slovesných tvarů jsem užil metodu řízeného dialogu. Rozhovoru se zúčastnil zkušený hráč online her. Jako zdroj informací byla použita jedna z nejslavnějších MMORPG (*Massively Multiplayer Online Role Playing Game*) her světa – *World of Warcraft*. Toto RPG vyšlo v roce 2004 k desetiletému výročí jeho úspěšného RTS (*Real Time Strategy*) předchůdce – *Warcraftu* (Schönbauerová, 2014).

Podstatou hry je boj o moc nad virtuálním světem mezi dvěma základními frakcemi – Hordou a Aliancí (srov. Schönbauerová, 2014). Na začátku si každý hráč může zvolit, za kterou ze znepřátelených stran bude chtít hrát. Od tohoto výběru se pak odvíjí celé dobrodružství, které v tomto příspěvku z lingvistického hlediska nastíním.

Pro názornost předkládám ukázkou řízeného dialogu. Účastník A je tazatel Petr, účastník B je respondent Jiří, hráč zmíněné počítačové hry.

A: Existují nějaké speciální výrazy v oblasti boje s nepřáteli?

B: Záleží na tom, jaký typ bojovníka myslíš.

A: Mám na mysli třeba kouzelníky.

B: Kouzelník přirozeně vyvolává kouzla, což mu trvá nějaké ty vteřiny, a proto ho to trochu znevýhodňuje vůči ostatním. Době vyvolávání kouzel říkáme *kástění*, tudíž kouzelník *kástí*.

A: Co třeba ostatní bojovníci? Má jejich styl boje obdobná speciální pojmenování?

B: U ostatních mě nic zvláštního nenapadá. Používáme hlavně běžné české výrazy pro boj.

A: Existuje nějaký výraz pro nejobvyklejší činnost, bez které se ve hře nelze obejít?

B: ... No, aby hráč dosáhl alespoň nějakého slušného *levelu*, musí *expit*. To znamená, že získává zkušenosti z boje s nepřáteli, a to ho posouvá ve hře dopředu.

A: Dobře, a co ještě jiné anglicismy týkající se přímo konfrontace hráče s nepřítelem?

B: ... Těch je spousta. Ale nejpoužívanější je asi výraz *kilnout*. To je jednoduché. To je od anglického *kill*. Když pak soupeře *kilneš* a on něco *dropne* [upustí],¹ tak ho pravděpodobně taky *vylootuješ* [okradeš, vyrabuješ], což jsou výrazy taky převzaté z angličtiny.

Pak třeba, když čekáš na nepřítele, až se objeví, znamená to, že ho *kempíš* [stále čekáš na nepřítele, abys ho mohl opakovaně ničit]. Asi je to odvozené od dlouhého stání na jednom místě. Prostě tam stojíš tak dlouho, dokud se tam znovu „nenarodí“.

Hodně zajímavý je i výraz *grindovat* [drtit, mlít], kdy bez hlubšího záměru likviduješ jednoho nepřítele za druhým, ale nejsem si přesně jistý, jak tento výraz vznikl.

A: Určitě existují i výrazy týkající se samotného fungování hry. Teď mám na mysli spíše obecná slova nezávislá na vůli hráče.

B: ... Jojo, existují a používají se velmi často. Třeba když hra *laguje* [zpožďuje se, loudá se] nebo *má lagy* [má zpoždění]. Může taky *bugovat* [blbnout, zlobit], to znamená, že tam jsou nějaký ty chyby. Nebo jiný výraz, už když se chceš přihlásit. To se říká, že *se naloguješ* [přihlásíš] nebo *logneš*, popřípadě, když ti nejde hned se přihlásit, řekneš, že *se loguješ*.

Co by tě ale ještě mohlo zajímat, jsou slova, která se používají v *dungu* [hradním sklepení, kobce], což je něco jako hradní sklepení. Tam je slovníček ještě o něco specifitější. V *dungu*, když totiž nepřítel *dropne* trochu vzácnější kořist, ty ji nemůžeš hned *vylootovat*, ale musíš si o ni *rolnout* [zahrát si o ni kostky] s ostatními spoluhráči. To házíš virtuální kostkou a buď kořist *needneš* [potřebuješ], nebo *greedneš* [shrábneš]. Totiž, když ji *needneš*, znamená to, že ji potřebuješ, takže automaticky budeš mít vyšší *roll* [hození kostkou]. Kdežto když kořist jenom *greedneš*, *roll* budeš mít nižší, a to znamená, že ji dostaneš jen v případě, že by ji druzí hráči taky jenom *greedli*. Pak se ještě hodně používá slovo *kicknout* [vykopnout] někoho z grupy. To se děje, když provedeš něco, co buď ohrozí bezpečnost grupy, nebo když se chováš neohleduplně a zákeřně k ostatním členům. Překvapivě se to děje dost často.

V následující části si všimnu užitých přejímek v pořadí, jak byly v dialogu s profesionálním hráčem uvedeny. Nejprve respondent vysvětloval, za jakých okolností se užívá sloveso *kástit* – vzniklo z anglického *cast* a mezi hráči se užívá ve významu „vyvolávat kouzlo, kouzlit, vykouzlit“. Jinak má řadu dalších významů jako *hodit*, *vrhnout/vrhát*, *lít*, *odlít/odlévat*, *obsadit/obsazovat* (*Velký anglicko-český, česko-anglický slovník* 2007, s. 86, dále jen VAČS).

Sloveso *kástit* bylo do češtiny adaptováno slovotvornou příponou *-i-*, dostalo také českou infinitivní koncovku *-t*. Takto se zařadilo ke slovesům 4. třídy podle vzoru *prosit*. Nejčastěji bývá užíváno ve tvaru 3. osoby č. j. i č. mn. indikativu

¹ České ekvivalenty uvedené v hranatých závorkách slouží k vysvětlení pojmu – ve hře se ne-užívají.

prézentu (*hráč/hráči kástí*), nebo se užívá jako podstatné jméno slovesné – *kástění*. Od nedokonavého slovesa *kástit* lze utvořit předponou sloveso dokonavé *vykástit*. Četnost užití nedokonavého *kástit* vplývá ze skutečnosti, že hráči *World of Warcraft* o procesu vyvolávání kouzla nejčastěji mluví v momentě, kdy se dané kouzlo vyvolává nebo v minulém čase, když tato akce byla v průběhu.

Sloveso *expit* pochází z anglického *experience*, které znamená „zakoušet, získávat zkušenost“ (VAČS, 2007, s. 176). Je utvořeno stejným způsobem jako předchozí, jen se slovotvorná přípona *-i-* s infinitivní koncovkou připojuje ke zkrácenému základu *exp-*. Sloveso se tak opět řadí do 4. slovesné třídy a pociťuje se jako nedokonavé. Proto jsou zde využity možnosti zdokonavení pomocí předpon: *vyexpit*, *zaexpit si*. Častěji využívaný nedokonavý tvar *expit* (prézentní 3. os. j. č. i mn. č. má tvar *expí*) zdůrazňuje dlouhotrvající proces nabývání zkušeností, které hráč získává během hry prakticky nepřetržitě. Dokonavý protějšek *vyexpit* se užívá tehdy, jestliže se jedná o dovršení určité úrovně (levelu) postavy, kterou hráč zastupuje. *Warlocka jsem vyexpil na 70. level*.

Sloveso *kempit* vzniklo z anglického slovesa *camp*. Už dříve bylo do češtiny adaptováno příponou *-ova-* sloveso *kempovat*, přičemž ale tato dvě do češtiny adaptovaná slovesa mají odlišný význam. *Kempovat* znamená tábořit v přírodě, často za účelem rekreace, kdežto sloveso *kempit* má význam docela odlišný. Představuje herní postavu setrvávající na jednom místě za účelem čekání na nepřítele, se kterým by se pak mohla utkat. Zajímavá je zde také valence obou sloves. Sloveso *kempovat* je jednovalenční (pojí se pouze s podmíněm). Na druhé straně sloveso *kempit* ve výše zmíněném významu na sebe nutně váže předmět ve 4. pádě: *Včera večer jsem kempil jednoho rogu, abych si zvýšil honory*. Verbum je tedy dvouvalenční. Dokonavým protějškem je okamžité sloveso *kempnout* utvořené slovotvornou příponou *-nou-*, 3. os. j. č. je tedy *kempne*. Toto perfektivum je hráči *World of Warcraft* poměrně hojně užívané. Dokonavý protějšek tudíž konvertuje ke 2. slovesné třídě ke vzoru *tisknout*. Zde je ovšem zajímavý fakt, že sloveso *tisknout* je primárně nedokonavé, a tudíž je schopno popisovat právě probíhající děje, kdežto sloveso *kempnout* je striktně dokonavé a je užíváno se zřetelem k budoucí akci: *Postav se sem, kempni tady tu rogunu² a pak pokračuj v expení*.

Pokračuji verbem *skillit* (*skilit*), které je odvozené nikoliv od slovesa, nýbrž od substantiva *skill* znamenajícího „schopnost, dovednost, um“ (VAČS, 2007, s. 508). Vzniklo tedy připojením kmenotvorné přípony 4. slovesné třídy *-i-* k celému základovému slovu. Řadí se ke vzoru *prosit* a může být jak jednovalenční, tak dvouvalenční. Zde záleží na tom, co konkrétně chce hráč adresátovi sdělit. Jestliže mluví o procesu *skillení* obecně, užije spíše jednovalenční varianty: *Expit mě moc nebaví, radši skillim*. Avšak pokud se mluví o *skillení*

² Neologismus pochází z anglického *rogue*, což znamená „lump, lotr, zloděj“ apod. (VAČS, s. 378). Ve hře nikdy nejedná čestně a zpravidla se neštítí žádné „špinavé“ práce, pokud za to dostane řádně zapláceno.

určité dovednosti nebo řemesla, sloveso je výhradně dvouvalenční: *Hunteři jsou jediní, kdo skillí engineering, ostatním k ničemu není.* Co se vidu týče, příponově dokonavá alternace je zde nemyslitelná. Dokonavé **skillnout* neexistuje, jelikož by negovalo samotnou procesuální povahu verba. Je ovšem možné si vypomocet předponovým terminativem *vyskillit*, užívaným poměrně často, přičemž se jedná o sloveso výhradně dvouvalenční: *Mining jsem vyskillil na 250. level.* U tohoto verba je také možná příponová varianta *skillovat (skilovat)* zařazující je k 6. slovesné třídě podle kmenu infinitivního a ke vzoru *kupovat*. Nutno podotknout, že tento tvar ustupuje svému protějšku *skillit*, což se děje z důvodu postupného zrychlování hry, kdy tvar *skillit* je z hlediska výslovnosti úspornější.

Sloveso *lagovat* pochází z anglického *lag* „zpoždovat se, loudat se“ (VAČS, 2007, s. 287). Dokonavý příponový protějšek *lagnout* konvertuje ke 2. slovesné třídě ke vzoru *tisknout* a užívá se jen zřídka. Pokud se hra zpožďuje, hráči inklinují k výrazu *lagovat*, kdy je sloveso vnímáno jako iterativum, a tudíž zde nejde o jednorázovou akci, ale spíše o sekvenci dějů (lagů). Zde je také vidový rozdíl mezi původním anglicismem *lagnout* a vzorem *tisknout*. Sloveso je striktně jednovalenční: **Hra lagovala celý quest* (Hra zpožďovala celý quest). Jestliže ovšem použijeme větný člen *celou hru* jako příslovečné určení času, věta pak dává smysl: *Hra lagovala celý quest, co jsem ho dělal* (Hra lagovala po celou dobu, co jsem quest dělal.). V tomto případě je také velice zajímavá zvrtnost slovesa *lagovat*. Angličtina nedisponuje tolika zvrtnými slovesy jako čeština. Verbum *lagovat* se tedy obecně adaptovalo jako nereflexivní, avšak jednovalenční (viz příklady výše). Je nutné se tedy zamyslet i nad potenciálními českými ekvivalenty *zpoždovat* a *zpoždovat se*. Ze syntaktické povahy slovesa *lagovat* vyplývá, že nezvratné a dvouvalenční „zpoždovat“ nemůže plně vystihnout všechny sémantické a syntaktické vlastnosti tohoto verba. Srovnej: *Hra zpožďovala veškeré kástění.* Ale **Hra lagovala veškeré kástění.* V tomto případě je tedy nutné použít reflexivní ekvivalent *zpoždovat se*. Srovnej: *Expení se zpožďovalo.* – *Expení lagovalo.* Nezvratná podoba *zpoždovat* se tudíž nedá použít jako adekvátní protějšek k verbu *lagovat*.

Sloveso *bugovat* vzniklo z anglického substantiva *bug* znamenajícího „brouk, hmyz“, ale také „chyba“ (VAČS, 2007, s. 69). Když hra *buguje*, je plná chyb a anomálií. Je zachován jak anglický pravopis, tak i výslovnost [baguje]. Verbum se podle kmenu infinitivního řadí k 6. slovesné třídě a časuje se podle vzoru „kupovat“. Tak jako v předchozím případě se jedná o sloveso jednovalenční. Vidově modifikovaný protějšek *bugnout* (2. třída, vzor „tisknout“) se vyskytuje jen sporadicky, jelikož iterativností imperfektivního *bugovat* hráč dává najevo svoji nespokojenost a rozčilení ze špatné kvality hry. *Tak já to zapnu dneska už potřetí a von ten krám furt buguje.*

Sloveso *lootovat* pochází z anglického *loot*, tj. „rabovat, vyrabovat, drancovat, vydrancovat“ (VAČS, 2007, s. 306). Sloveso vzniklo připojením kmenotvorné přípony *-ova-* a řadí se do 6. slovesné třídy. Jako v předchozím případě je zde

zachován původní pravopis i výslovnost [lútovat]. Předponové perfektivum *vylootovat*, utvořené od nedokonavého tvaru *lootovat*, na rozdíl od předchozích perfektiv, je mezi hráči *World of Warcraft* užíváno velmi bohatě. Zde je kladen důraz na výsledek děje, jinak řečeno „vyřadit nepřítele za účelem získání kořisti“, přičemž se počítá s tím, že protivník kořist získá. Užívání dokonavosti je dále umocněno samotným trváním procesu *lootování*, čítajícího jen zlomek vteřiny. *Nejdřív tu potvoru zabij a pak ji prostě vylootuj*. Imperfektivum má často funkci frekventativa. *Hele vocas, lootuješ ty gobliny? Z hlediska valence se sloveso vždy pojí s předmětem ve 4. pádě, a je tudíž dvouvalenční. Jednovalenční varianta by byla ze syntaktického hlediska možná, avšak sloveso by pak ztrácelo svůj původní význam. Pro hráče je mnohem důležitější výsledek děje než samotná činnost lootování. Sporadicky je ovšem výskyt jednovalenčního protějšku možný: Server spadnul, zrovna když jsem lootoval. Zde je ovšem kladen důraz na průběh děje, nikoliv na výsledek.*

Sloveso *grindovat* vzniklo z anglického originálu *grind* znamenajícího „drtit, rozdrtit, mlít“ (VAČS, 2007, s. 221). Ve hře to znamená „bez přestání zabíjet nepřátele, aniž by to po hráči požadoval svěřený úkol“. Sloveso s kmenotvorným sufixem *-ova-* spadá pod 6. slovesnou třídu. Původní anglický pravopis slovního kořene je zachován, avšak foneticky se sloveso liší. Originální anglická výslovnost [graind] byla upravena do jednodušší počestěné formy [grind]. Pravděpodobně se tak stalo zčásti z neznalosti jazyka a zčásti v důsledku úspory vyjadřování (co se týče výslovnosti, [graind] je poněkud komplikovanější než jeho počestěný protějšek [grind]). Ohledně vidu je užití příponového perfektiva *grindnout* poněkud iluzorní, jelikož sémanticky vypovídá pouze o jednorázové akci, což je s původním významem slovesa neslučitelné. Předponové perfektivum *vygrindovat* se užívá jen velmi sporadicky. Je to dáno samou povahou hry. Není možné celé své okolí *vygrindovat*, protože umírající protivníci po kratším časovém intervalu znovu ožívají, přičemž hráčům zde nejde prvotně o dosažení výsledku *vygrindování*. *Grindování* je pouze prostředek za účelem získávání více zkušeností – *expení*. Sloveso je dvouvalenční, zpravidla vyžaduje předmět ve 4. pádě. *Včera v noci jsem grindoval všechny potvory, co mi přišly do cesty*. Lze ovšem sloveso použít i jednovalenčně, jako například ve větě *Včera v noci jsem grindoval až do 45. levelu*.

Sloveso *kilnout* vzniklo z anglického *kill* připojením kmenotvorné přípony *-nou-*. Verbum v překladu znamená „zabít“ (VAČS, 2007, s. 282). Sloveso je primárně dokonavé a má nedokonavý protějšek *kilit*. Toto imperfektivum se řadí k 4. slovesné třídě, ke vzoru „prosít“. Tento výraz se používá poněkud řidčeji než jeho dokonavá varianta. Tato dvě slovesa se neliší pouze morfologicky, ale také sémanticky. Totiž dokonavé *kilnout* má význam „zabít“, kdežto *kilit* není ani tak o zabíjení, jako spíše o setrvávání na určitém místě za účelem opakovaného ničení nepřátel v dané lokalitě. Jeho blízké synonymum je výše zmíněné *kempit*: *Tak jsem toho vára (warrior) konečně na třetí pokus kilnul. – Hej, nelez*

mi sem, tady kilim ty creepy (nepřítel nižší hodnoty) já. Tak jako v předchozím případě je sloveso dvouvalenční.

Sloveso **dropnout** je odvozeno od anglického originálu *drop*, znamenajícího „upustit“ (VAČS, 2007, s. 160). Kmenotvornou příponou *-nou-* přistupuje ke 2. slovesné třídě. Pro upřesnění, po *kilnutí* protivníka tento protivník *dropne* („upustí“) svou kořist a vítěz ji *vylootuje*. Nedokonavé *dropuje*, řadící se k 6. slovesné třídě, se používá, mluví-li se o frekvenci jednotlivých *dropů*. Protějšky mohou i kontrastovat: *Gnollové většinou dropujou zelený itemy (věci), ale dneska mi žádnéj nedrop ani jeden.* Nedokonavá varianta *dropuje* je tedy zaměřená spíše na častost, oproti dokonavému *dropne*, kdy se hodnotí výsledek.

Sloveso **logout se** je odvozené od anglického frázového verba *log in*, které má význam „přihlásit se do systému“ (VAČS, 2007, s. 304). Verbum *logout se* konvertuje ke 2. slovesné třídě a je výhradně zvrtné. Sloveso je pouze jednovalenční, jak již naznačuje jeho zvrtnost. Řidčeji je mezi hráči rozšířené předponové perfektivum *nalogovat se*. Méně se užívá imperfektivní varianta *logovat se*, avšak má svá specifika. Tak jako výše zmíněné sloveso *dropnout se* i dokonavé *logout se* soustředí na požadovaný výsledek děje, kdežto *logovat se* spíše naznačuje trvání. Zdůraznění doby trvání, a tedy i nedokonavé *logovat se* hráč používá tehdy, když se v procesu *logování* vyskytne překážka, a tudíž je průběh děje pozdržen: *Dobře, tak já se za minutku lognu. – V sobotu jsem se logoval asi půl hodiny, kolik tam bylo lidí.*

Verbum **rolnout** vzniklo z anglického *roll*, což znamená mimo jiné „hodit kostkou“ (z původního výrazu *roll the dice*, VAČS, 2007, s. 462) přidáním kmenotvorné přípony *-nou-*. Z hlediska zvrtnosti a valence je dané sloveso poněkud komplikované. Nabízí se zde několik možností: *V Deadmines jsem si rolnul supr chestku (vesta na tělo) pro rogunu* nebo *V Deadmines jsem rolnul supr chestku pro rogunu.* Zvrtné sloveso i jeho protějšek lze použít bez větší změny významu. Avšak verbum s předložkovou vazbou *rolnout si o něco se* významově poněkud liší. Zatímco bezpředložková varianta (viz věty výše) referuje o úspěchu hráče v *rolování*, její prepoziční protějšek má význam zcela opačný. *V Deadmines jsem si rolnul o supr chestku, ale jako vždycky mě kostky neměly rády.* Co se vidu týče, hojně se využívá příponové imperfektivní varianty *rolovat* formálně spadající pod 6. slovesnou třídu. Je zde zajímavé sledovat rozdílnou sémantiku obou protějšků. Zatímco *rolnout* signalizuje (virtuálně) „hodit kostkou a vyhrát“, *rolovat* vypovídá spíše o neúspěchu: *Včera v dungu jsem si rolnul výbornou čestku. Včera v dungu jsem roloval o feety, ale jako vždycky jsem je lůznul (prohrál).*

Počestěné **neednout** je utvořené kmenotvornou příponou *-nou-* od anglického základu *need* s významem „potřebovat“ (VAČS, 2007, s. 346). Zde nedošlo k žádným podstatnějším formálním či významovým změnám. Sloveso je výhradně dvouvalenční: *Vždycky když creep dropne modrou two-handku mace, warrior ji needne.* Sloveso úzce souvisí s verbem *rolnout*, přičemž činnost *rolnutí se* vnímá jako následek *neednutí*. Hráč tedy kořist *needne* a následně si

o ni *rolne*. Imperfektivum se užívá řidčeji a má význam spíše iterativní. *Hele modrá hedka. Tu musím neednout. – Vždycky když jde hunter do dundu, needuje bowy a guny (luky a střelné zbraně).*

U slovesa **greednout** je velice zajímavý jeho původ. Není totiž odvozeno od verba, jako je tomu v případech zmíněných výše, nýbrž od substantiva **greed** znamenajícího „chamtivost“ (VAČS, 2007, s. 220). Významově je tedy jistým protipólem k verbu **neednout**. Přestože se sloveso cítuje jako opak k výše zmíněnému verbu **neednout**, má obdobné syntaktické vlastnosti. Zajímavý je ovšem významový posun ve hře oproti originální sémantice slovesa. Ve *World of Warcraft* má podstatné jméno a sloveso **greed** spíše humorný nádech a musí být bráno s nadsázkou. Zadáním příkazu **greed** se totiž nejedná o chamtivost hráčů, ale pouze o získání kořisti v případě, že by ji žádný jiný hráč **neneednul** (tedy „nepotřeboval“): *Včera v dundu jsem všechno greednul, protože na můj class žádnéj creep nic pořádného nedropnul.* Tak jako sloveso **needovat** má imperfektivum **greedovat** iterativní charakter. *Priesti vždycky greedujou mail armor (brnění), protože jim k ničemu není.*

Sloveso **kicknout** je odvozené kmenotvornou příponou *-nou-* od anglického protějšku **kick**, což znamená „kopnout, kopat“ (VAČS, 2007, s. 281). Ve hře má sloveso převážně záporné konotace (*disapproving expression*). Totiž **kicknout** někoho z party znamená „vyhodit“ ho, nebo doslova „vykopnout“. Sloveso, jak již napovídá předchozí věta, je výhradně dvouvalenční: *Toho druida jsem už musel kicknout, jinak by zničil celej raid (větší skupina hráčů).* Zajímavý je zde fakt, že překlad verba **kick** se hráči cítuje jako předponový, „vykopnout“, přičemž takovému překladu odpovídá spíše frázové sloveso *kick out*. Nejde tedy o vidový přechod, ale o změnu slovesné akce (Isačenko, 1960, s. 9–16). S imperfektivem bychom se mohli setkat jen velmi zřídka už proto, že přirozeně nikdo nestojí o to, někoho opakovaně *kickovat*, aby tím oslabil partu a popíral její původní účel. Dalo by se také říci, že daný neologismus má též funkci eufemismu, kdy hráč užije výrazu pro zjemnění nepříjemné skutečnosti namísto jadrnějšího českého protějšku.

Z průzkumu vyplývá, že primární perfektiva (*rolnout, dropnout*) spadají pod 2. slovesnou třídu, nejčastěji ke vzoru „tisknout“, přičemž předponová perfektiva (*vylootovat*) se řadí k 6. slovesné třídě dle infinitivního kmene, vzor *kupovat* (3. slovesná třída dle kmene přítomného – vzor „kupuje“), případně k 4. třídě, vzor „prosit“ (*vykástit*). Tak jako u perfektiv jsou i u imperfektiv dvě možnosti, a to přejít buď do 4. třídy (*expit*), nebo do 6. třídy (*lagovat*). Motivace pro konverzi k jednotlivým třídám je obtížně definovatelná, jelikož velkou roli zde hraje nahodilost. Obecně lze ovšem říci, že slovesa používaná ve vyhraněných situacích mají tendence přiklánět se k 4. třídě, protože kratší kmenotvorná přípona se jeví jako časově úspornější: *Jestli ten mág bude furt tak pomalu kástit, všichni tu zhebneme.* Naproti tomu slovesa s kmenotvornou příponou *-ova-* jsou užívána v situacích okolnostních nebo méně vypjatých: *Palachy (paladiny) už nebaví furt lootovat nízký levely.*

Přejímání anglických sloves do českých gramatických kategorií v rámci slangu hráčů počítačových her je fenomén v dnešní době takřka nepřehlédnutelný, neměl by tedy zůstat bez povšimnutí. Cílem mého výzkumu bylo zmapovat frekventovaná slovesa, která spadají do úzu hráčů počítačové on-line hry *World of Warcraft*, zařadit je do příslušných slovesných tříd, určit jejich valenci a vidovou podstatu. Tyto kategorie jsou z hlediska slovesného rozboru nejzajímavější, jelikož skrze ně můžeme vnímat jemné významové odstíny, kterými se slovesa liší od svých anglických originálů. Otázkou však zůstává, do jaké míry je zařazení sloves do příslušné české třídy a k vidu z hlediska zachování významu platné, jestliže v angličtině jsou tyto slovesné kategorie vyjádřeny zpravidla temporálně, popřípadě kombinací temporálně-vidovou.

Literatura

- Čermák, F. (2011): *Jazyk a jazykověda: Přehled a slovníky*. Praha: Karolinum
- Hoffmannová, J. (1998): Pařani a gamesy (Pokus o charakteristiku diskurzu počítačových her). In: *Naše řeč* 2/81, s. 100–111. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7437> (20. 2. 2016)
- Isačenko, A. V. (1960): Slovesný vid, slovesná akce a obecný charakter slovesného děje. In: *Slovo a slovesnost* 1/21, s. 9–16. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1020> (9. 10. 2015)
- Schönbauerová, E. (2014): *Mluva hráčů počítačových her*. České Budějovice, Nepublikovaná bakalářská práce. Jihočeská univerzita. Vedoucí práce doc. PaedDr. Bohumila Junková, CSc.
- Svobodová, D. (2007): Cizojazyčné lexikální přejímky v komunikaci na chatu I, In: *Naše řeč*, 2/90, s. 67–78. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7933> (18. 2. 2016)
- VAČS = *Velký anglicko-český, česko-anglický slovník*. 1. vyd. Brno: LEDA, 2007.

Odborný seminář
Veliký vědec mezi učiteli – veliký učitel mezi vědci:
Vladimír Šmilauer (1895–1983)

Je dobrou tradicí Jazykovědného sdružení, že si každoročně formou odborných seminářů připomíná výročí významných lingvistických osobností, a je dobrou tradicí Jazykovědných aktualit, že vybrané příspěvky z těchto seminářů přijímá k publikaci na svých stránkách. Není tomu jinak ani v případě oslav výročí 120. výročí narození jednoho z nejvýznamnějších bohemistů 20. století – Vladimíra Šmilauera (5. 12. 1895 – 13. 10. 1983).

Seminář s názvem *Veliký vědec mezi učiteli – veliký učitel mezi vědci* se uskutečnil téměř přesně na den v termínu Šmilauerova narození – ve čtvrtek 3. 12. 2015 od 13.30 hodin v budově Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Společně jej pořádaly Jazykovědné sdružení České republiky, Katedra českého jazyka Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a Kruh přátel českého jazyka. Seminář sestával ze dvou částí: zatímco ve své odborné části byl zaměřen na hlavní oblasti Šmilauerova odborného zájmu, tj. na syntax, tvarosloví, etymologii, slovtvorbu, lexikologii, lexikografii a onomastiku, vzpomínková část semináře otevřela prostor pro osobní i odborné reminiscence na život a dílo Vladimíra Šmilauera.

Jak asi bylo možno očekávat, seminář věnovaný Vladimíru Šmilauerovi se těšil neobyčejnému zájmu posluchačů. Vedle Šmilauerovy osobnosti samé k atraktivitě semináře přispěly i osobnosti přednášejících a jejich příspěvky. Po úvodním slově Martiny Šmejkalové (PedF UK v Praze), která shrnula Šmilauerův život a dílo příspěvkem „*Perfer et obdura!*“ *Život bohemisty ve 20. století*, začal hlavní blok jednání. Hlavnímu Šmilauerovu gramatickému zájmu, nově české syntaxi, se věnovala Jarmila Panevová (MFF UK v Praze) v referátu *Šmilauerova syntax včera a dnes*. Na specifika Šmilauerova chápání školního tvarosloví a na způsob jeho výstavby odborného textu upozornil poté Josef Šimandl (ÚJČ AV ČR): *Tvarosloví v Nauce o českém jazyku a jeho recepc*. Václav Blažek (FF MU v Brně) svým referátem *Všichni slovanští medvědi* připomněl skutečnost, že jedním z důležitých, ne-li dokonce nejdůležitějším badatelským zájmem Vladimíra Šmilauera byla etymologie.

Další dva příspěvky se týkaly slovtvorby, tedy oblasti, jíž se Šmilauer nemohl z různých, povětšinou jiných než odborným zájmem motivovaných důvodů věnovat tak, jak by sám chtěl: Marie Janečková (FF JČU v Českých Budějovicích) vystoupila s referátem *Slovtvorné typy, slovtvorné kategorie a hledisko pojmenovací* a Aleš Klégr (FF UK v Praze) vnesl do rokování podnětný nebohemistický úhel pohledu v příspěvku *Šmilauerova lexikografická a slovtvorná práce z anglistického pohledu*.

Jako pomyslná třešinka na dortu byly poslední dva odborné referáty věnovány oblasti, v níž náleží zakladateli moderní onomastiky zvláště významné posta-

vení: Jaromír Krško (UMB Banská Bystrica) promluvil na téma *Vladimír Šmilauer a jeho trvalý odkaz pro slovenskú onomastiku* a Rudolf Šrámek (PedF MU v Brně) se zamýšlel nad tím, *V čem zůstává Šmilauerovo onomastické dílo stále inspirativní?*

V rámci vzpomínkové části vystoupila s hlavním, velmi citlivě a jímavě podaným projevem Alena Debická, která jako žačka zavzpomínala na Vladimíra Šmilauera – svého učitele.

Jazykovědné sdružení ČR velmi děkuje spoluorganizátorům, vystupujícím i hostům za jejich podíl na této zdařilé akci. Většinu z příspěvků si můžete přečíst na následujících stránkách.

Martina Šmejkalová
Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
martina.smejkalova@pedf.cuni.cz

Syntax Vladimíra Šmilauera včera a dnes

Jarmila Panevová

Ústav formální a aplikované lingvistiky
Matematicko-fyzikální fakulta, Univerzita Karlova v Praze
panevova@ufal.mff.cuni.cz

1. Česká syntax před Šmilauerem

Konstatování, že Šmilauerova *Novočeská skladba* (dále NS, 1947) znamenala milník v českém syntaktickém myšlení, není dnes pro nikoho překvapivé. Tím ovšem ztrácíme pointu našeho sdělení. Zamysleme se tedy alespoň nad dobovým kontextem v české gramatologii před Šmilauerem a po něm a pokusíme se zjistit, proč tomu tak je.

Pro syntax současného jazyka existoval před Šmilauerem 2. díl Gebauerovy a Ertlovy učebnice s názvem *Skladba* (1914).¹ Není tajemstvím, že Šmilauer se o koncepci Ertlovu opíral (viz k tomu i Hausenblas, 1967). Paralelně se vznikem Šmilauerovy skladby vznikaly zárodky Trávníčkovy *Mluvnice češtiny*, jejíž 2. díl (1949) je věnován skladbě; o ní autor v Předmluvě k 2. vydání (1951) říká, že vznikala v letech 1941–1944. Také vznik Havránkovy a Jedličkovy *Mluvnice české* pro střední školu (1950) s nevelkým oddílem věnovaným syntaxi spadá zhruba do tohoto období. Jmenovaná díla nesou stopy mladogramatického pozitivistického myšlení, odrážejí se od latinských a řeckých vzorů a mají primárně cíle didaktické. Vyskytují se tu pojmy psychologického a logického podmětu a přísudku,² odděluje se nauka o větě od nauky od souvětí,³ od výkladů o větě se odděluje nauka o „významosloví“, tj. o významech slovních druhů a tvarů, převažuje v nich postup od formy k významu.

2. Základní rysy Šmilauerovy skladby

Šmilauerova NS (1. vydání 1947) je prvním konsistentním a vnitřně nerozporným popisem české syntaxe (k hodnocení viz i Pleskalová a kol., 2007, s. 67n., a Karlík – Panevová, 2012). K jejím hlavním rysům patří:

(a) Je explicitně založena na syntaxi, která se dnes při konfrontaci syntaktických přístupů nazývá „syntax závislostní“. To je podtrženo ve Šmilauerově učebnicové podobě syntaxe (*Učebnice větného rozboru*, dále UVR, 1. vydání 1955), kde autor zavádí grafické znázornění větných struktur (viz níže odd. 3).

¹ Autorka měla k dispozici 9., poslední V. Ertlem upravené vydání z r. 1926.

² Viz např. Trávníček (1951, s. 904n.).

³ To se děje ovšem i v syntaktických pracích pozdějších a současných Bauer – Grepl (1972), Štěpán (1977), Grepl – Karlík (1986), Štícha a kol. (2013).

(b) Jako samostatné prvky do závislostního grafu (rozboru) vstupují pouze slova autosémantická. Grafické znázorňování v UVR se od dnešního přísně formálního vymezení závislostního grafu (stromu) liší v zachycení vztahu mezi subjektem a predikátem; v této dvojici podle Šmilauera není žádný člen řídicí ani závislý, „oba jsou rovnocenné a navzájem se předpokládají“ (NS, 1947, s. 42n.).⁴ Pro zachycení koordinace, pro niž selhávají i moderní postupy závislostní syntaxe, a pro zachycení vztahů v zanořených vedlejších větách používá Šmilauer konvenci orientovanou na překonání didaktických obtíží (viz i (c) níže). V závislostních grafech Šmilauerových se odrážejí jak vztahy strukturní (vztah člen řídicí/závislý), tak vztahy slovosledné, projevující se v pořadí větných prvků promítnutých na lineární osu. (V tom se Šmilauer liší od Tesnièreových stémat, viz níže odd. 3.)

(c) Aspekty didaktické Šmilauer vždy zdůrazňoval, v tom se neodlišoval od svých předchůdců, svědčí o tom mj. i mnohonásobné vydání UVR (prameny se v uvádění jejich počtu liší; pokud lze vydání označovaná jako dotisk počítat, bylo jich osm, tři z nich jsou autorem označována jako „upravená“). UVR je rozdělena do tří kol podle stupně složitosti vykládaného jevu: v 1. kole se podávají základy větného rozboru aplikované na větu dvojčlennou, v 2. kole se vykládají typy vět jednočlenných, modalita a obtížnější větné vztahy jako parenteze a další jevy jako elipsa, zápor apod., ve 3. kole přicházejí na řadu zdůrazňovací prostředky a další zvláštnosti a nepravidelnosti ve větné stavbě. U studenta, který aspiroval na hodnocení výborně, Šmilauer předpokládal znalost všech tří kol; na to, aby student prospěl, musel zvládnout alespoň kolo 1. Velký byl i Šmilauerův podíl na diskusích o středoškolské výuce češtiny, a to jak přednáškový, tak publikační.⁵ V NS (1947) je návod ke grafickému znázorňování větné stavby použit jenom jako klíč ke cvičením (s. 416n.) s poznámkou „pro potřeby školy“.

(d) V současné době, kdy se někdy zbytečně zdůrazňuje rozdíl mezi syntaxí větněčlenskou a valenční (viz např. Hrbáček, 1997, Uličný, 2013), není od věci připomenout, že Šmilauer už v NS (1947, s. 256) o příslovečném určení říká, že „může být doplňující, tj. nutné, nikoli vazebné, nebo určující“. Jako příklad na první typ VŠ uvádí *usadili se v Čechách, choval se hrubě*, pro druhý typ pak *později se usadili v Čechách, nadával hrubě*. Tyto příklady přímo navozují pozdější interpretaci příslovečného určení jako valenčního, konstitutivního členu věty: lokální určení u slovesa *usadit se* je „doplňující“ i při souvýskytu s jiným příslovečným určením (*později*), *hrubě* je „doplňující“ u slovesa *chovat se*, „určující“ u *nadávat*. Přestože se u Šmilauera nevyskytuje ani pojem, ani termín „valence“ (viz i odd. 3 níže), lze uvedenou dichotomii chápat jako korelát této dvojice směřující k valenční teorii. Domníváme se totiž, že překážkou pro uplat-

⁴ Dodejme jen, že v NS (1966, s. 463) autor – sice v jiném kontextu – připomíná, že ztotožňování shody se závislostí je mylné, a pokračuje „shoda je formální jev, který může mít různé funkce“.

⁵ Úplnou Šmilauerovu bibliografii podává Šmejkalová (2015, s. 566n.).

nění teorie valence (ve smyslu Tesnièreově a jeho pokračovatelů) byly především následující momenty spojené s tradiční syntaxí:

(i) pojem věta holá, který VŠ patrně vědomě v NS nepoužíval, přesto však ve školní syntaxi ještě dlouho přetrvával,

(ii) postavení předmětu jako členu, jehož syntaktická závislost je vyjádřena vazebně, proti příslovečnému určení, jehož závislost „se nevyjadřuje vazbou ani shodou“ (NS, 1947, s. 257), popř. jde o „přimykání, adjunkci“ (NS, 1966, s. 256),

(iii) z faktu uvedeného v (ii) plynula neochota začlenit do základové větné struktury taková příslovečná určení, bez nichž je věta negramatická. Tento krok udělal Vladimír Šmilauer rozlišením doplňujících, ale nevazebných určení a určení určujících.

3. Šmilauer v kontextu své doby

Zasazení Vladimíra Šmilauera do kontextu jeho doby podala Šmejkalová (Šmejkalová, 2015), její podrobný a zasvěcený výklad lze stěží překonat. Zastavme se tedy jen u vybraných momentů: VŠ se nepokládal a nebyl pokládán za příslušníka Pražského lingvistického kroužku (dále PLK), ačkoliv se ze Slovenska do Prahy vrátil v době intenzivní činnosti PLK. Metodologicky je však Šmilauerův přístup v oblasti syntaxe nesporně strukturní. Šmilauerův postup od významu k formě (což je reflektováno např. ve funkční ekvivalenci vedlejší věty a větného členu a dalšími rysy) je blízký mathesiovskému chápání „od komunikačních potřeb k prostředkům jejich vyjádření“.

Vladimír Šmilauer jako vzdělaný lingvista znal nejen domácí kontext, ale měl značný přehled i o lingvistické produkci světové. Je známo, že znal práce světově uznávaného klasika strukturní syntaxe, aktivního člena PLK, L. Tesnière. Základní práce Tesnièreova (1959), na niž se dnes odvoláváme jako na zdroj uceleného valenčního přístupu, sice vyšla až po 1. vydání Šmilauerovy NS, ale Vladimír Šmilauer znal Tesnièreovy práce starší: V NS (1947) v oddíle Příkladky (s. 407) mezi soubornými a speciálními pracemi o ruštině je uvedena Tesnièreova mluvnice ruštiny (Tesnière, 1934a). V úvodu UVR (Šmilauer, 1955, s. 6) překládá VŠ citát z Tesnièreovy práce z r. 1953 (Tesnière, 1953, s. 3): „Grafické znázornění architektury vztahů má pedagogický význam pro svou jednoduchost, jasnost, konkrétnost a stručnost a má význam vědecký pro svou přesnost a pružnost.“ Tím se Šmilauer hlásí k tesnièreovským stématům, i když se oba způsoby grafického zachycení větné stavby nekryjí úplně. Jak už bylo řečeno výše, Tesnière se ve stématech omezuje jen na vztahy strukturní a linearitu (slovosled) nechává stranou.

Šmilauer mohl znát Tesnièreovy metafory (Tesnière, 1934b, s. 226) o verbálním jádru jako malém dramatu, v němž vystupuje určitý počet aktérů. Metaforu z chemie přirovnávající sloveso k atomu s vlastností valenčního vázání určitého počtu prvků používá Tesnière, pokud je nám známo, až později (Tesnière, 1959,

kapitola 97).⁶ Pro koncepci české syntaxe založené na vztahu predikace jako samostatném syntaktickém vztahu s dvěma rovnocennými členy ještě nemohl být Tesnièreův koncept verbocentrismu přijatelný.

Pro Šmilauera byl výzvou jiný Tesnièreův pojem, a to pojem translace. Translaci aplikoval VŠ (ve srovnání s Tesnièrem) velice střídým způsobem v 3. kole UVR jako operaci proměňující vyjádření volnější ve vyjádření těsnější. Prostřednictvím několika typů translace podává VŠ stylistické návody na přestavbu závislé predikace na sevřenější vyjádření nevětné (viz i výše, funkční ekvivalence věty a větného členu).

Vladimír Šmilauer se vždy poctivě vyrovnával se všemi ohlasy na jeho dílo, zvažoval pečlivě zejména podněty, které vzešly od F. Kopečného⁷ a K. Hausenblase.⁸ O jeho důkladném sledování nové bohemistické produkce svědčí oddíl Poznámky ve 2. vydání NS (1966, s. 410–527), který svou hloubkou i rozsahem daleko přesahuje tento název.

Jako reakce podnětená Šmilauerovou skladbou vycházejí v r. 1958 Kopečného *Základy české skladby*. Důkladnou recenzi tohoto podnětného díla podal sám Šmilauer (viz poznámku 6).

4. Česká syntax po Šmilauerovi

Nové momenty do syntaktického zkoumání přinesl proces vytváření nové akademické *Mluvnice češtiny*. Syntaxi je věnován její svazek 3 *Skladba* (1987), svým obsahem se k ní vztahuje i část svazku 2 *Tvarosloví* (1986) v oddílu Funkční tvarosloví. Objevuje se poprvé dichotomie věta – výpověď, s ní se pak do skladby zařazuje oddíl o „citové výstavbě výpovědi“ (Bauer – Grepl, 1972), ale zároveň dochází k návratu rozčlenění nauky o větě a souvětí (viz poznámku 3 výše). Rozlišují se dvě roviny větné skladby (sémantická a formální) a mluví se o dvojrovinné valenční syntaxi.⁹ Pracuje se se syntaktickými a sémantickými větnými vzorci. Z pera autorů podílejících se na základní koncepci *Mluvnice češtiny* F. Daneše, M. Grepla, Z. Hlavsy, M. Komárka a J. Kořenského vzniká valenčně orientovaný popis české skladby.¹⁰ Paralelně vychází skladba Greplova a Karlíkova (1986), která rovněž operuje s pojmem valence a třídí slovesa podle počtu valenčních pozic na jedno- a vícevalenční struktury. Systematicky se zkoumají změny ve větných strukturách ovlivněné různou hierarchizací propozice konstituující různé diateze. Novým momentem, který se výrazně projevuje až

⁶ Nově vyšlo toto dílo v anglickém překladu T. Osborna a S. Kahana v r. 2015.

⁷ Viz důkladnou recenzi Kopečného skladby (Šmilauer, 1959).

⁸ K. Hausenblas (1967) podal výstižnou charakteristiku změn v druhém vydání NS oproti vydání prvnímu; ve stati se promítly Hausenblasovy poznámky nejen souhlasné, ale i diskusní.

⁹ Podrobnější pohled na metodologické přístupy v daném období přináší Karlík – Panevová (2012).

¹⁰ Valenčnímu pojetí se programově věnovaly také práce J. Novotného (1994).

v syntaxi Greplově a Karlíkově (1998),¹¹ je sémantické třídění jazykově zpracovaných „elementárních větných struktur“ (mikrosituací) typu existence, vlastnosti, přináležitosti, lokalizace prostorové a časové ad., popsaných prostřednictvím sémantických rolí aktantů. V části o výpovědi jsou prostřednictvím komunikačních funkcí popsány řečové strategie mluvčích při postojích asertivních, direktivních, interogativních apod.

O data ze syntakticky anotovaného korpusu (Pražského závislostního korpusu) se opírá *Syntax* (Panevová a kol., 2014), která teoreticky vychází z Funkčního generativního popisu (viz Sgall, 1967). Je to syntax hlásící se do třídy popisů závislostních, stratifikačních a valenčních. Vymezení valenčních členů se tu opírá o testovatelná kritéria; definice valenčních členů vychází do značné míry z tesnièreovského chápání, zejména pokud jde o vymezení 1. aktantu (Aktoru) a 2. aktantu (Patientu).¹²

5. Závěrečná úvaha

Po tomto zamyšlení a stručném shrnutí úvah o české syntaxi se sluší položit si otázku, jak pokročila naše syntax po Šmilauerovi. Současná syntax má k dispozici obrovskou materiálovou základnu v podobě elektronických korpusů. Ale i Vladimír Šmilauer pracoval s rozsáhlým materiálem převážně z české beletrie v podobě excerpčních lístků pořízených ručně. Jsme tedy po materiálové stránce v jiné situaci, avšak získávání dokladů pro syntaktické zkoumání z korpusů anotovaných pouze morfologicky není snadné. Nezabývá badatele usilovné ruční eliminace příkladů, které náhodně splňovaly požadavky kladené dotazem; nemůžeme si být ani jisti, zda jsme získali požadované doklady všechny, pokud nehledáme jev slovosledně jednoznačně vymezený. Syntakticky anotovaný korpus vyhovuje mnohem lépe, ale proces vytváření anotací je časově náročný a velmi nákladný, proto jsou takové korpusy rozsahem pro mnohé syntaktické jevy nedostatečné.

V syntaxích po Šmilauerovi se vesměs pracuje se syntaxí verbocentrickou valenční. Stanovení konstitutivních členů ve větě vyloučilo pojem věty holé. Vymezení základního předmětu syntaxe jako popisu propozice a její aktualizace umožnilo do syntaxe zapojit a postupně (někdy až nadměrně) rozšířit aspekty pragmatické, vyžadované komunikativními potřebami jazykového sdělení. Vedle zde zmíněných paralelně vznikajících syntaxí založených na různých teoretických rámcích¹³ máme dnes stovky dílčích studií, které se zaměřují na roz-

¹¹ Řada těchto aspektů byla popsána v pracích F. Daneše a jeho školy (viz zejména Daneš – Hlavsa a kol., 1981).

¹² Vzhledem k tomu, že valenční popis F. Daneše a jeho školy a P. Sgalla a jeho žáků ve FGP chronologicky vznikaly současně, došlo k terminologickým odlišnostem: termín fakultativní (aktant) ve FGP odpovídá termínu potenciální u Daneše a dalších.

¹³ V tomto přehledu zůstaly stranou práce ovlivněné generativní gramatikou typu Chomského v jejích různých fázích. Soustavnější český příspěvek k tomuto směru podává Karlík (2014).

lousknutí „tvrdých oříšků“ v syntaxi, jako jsou funkce reflexiva, problémy klitik, eliptických vyjádření a jejich statusu, vztahu koordinace členské a větné, některé netriviální problémy shody atd. Při snaze o jejich zasazení do systematického jednotného rámce se však vracíme ke Šmilauerovi jako vzoru uspořádání a transparentnosti výkladu.

Literatura

- Bauer, J. – Grepl, M. (1972): *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN.
- Daneš, F. – Hlavsa, Z. a kol. (1981): *Větné vzorce v češtině*. Praha: Academia.
- Gebauer, J. – Ertl, V. (1926): *Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské*. Praha: Československá grafická unie.
- Grepl, M. – Karlík, P. (1986): *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN.
- Grepl, M. – Karlík, P. (1998): *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- Hausenblas, K. (1967): Co nového v 2. vydání Novočeské skladby V. Šmilauera. *Naše řeč* 50, s. 104–109.
- Havránek, B. – Jedlička, A. (1950): *Stručná mluvnice česká*. Praha: Státní nakladatelství.
- Hrbáček, J. (1997): K problematice syntaktických vztahů a jejich terminologie. *Naše řeč*, 80, s. 169–177.
- Karlík, P. (2014): *Gramatika a lexikon češtiny*. Brno: Masarykova univerzita.
- Karlík, P. – Panevová, J. (2012): Dva pohledy na vývoj českého poválečného syntaktického myšlení. *Korpus – Gramatika – Axiologie* 2, č. 5, s. 34–53.
- Kopečný, F. (1958): *Základy české skladby*. Praha: SPN.
- Novotný, J. (1994): *Nástin syntaktického popisu češtiny (na základě valenční teorie)*. Ústí n. Labem: UJEP.
- Panevová, J. a kol. (2014): *Mluvnice současné češtiny 2, Syntax češtiny na základě anotovaného korpusu*. Praha: Karolinum.
- Pleskalová, J. a kol. (2007): *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia.
- Mluvnice češtiny 2, Tvarosloví* (1986) (red. Komárek, M. – Kořenský, J. – Petr, J. – Veselková, J.). Praha: Academia.
- Mluvnice češtiny 3, Skladba* (1987) (red. Daneš, F. – Grepl, M. – Hlavsa, Z.). Praha: Academia.
- Sgall, P. (1967): *Generativní popis jazyka a česká deklinace*. Praha: Academia.
- Šmejkalová, M. (2015): *Praporu věren i ve ztraceném boji (Vladimír Šmilauer – život a dílo filologa)*. Praha: Academia.
- Šmilauer, V. (1947): *Novočeská skladba*. Praha: Ing. Mikuta.
- Šmilauer, V. (1955): *Učebnice větného rozboru*. Praha: SPN.
- Šmilauer, V. (1959): K některým otázkám české skladby. *Český jazyk a literatura* 9, s. 49–51.
- Šmilauer, V. (1966): *Novočeská skladba*. 2. vydání. Praha: SPN.
- Štěpán, J. (1977): *Složitě souvětí s řetězcovou závislostí*. Praha: Univerzita Karlova.
- Štícha, F. a kol. (2013): *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia.
- Tesnière, L. (1934a): *Petite grammaire russe*. Paris: H. Didier
- Tesnière, L. (1934b): Comment construire une Syntaxe. *Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg*, 12, No. 7, s. 219–229.
- Tesnière, L. (1953): *Esquisse d'une Syntaxe Structurale*. Paris: C. Klincksieck.
- Tesnière, L. (1959): *Eléments de syntaxe structurale*. Paris: C. Klincksieck.
- Trávníček, F. (1951): *Mluvnice češtiny 2. Skladba*. Praha: Slovanské nakladatelství.
- Uličný, O. (2013): K metodologii zpracování syntaxe věty v moderní mluvnici češtiny. In: *Studie k moderní mluvnici češtiny*, Vol. 7 (Uličný, O., ed.), Olomouc: UP, s. 13–19.

Tvarosloví v *Nauce o českém jazyku a jeho recepci*

Josef Šimandl

Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
simandl@ujc.cas.cz

Nauka o českém jazyku (níže *Nauka*) – označená v tiráži jako „pomocná kniha pro vyučování na školách II. cyklu“, rozuměj: příručka pro střední školy – poprvé vyšla roku 1972 vysokým nákladem 150 000 výtisků. (Stejný pak mělo koncem téhož desetiletí 1. vydání jednosvazkového SSČ.¹⁴) Prvních recenzí se *Nauka* dočkala v roce následujícím, kdy už vyšlo její druhé vydání jako trvalé svědectví zájmu. Nepočítáme-li Šmilauerův autoreferát v časopisu *Český jazyk a literatura*, který vyšel dřív než *Nauka* sama, jde o recenzi **Karla Hausenblase** v cyklostylovaných *Jazykovědných aktualitách*, určených tenkrát i dnes užšímu okruhu adresátů (K. Hausenblas ostatně s Vlastimilem Styblíkem recenzoval i samu *Nauku* pro Státní pedagogické nakladatelství); dále o dvě recenze či posudky (rubriku Posudky a zprávy tehdy měla i *Naše řeč*) slovenské, totiž od **Gejzy Horáka** (čas. *Slovenský jazyk v literatúre a škole*) a od **Jozefa Ružičky** (čas. *Kultúra slova*); při znalosti dobového kontextu překvapí¹⁵ zpráva v neapolském slavistickém periodiku, kterou napsal **Lumír Klimeš**, Šmilauerův žák; na závěr uvedu nejobsáhlejší recenzi v *Naší řeči*, označenou kolektivním autorstvím „pracovníci oddělení jazykové kultury ÚJČ“, jejímž autorem byl **Alexandr Stich**.¹⁶

Kritický ohlas si všímá především nezvyklého názvu, který signalizuje něco víc než mluvnicí, a vyjmenovává oddíly, které „knížka“ (slovensky: knižka) proti běžným mluvnicím má, např. *Slovní zásoba a její změny* (vč. přejímání slov; změny slovní zásoby ani přejímání čistě synchronně vykládat nelze, což zapřísáhlým synchronikům nezapadá do koncepce), *Vnější forma slov*, *Vnější forma vět* (tj. forma zvuková a písemná; v tomto rámci stručně a s odkazy probrán také pravopis), *Ustálená spojení slov* (tj. víceslovné pojmenovací jednotky), *Pořádek slov a vět*, informace o postavení češtiny mezi jazyky světa a o jejím celkovém typologickém charakteru. Pozornosti posuzovatelů neuniklo ani uvádění frekvenčních údajů, tak nosných třeba pro 1. třídu sloves. Méně pozornosti vyvolal stručný úvod do onomastiky; rozsah tří stran věru není mnoho, ale žák se tu na rozdíl od SMČ dověděl, že taková disciplína existuje a co zajímavého (např. příjmení) zkoumá; navíc šmilauerovci vědí, jaké kvantum

¹⁴ Tato i další zkratky běžných a obecně známých bohemistických příruček jsou vysvětleny v seznamu literatury.

¹⁵ Kontaktů se západními slavisty bylo tehdy obecně málo. Navíc Neapol (na rozdíl třeba od Vídně) nepatřila mezi města, kde by se dal čekat zájem o středoškolskou příručku k češtině.

¹⁶ Srov. Homoláčovu bibliografii Stichových prací in Stich 1996. Na s. 306 je Stichovo autorství recenze *Nauky* výslovně uvedeno, na následujících dvou stranách jsou uvedeny další tituly kryté stejným kolektivním autorstvím. Na vysvětlenou mladším: Alexandr Stich byl tehdy zařazen do oddělení jazykové kultury a z politických důvodů byl omezován v možnostech publikovat pod svým jménem.

výkladu dokázal pan profesor na tři strany zhutnit. Podobně nevzbudil velkou pozornost fakt, že v *Nauce* chybí soustavnější stylistika. K tomu hned připomeňme: kniha vznikla tím, že ministerstvo školství dalo autorovi úkol – a výsledek pak také opatřilo schvalovací doložkou – vypracovat příručku pro střední školy, a protože tam se učilo podle učebnic autorského kolektivu Čech – Hausenblas – Svoboda, které stylistice věnovaly nemálo pozornosti, je vcelku pochopitelné, že Šmilauer hleděl spíš pokrýt oblasti v těchto učebnicích periferní nebo zcela chybějící. Šmilauerův postoj ke stylovému hodnocení jazykových prostředků nezapadá do obrazu, který o V. Šmilauerovi šíří někteří z vyznavačů strukturalismu, totiž že byl normativní a rigidní:

[P]roti jednostrannému rozlišování správného a nesprávného stavia prof. Šmilauer požiadavku funkčnej primeranosti, a to aj výslovně v takejto formulácii: *Zvláště je nutno si uvědomit, že nejde jen o stupnici „správné – nesprávné“, nýbrž častěji o pořadí „v daném případě vhodné – méně vhodné – nevhodné“.* (1. vyd. *Nauky*, s. 25; cit. podle recenze G. Horáka: Horák, 1973/74, s. 219)

Co tehdy slovenský recenzent ocenil, to někteří čeští lingvisté dodnes neuznávají.

Jestliže (a to u Joz. Ružičky) se *Nauka* srovnává s knihami dvojice Havránek – Jedlička (*Stručná mluvnice česká, Česká mluvnice*), pak se praví toto:

nejde o gramatiku v bežnom zmysle slova, a teda nejde vari o konkurenciu so známou knihou B. Havránka a A. Jedličku (Ružička, 1973, s. 352)

Také V. Šmilauer ve svém autoreferátu napsal:

V teorii u nás platné se pod názvem mluvnice rozumějí totiž jenom hláskosloví, tvarosloví a skladba, někdy také slovtvorba, výslovně se pak z ní vylučují pravopis, ortoepie, lexikologie. Ale všechny tyto věci do školy patří. (Šmilauer, 1972/73, s. 212)

Pokud jde speciálně o tvarosloví, začnu drobnostmi, které pokládám za signifikantní – nikoli, za příznačné. Pozornost vzbudilo (pochopitelně hlavně u Slováků) uvedení synonyma neurčitek (podle slov. *neurčitok*) k mezinárodnímu a většinovému *infinitiv* – a poznamenejme rovnou, že neurčitek se pro češtinu neujal¹⁷ a že komunikace o cizích jazycích by se bez výrazu *infinitiv* obešla stěží; jako latinář, jako student angličtiny i němčiny o tom vím svoje. Podobně epizodická je Šmilauerova změna termínu *příčestí minulé* na *příčestí činné*. V rovině terminologie jde o změnu šťastnou, kterou pak přijala i tzv. akademická MČ2 (1986). Nesnadno se s touto změnou vyrovnávali havránkovci. SMČ

¹⁷ V letech 2001–2005 byla s organizační rolí hlavního výboru Jazykovědného sdružení ČR vytvořena školská lingvistická terminologie (pro učebnice) ve třech stupních: terminologie pro I. stupeň základních škol, pro II. stupeň základních škol a pro školy střední. Všechny tři soubory termínů lze vidět na adrese: http://jazykovednesdruzeni.cz/skol_kom.htm. Všechny obsahují termín *infinitiv*, žádný z nich neuvádí *neurčitek*.

ještě ve vydání téhož roku jako MČ2 lpěla na tradiční, asymetrické, funkci nepřesně postihující dvojici přičestí *minulé – trpné*.¹⁸ Příručka ČŘJ (1996), ač její tvarosloví bylo v zásadě pojato jako odvozené z MČ2, uvedla na s. 206 pod nadpisem Přičestí činné petitem tento text, který akceptuje Šmilauerův argument pro změnu, ale nepřestává se dovolávat tradice:

Poznámka: Dosud se ve školských mluvnicích označovalo jako **přičestí minulé**, dříve minulé činné. Vzhledem k jeho funkci (tvoří činné tvary, a to i podmiňovací způsob přítomný) je nazýváme přičestí činné.

Ve 2. vydání vymizelo u výrazu *přičestí minulé* tučné písmo a kosmetických úprav doznaly i odkazy v rejstříku.

Dvě z recenzí uvádějí k tvarosloví konkrétní připomínky. K. Hausenblas upozorňuje na to, že číslovky (pozdější Hausenblasovo téma pro akademickou MČ) jsou v *Nauce* pojaty nevyhraněně jednak jako druh jmen, jednak jako třída slov kvantitativního významu (s. 154) a kromě toho by revizi zasloužilo vyjádření počítaného předmětu po číslovkách typu *sto čtyři* (tj. podle *Nauky* jen *sto čtyři vojáci*, nikoli univerzální numerativ *sto čtyři vojáků*). Současně však (s. 155) Hausenblas uvádí, že toto je jeden z bodů, kde se Šmilauer drží kodifikace (co mohl při úkolu od ministerstva dělat jiného?), jejíž „současné řešení není [...] dost uspokojivé“. K pasážím, které Hausenblas výslovně ocenil, patří přehledné zpracování alternací a různého kolísání mezi vzory.

Totéž předznamenání mají poměrně obsáhlé tvaroslovné připomínky A. Sticha (zabírají celou stránku; celá recenze má přes 9 stran) – a zase: připomínky nesměřují ke Šmilauerovu zpracování, ale k platné tvaroslovné kodifikaci. Jednu z prvních ocitují:

nejsou jen *farářové a astronauti* (s. 144–145), ale i *faráři a astronauté* (s. 257)

K tomu dvojí komentář: (1) Plurál substantiva *farář* tehdy neměl kodifikovaný ani SSJČ, ani ČM, ani šPČP. Ale nemá ho ani *Nauka*, aspoň ne v 1. vydání! (Aforistický půvab výroku tu patrně zvítězil nad fakticitou.) Slovo *farář* ani tvar plurálu se na oněch stranách 144–145 nevyskytují; je tu odkaz na tvary plurálu uvedené v oddílu *Tvoření slov* u jednotlivých přípon, ale tam je přípona *-ář* dokumentována jen slovem *odborář*, pl. *-ři*, f *-řka* – o *farářích* nic. Zkusme si představit, jak asi studenti a odchovanci tehdejších pedagogických fakult, dožitně poznamenaní intenzivní protináboženskou výchovou, přijímali zprávu autoritativního pracoviště, že Šmilauer v *Nauce* „kodifikuje faráře“, a ještě prý špatně. (2) Pronikání koncovky *-é* ke jménům jako *kosmonauté* znám z přednášek prof. Jedličky jako příklad spíš nemístné honorifikace než dynamiky tvaroslovného systému. Máme v paměti popřevratové výtvary typu *narkomané, prostituté*

¹⁸ Vydání ve Fortuně, které také zapracovalo změnu Pravidel českého pravopisu z let 1993–1994, má už *přičestí činné – trpné*.

a já dodám z prostředí mně známého koncovky *katecheté, asketé, apoštolé*, pokládané jaksi za „lepší“ než jejich protějšky *katecheti, asketi, apoštolové*. Uvádění i sporných variant by bylo znepréhlednilo obraz kolísání, jehož přehlednost K. Hausenblas ocenil, a bylo by se ocitlo mimo platnou kodifikaci: něco takového bylo jak proti přesvědčení prof. Šmilauera, tak proti charakteru ministerské zakázky.

Komentáře k obsáhlé Stichově recenzi mohou být při této příležitosti jen výběrové. Nelze než souhlasit s námitkou, že skloňovat jméno *Harc* jen podle měkkého vzoru, tj. *do Harce* (ne *do Harcu/Harzu*), byl požadavek neudržitelný. Pod čarou na to navazuje výzva k pravopisné komisi, aby pod tíhou *bezpalcé opice* zvážila pravopisnou obojetnost *c* – srov. nově Adam (2003) a Daneš (2008). Avšak: *bezpalcou opici* dodnes nenajdeme ani ve velkém korpusu SYN (ověřeno 4. 12. 2015) a výskyty na internetu téměř monopolně obstarává sřetězení slov *Bezkopcy úval známý svými hicy předlohou skici mistra Kopanici* z názvu Adamova článku v *Naší řeči* – ani jeden relevantní nálezn od zoologů. *Bezpalcou opici* lze tedy s úspěchem prohlásit za kuloární chiméru, stejně jako *bezkopcé úvaly*. Ale zpět k reakcím na *Nauku*. Nelze než souhlasit s námitkou, že lokál v *Cařihradu* je stejně přijatelný jako v *Cařihradě*, jen bych byl tehdy neuváděl v jedné řadě, že *na Křivoklátu* je stejně přijatelné jako *na Křivoklátě* a že je stejně opřené o český úzus v užším smyslu. Nelze než souhlasit s námitkou, že „u slova *turnus* (s. 166) je 2. p. *turnu* ne řidší (jak uvádí SSJČ), ale naprosto archaický“ (s. 257). Jako dítě jsem se v šedesátých letech něco naježdil na různé *turnusy* letních táborů: na žádné *turny*.

Proč *Nauka* mezi středoškolským učitelstvem nezmítěla? Humanitní vzdělance vždy spíš odpuzovalo desetinné třídění. Příklad z rejstříku: „palatalizace 4-27-040“. Šmilauer neochvějně věřil, že desetinné třídění po vzoru knihovního Deweyova se pro svou racionalitu prosadí, a uplatňoval ho v *Novočeské skladbě*, v *Novočeském tvoření slov* i v *Nauce*. Technicistní vzhled měly i „násypky“ na třídění ke vzorům (s. 142 pro rody a vzory substantiv, s. 205 pro třídy a vzory sloves), tak cenné pro počítačové zpracování jazyka. Přesto soudím, že hlavní příčinou menší obliby mezi kantorstvem bylo množství jazykového (br!) učiva – zkrátka náročnost. Poslední citát z recenzí:

označování slovních druhů pouhými číslicemi, např. na s. 74, nebo zápis slovního rozboru tvaru *ze tří* v podobě 2.00 „kost“ na s. 195 předpokládá soustavného uživatele knížky, držícího v mysli celou její formální strukturu, diskvalifikuje však učitele příležitostného (Stichova recenze v *Naší řeči*, obsáhlá poznámka 4 na s. 255)

Ano, požadavek zvládnutí jistého šmilauerovského formalismu se stal dalším odrazujícím faktorem ve srovnání s tradiční a hlavně mnohem stručnější SMČ. Pokud jde o tehdejší většinové učitelstvo, pak poslat mezi ně *Nauku* byla donkichotiáda.

V rovině zcela praktické mizela *Nauka* ze škol také proto, že studenti posledního ročníku gymnázií, když ji měli odevzdat, prohlásili, že ji ztratili, zaplatili příslušný obnos a nechali si ji; tak i já a většina naší třídy. Vývoj personální situace na ministerstvu i v SPN nechám stranou. Po třech vydáních *Nauky* 1972–74 vyšla ještě jedna trojice 1979, 1980, 1982. Rok nato autor zemřel.

Literatura

- Adam, R. (2003): „Bezkopcý úval známý svými hicy předlohou skici mistra Kopanici.“ Je c měkké, nebo obojetné? *Naše řeč*, 86, s. 169–180.
- ČM – Havránek, B. – Jedlička, A.: *Česká mluvnice*. Praha: Slovanské nakladatelství ¹1951, SPN ³1960 a později.
- ČŘJ – Čechová, M., a kol.: *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV ¹1996, ²2000.
- Daneš, F. (2008): O písmenku *c* a o písmenech a hláskách vůbec. *Naše řeč*, 91, s. 127–134.
- Hausenblas, K. (1973): Šmilauerův popis stavby současné češtiny. *Jazykovědné aktuality*, 10, s. 152–155.
- Horák, G. (1973/74): Moderná učebnica českého jazyka. *Slovenský jazyk a literatúra v škole* 20, s. 218–221.
- Klimesš, L. (1975): Šmilauer V., *Nauka o českém jazyku*. *Annali sezione slava* (Napoli) 16–17, 1973/74, s. 205–209 (Recensioni).
- MČ2 – *Mluvnice češtiny 2*. Praha: Academia 1986.
- Nauka* – Šmilauer, V.: *Nauka o českém jazyku*. Praha: SPN 1972 a později (viz poslední odst. příspěvku).
- Pracovníci oddělení jazykové kultury ÚJČ ČSAV (1983): *Nauka o českém jazyku*. *Naše řeč*, 56, s. 250–259.
- Ružička, J. (1973): Vzácná knížka o češtině. *Kultúra slova*, 7, s. 352–354.
- SMČ – Havránek, B. – Jedlička, A.: *Stručná mluvnice česká*. Praha: Státní nakladatelství ¹1950, SPN ⁴1955, ²⁰1986, Fortuna ²⁶1998.
- SSČ – *Slovník spisovné češtiny*. Praha: Academia 1978.
- SSJČ – *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: Nakl. ČSAV 1960–1971.
- Stich, A. (1996): *Od Karla Havlíčka k Františku Halasovi (lingvoliterární studie)*. Praha: Torst.
- Šmilauer, V. (1972/73): *Nauka o českém jazyku* (autoreferát). *Český jazyk a literatura*, 23, s. 212–218.
- Šmilauer, V. (²1966): *Novočeská skladba*. Praha: SPN.
- Šmilauer, V. (1971): *Novočeské tvoření slov*. Praha: SPN.
- šPČP – *Pravidla českého pravopisu. Školní vydání*. Praha: SPN ⁶1968.

Šmilauerova slovotvorná a lexikografická práce z pohledu anglisty

Aleš Klégr

Ústav anglického jazyka a didaktiky
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
ales.klegr@ff.cuni.cz

1. Úvod

Šmilauerova práce je inspirativní nejen pro bohemisty, ale může být zdrojem podnětů i pro anglisty. Z širokého okruhu oblastí, kterými se zabýval, mne vzhledem k mému zaměření zaujalo především jeho pojetí tvoření slov a blízký je mi i jeho zájem o lexikografii.

2. Šmilauer a tvoření slov

Když jsem se zabýval okrajovými slovotvornými procesy v angličtině a hledal jejich protějšky v češtině, zjistil jsem, že Šmilauer je jedním z mála autorů, kteří se podobnými jevy zabývají. Poukazuje na to Miloš Dokulil (1972) ve své recenzi Šmilauerova (1971) *Novočeského tvoření slov*. Dokulil zde píše, že od jeho koncepce tvoření slov (1962, 1967) se Šmilauerovo pojetí liší v několika ohledech. Z mého pohledu nejzajímavější odlišnost je dána tím, že „vedle vlastního tvoření slov, odvozování a skládání jmen (...) probírá i některé postupy zvláštní, jako tvoření slov zkratkových, a všímá si i způsobů a typů pojmenování víceslovných i posunů významových“. A o něco níž Dokulil dále poznamenává: „Ve snaze podat pokud možno úplný obraz výrazově-významových souvislostí neváhá autor přesáhnout svým výkladem i rámec vlastního tvoření slov, kde je mu příliš těsný: tak upozorňuje i na případy, kdy nové pojmenování se realizuje nikoli utvořením nového slova, nýbrž pouhou změnou významu slova již existujícího“. Zdenka Rusínová se ve své recenzi (1972, s. 235) Šmilauerovy knihy k tomuto rozšíření rámce „vlastního tvoření slov“ staví kritičtěji: „Ke zvláštním způsobům tvoření slov počítá autor i pojmenování podle prvních slov (*Otče náš — otčenáš*). Domníváme se, že nejde o slovotvorný akt v pravém slova smyslu. Ve většině podobných případů jde o přenesení významu typu synekdochy. Pak bychom mohli do tvoření slov stejně tak zahrnovat i různé typy metafory, metonymie, změny významu pomocí ironie a různých aktualizací apod.“ a „Pojednání o změnách pouhého významu nebo pouze formy je cenné tím, že upozorňuje na možnost výskytu obou jevů. Nezasvěcený čtenář by ovšem mohl nabýt dojmu, že jde o jevy stejně závažné nebo rovnocenné“.

Šmilauerovy zvláštní slovotvorné prostředky, překračující „vlastní tvoření slov“, zahrnují krácení, nastavování, překrucování a křížení slov a pojmenování

podle prvních slov, dále změny jen ve významu či formě a konečně sousloví. V podstatě se tu setkávají dva pohledy na slovotvorbu a vyvstává tu otázka, zda v rámci jazykového systému patří spíše do morfologie nebo do lexikologie. I když Jedlička (1962) ve své recenzi Dokulilova *Tvoření slov v češtině* upozorňuje, že Dokulil „nevyslovuje se jednoznačně ani pro jedno nebo druhé z těchto krajních stanovisek“, zdá se, že Dokulil má blíže k morfologickému pojetí slovotvorby, které nacházíme i u současných anglofonních přístupů. Naproti tomu Šmilauerovo širší pojetí slovotvorby jako souboru všech prostředků, které obměňují lexikon, je primárně lexikologické a v tomto ohledu konvenuje s pojetím Viléma Mathesia, zakladatele české anglistiky a PLK. Mathesius (1961) ve své onomatologii, nauce o jazykovém pojmenování, pokládá za základní pojmenovovací typy jak jednotlivá slova, tak slovní skupiny, a když vyjmenovává prostředky tvoření nových pojmenování, zmiňuje vedle derivace a kompozice také změnu významu beze změny formy (sémantický posun a konverzi), alternaci, krácení a jeho zvláštní formy (zpětné tvoření a blending) a přidává přejímání slov, kalkování a Urbildung, tvoření slov ex nihilo. Také z Mathesiova pohledu jsou derivace a kompozice („vlastní tvoření slov“) jenom jedním ze způsobů pojmenovávání.

Je sice pravda, že zvláštní prostředky (kromě krácení) nejsou tak frekventované, jejich význam však nelze přehlížet. Příznačné je, že pro některé z nich nejsou v češtině ustálené termíny. Např. typ kompozita, označovaného v angličtině jako „blend“, spojení dvou slov, z nichž alespoň jedno, ale typicky obě jsou zkrácena, nazývá Šmilauer „křížení“ (kontaminace: *bezbožný* + *neznaboh* > *beznaboh*), zatímco Josef Šimandl ve své stati (2012) volí termín „přiklánění“ (*gross-tapo* < *Gross(ovo)*+*(ges)tapo*, *kub-ic-ie* < *Kubic(eho)*+*(pol)icie*). Faktem zůstává, že chceme-li popsat všechna nová pojmenování v jazyce, kompozice a derivace na to nestačí. V současné anglofonní morfologické literatuře se setkáváme s dichotomickým dělením procesů vzniku nových pojmenování na tzv. konkatenativní a nekonkatenativní. Konkatenativní procesy jsou aditivní, založené na kombinaci morfémů (volných a vázaných), nekonkatenativní procesy je všechno ostatní. Nekonkatenativní procesy jsou za hranicemi morfologie („there is no non-concatenative morphology; all morphology is concatenative“, Bye – Svenonius, 2012, s. 482) a řadu z nich je obtížné formálně zachytit.

A tady se dostávám zpátky k Vladimíru Šmilauerovi, který mi velmi pomohl, když jsem v angličtině zápolil s tzv. „corruptions“, slovy utvořenými arbitrární změnou formy, které britský lexikolog Laurie Bauer (1994, s. 37) bez dalšího označil jako typ tvoření. Šmilauer byl, pokud vím, jediný, kdo tento jev popsal, a to jako „překrucování“, později jako „komolení“ (1972). Upozornil, že u „komolení“ jde o záměrný způsob eufemizace, a tím tento jev povýšil na systémový prostředek pojmenovávání (užívaný spolu s dalšími strategiemi eufemizace, metonymií, generalizací, metaforou, ironií, přejímáním, opisem a aluzí). Uvědomil jsem si díky tomu, že jde o krajní pól na škále onomatologických prostředků. Tato škála zahrnuje procesy pravidelné (řídící se pravidly), konkatenativní (deri-

vaci, kompozici), na straně jedné a procesy nepravidelné (kreativní), nekonkatenativní, na straně druhé. Škálovitost pojmenovávacích procesů naznačuje, že tyto procesy nemusí být nutně diskrétní, ale že se mohou prolínat a kombinovat. Zmiňovaný blending, křížení, je vlastně kombinace kompozice a krácení, tj. procesu konkatenativního a nekonkatenativního. Navíc některé ze zkrácených konstituentů vzniklých při křížení, např. *aholic* v anglickém slově *workaholic* (přejatém i do češtiny), jsou na přechodu k afixu, a krácení se tak stává východiskem pro derivaci. Podobných příkladů kombinování pravidelných a nepravidelných způsobů tvoření slov se najde i v češtině mnoho, např. neologismus *seroš* ze slova *seriál*, je utvořený krácením a derivací. Možnost kombinace konkatenativních, morfologických procesů s nemorfologickými ukazuje, že hranice mezi „vlastním tvořením slov“ a ostatními prostředky pojmenování je v jistém smyslu iluzorní. A právě toho si byl Šmilauer nepochybně vědom a proto, jak poznamenává Dokulil (viz výše), neváhal „přesáhnout svým výkladem i rámec vlastního tvoření slov“.

3. Šmilauer a lexikografie

Šmilauerova lexikografická práce nebývá příliš zdůrazňována. Přitom Šmilauer se redakčně a koncepčně účastnil přinejmenším na třech významných lexikografických projektech. Za prvé, jak píše Těšitelová (1965) v medailonku k jeho sedmdesátinám, se od roku 1942 podílel na devítisvazkovém *Příručním slovníku jazyka českého* (od 1. části IV. dílu, Praha 1941–1943). Za druhé byla pod jeho vedením v r. 1940 vypracována koncepce českého frekvenčního slovníku (Jelínek, Bečka, Těšitelová, 1961) a konečně se jako předseda redakční rady a později jako zpracovatel podílel na velkolepém *Českém slovníku věcném a synonymickém* (1969, 1974, 1977) Jiřího Hallera. Šmilauer dokončil přepracování třetí třetiny 2. svazku podle nových redakčních směrnic a zdá se, že se aktivně podílel i na 3. svazku. Šmilauer také spolu s hungaristou Ladislavem Hradským zpracoval ke všem třem dílům dlouho připravovaný Rejstřík, který vyšel až 9 let po vydání třetího dílu. Plánovaný čtvrtý díl slovníku, jehož přípravou byl pověřen J. V. Bečka, bohužel už nikdy nevyšel.

Šmilauerův zájem o lexikografii je další styčný bod, tím spíše, že jsem pracoval na slovníku podobném tomu, který napsal Haller za vydatného, ne-li zásadního Šmilauerova přispění. Hallerův projekt vycházel z teoretické koncepce německého romanisty Rudolfa Halliga a jeho lipského učitele Walthera von Wartburg (1963). Jejich *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie* se pokouší o zevrubný popis univerza a člověka v něm. Jde o svého druhu ontologii, konceptualizaci světa. Má tři části: (1) vesmír (nebe, země, rostliny, zvířata), (2) člověk (jeho stránka fyzická, duševní, intelektuální a společenská), a (3) člověk a vesmír (věda a technika). Haller pojal projekt nejen jako slovník synonym, ale i jako vyčerpávající soupis českého lexika. Vedlo to k obrovskému nárůstu slovníku a bohužel i k tomu, že zůstal nedokončen. Na 1600 stranách se

autor a spolupracovníci propracovali jen do poloviny 2. části Halligova-Wartburgova systému a chybí celá část třetí, Vesmír a člověk. Východiskem mého slovníku (Klégr 2007) byl přes 150 let používaný Rogetův anglický *Thesaurus* (1852, Davidson, 2007), který je naproti tomu koncipován výhradně jako stylistická příručka. Ačkoli také tezaurus vychází z teoretického modelu, a to šesti základních kategorií (1. abstraktní vztahy, tzn. existence, relace, kvantita, změna, kauzalita apod., 2. prostor, 3. hmota, 4. intelekt, 5. vůle a 6. emoce, moralita), jeho účel je ryze praktický a vlastně od počátku zahrnuje rejstřík. Jistě nebyla náhoda, že Šmilauer obětavě věnoval Hallerovu projektu tolik času a energie – jako lingvista, učitel a milovník českého jazyka si byl vědom nesmírného významu tohoto díla. Pro Šmilauera také práce na slovníku s 3. dílem neskončila. Svědčí o tom fotokopie části rukopisu nevydaného čtvrtého dílu slovníku, kterou Šmilauer kdysi dal Františku Čermákovi. Zatímco 3. díl slovníku končí heslem 3193, fotokopie obsahuje hesla 3314 (jazyk) až 3402 (purismus) a je paginována 182–467. Ačkoli už asi není šance slovník v rozsahu plánovaném jeho autory dokončit, přesto bych při této příležitosti rád apeloval na bohemistickou veřejnost, aby Hallerovo a Šmilauerovo pozoruhodné lexikografické dílo nenechala upadnout v zapomnění a resuscitovala ho pomocí digitalizace. Dokážu si představit grantový projekt, který by umožnil digitálně propojit všechny tři díly do jednoho celku a zpřístupnit uživatelům jejich obsah v elektronické podobě způsobem, o jakém se Hallerovi ani Šmilauerovi nesnilo.

Literatura

- Bauer, L. (1994): *Watching English Change*. London-New York: Longman.
- Bye, P. – Svenonius, P. (2012): Nonconcatenative morphology as epiphenomenon. In: Trommer, J. (ed.) *The Morphology and Phonology of Exponence*. Oxford: Oxford University Press, s. 427–495.
- Daneš, F. – Dokulil, M. – Kuchař, J. (1967): *Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen*. Praha: Academia.
- Davidson, G. (ed.) (2007): *Roget's Thesaurus of English words and phrases*, Penguin Books Ltd.
- Dokulil, M. (1972): Nová souborná práce o tvoření slov v nové češtině. In: *Naše řeč*, 55, s. 263–273.
- Dokulil, M. (1962): *Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov*. Praha: ČSAV.
- Haller, J. (1969, 1974, 1977): *Český slovník věcný a synonymický I, II, III*. Praha: SPN.
- Hallig, R. – von Wartburg, W. (1963 [1952]): *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas*. Berlin: Akademie Verlag.
- Jedlička, A. (1962): Základní práce o tvoření slov v češtině. In: *Naše řeč*, 45, s. 298–305.
- Jelínek, J. – Bečka, J. V. – Těšitelová, M. (1961): *Frekvence slov, slovních druhů a tvarů v českém jazyce*. Praha: SPN.
- Klégr, A. (2007): *Tezaurus jazyka českého*. Praha: NLN.
- Mathesius, V. (1961): *Obsahový rozbor současné angličtiny na základě obecně lingvistickém*. Praha: ČSAV.

- Roget, P. M. (1852): *Thesaurus of English words and phrases*. Longmans, London: Green and Co.
- Rusínová, Z. (1972): Vladimír Šmilauer: Novočeské tvoření slov. SPN 1971, 218 str. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. A, Řada jazykovědná. 1972, 21, A20, s. 234–236.
- Šimandl, J. (2012): Z nepravidelného tvoření slov: mechanické krácení a příklánění slov (blending). In: *Gramatika a Korpus 2012. 4. mezinárodní konference. U příležitosti stého výročí narození Miloše Dokulila*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012, s. 1–10.
- Šmilauer, V. (1971): *Nauka o českém jazyce*. Praha: SPN.
- Šmilauer, V. (1972): *Novočeské tvoření slov*. Praha: SPN.
- Těšitelová, M. (1965): Profesor Vladimír Šmilauer sedmdesátníkem. In: *Naše řeč*, 48, s. 257–263.

Vladimír Šmilauer a jeho trvalý odkaz pre slovenskú onomastiku

Jaromír Krško

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
jaromir.krsko@umb.sk

Na úvod môjho príspevku musím byť trochu osobný, pretože tak môžem presnejšie vyjadriť, čo dal Vladimír Šmilauer slovenskej onomastike ako vedec a človek.

V roku 1983, teda v čase odchodu profesora Šmilauera, som bol študentom gymnázia a vtedy som ani len netušil o svojej budúcnosti jazykovedca a nádhornej vede, akou onomastika je. Životné cesty a osudy sú kľukaté a nevyspytateľné. Približne o desaťrošie neskôr som sa rozhodoval o vlastnom vedeckom smerovaní. Našťastie som už poznal „slovenského Šmilauera“ – Milana Majtána, ktorý mi ukázal krásu onomastiky a pomáhal mi pri prvých nesmelých krokoch. Medzi prvé knihy, ktoré mi pomohli zorientovať sa v množstve termínov a subdisciplín onomastiky, patril *Úvod do toponomastiky* od Vladimíra Šmilauera. Čítal som ho ako dobrú detektívku a na konci sa mi prihovril samotný profesor Šmilauer: „Mladý příteli, který máš zájem o toponomastiku a chceš se jí věnovat, buď mezi námi vítán. Tvé rozhodnutí je dobré, neboť onomastika je už dnes významnou složkou našeho vědeckého života, ba nadto – je vědou budoucnosti.“ (Šmilauer, 1966, s. 193).

Na význam diela V. Šmilauera môžeme poukázať v rôznych časových medzíkoch – v čase jeho vzniku, resp. krátko po ňom, s odstupom niekoľkých rokov a desaťročí a v súčasnosti – tam nachádzame nesmrteľnosť diela, pretože v jeho stopách pokračujú ďalší a ďalší bádatelia.

Vyššie dvadsaťročná rozluka dvoch národov, ktoré žili takmer 75 rokov v spoločnom štáte nedokázala našťastie úplne zmazať stopu významnej česko-slovenskej onomastickej školy, ktorá vznikla aj (alebo predovšetkým) vďaka húževnatosti a vedeckému bádaniu Vladimíra Šmilauera. Práve počiatky Šmilauerovej

vedeckej práce sú spojené nielen s onomastikou, ale aj so Slovenskom. Jeho pätnásťročný pobyt na Slovensku a pedagogické pôsobenie na stredných školách v Žiline (1923–1926) a potom v Bratislave (1926–1938) položili základy slovenskej onomastiky. V súvislosti s touto významnou etapou života V. Šmilauera sa spomína predovšetkým význam jeho kľúčovej monografie *Vodopis starého Slovenska* (1932). Ale Šmilauerov záber bol v tomto období širší, o čom svedčia príspevky nielen z tohto obdobia, ale aj z obdobia neskoršieho. Napriek tomu, že na Slovensku pôsobil V. Šmilauer ako stredoškolský profesor, intenzívne sa venoval vedeckému bádaniu. Podnetmi na výskum boli predovšetkým spoločenské a politické udalosti toho obdobia a na Slovensku sa k tomu pridala aj idea hľadania etnicity Slovákov v spoločnom česko-slovenskom štáte. Tu treba zdôrazniť fakt, na ktorý veľmi presne poukázala M. Šmejkalová v detailne spracovanom živote a diele V. Šmilauera *Praporu věren i ve ztraceném boji* (Šmejkalová, 2015), že išlo o obdobie budovania vysokého školstva na Slovensku, na slovenských stredných školách pôsobilo mnoho českých pedagógov a nemožno obchádzať ani vtedajšiu štátnu čechoslovakistickú ideológiu. Hľadanie slovenskosti a poukazovanie na slovenskú svojbytnosť v rámci ČSR bol prirodzený jav. Historici hľadali odpovede na mnohé otázky týkajúce sa osídľovania Slovenska, etnických pohybov (A. Húščava, V. Chaloupecký, D. Rapant, I. Kniezsa, E. Moór), jazykovedci viedli polemiky o formovaní slovenčiny (napr. otázka jerových striednic – J. Stanislav, L. Novák, J. Orlovský), o pôvode slovenských nárečí (predovšetkým východoslovenských). V. Šmilauer sa v bratislavskom prostredí ocitol vo víre vedeckého života, pretože v tomto prostredí pôsobila Učená spoločnosť Šafárikova a seminár pre slovanskú filológiu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského (k tomu aj Šmejkalová, 2015, s. 80, 190–192) a aktívne sa zapojil do diskusií a polemík. Jeho pedantný prístup k vedeckej práci a hľadanie argumentov pre svoje úvahy ho priviedli k hľadaniu najstarších dokladov slovenčiny, ktoré našiel v toponymii a hydronymii. Toto sa stalo impulzom pre napísanie diela *Vodopis starého Slovenska*, ktoré sa stalo základom pre formovanie slovenskej toponomastiky a v súčasnosti tvorí „kostru“ projektu *Hydronymia Slovaciae* (k tomu napr. Krško, 2005). Vo svojom Vodopise spracoval na základe pramenných edícií metácie z arpádovského obdobia od najstarších čias po koniec 13. storočia. Na tú dobu to bola veľmi potrebná a záslužná práca, pretože staršie vydania archíválií boli často nesprávne a tendenčne interpretované, najmä zo strany maďarských historikov. V. Šmilauer v úvode diela upozorňuje, že „spolehlivost edicí je velmi různá. Kritické ocenění listiny chybí ve většině případů a jest třeba je doplňovati ze speciální literatury. Přepisování nelatinských slov (tedy hlavně jmen místních a osobních) je často velmi nedokonalé. Nejméně spolehlivý jest Fejér, v jehož textech, které jsou většinou z druhé ruky, je plno nesprávných čtení.“ (Šmilauer, 1932, s. XXV). Veľký prínos v sprístupnení týchto listín treba vidieť predovšetkým v ich vyexcerpovaní po stránke topografickej, pretože maďarská historiografia ich spracovala predovšetkým po stránke diplomatickej a genealogickej. Dovtedy pri listinách

chýbali komentáre, viacerí maďarskí historici nelokalizovali jednotlivé body opísané v metáciách, prípadne ich lokalizovali nesprávne, tendenčnosť niektorých historikov sa prejavila aj v tom, že zaznamenávali len toponymá utvorené z maďarských apelatív. Všetky tieto nedostatky si V. Šmilauer uvedomoval a snažil sa ich odstrániť. Svoj pedantný prístup ukázal v tom, že si stanovil „pracovní program“ ako dosiahnuť ciele, ktoré si sám stanovil (Šmilauer, 1932, s. XXVII). Odozva na *Vodopis starého Slovenska* aj po desiatkach rokov je znakom toho, že sa autorovi podarilo spracovať základný historický materiál, ktorý sa používa dodnes. *Vodopis* sa tak stal základom nielen pre slovenskú a slovanskú onomastiku, ale odvolávajú sa naň aj diachrónni lingvisti – tesne po vyjdení publikácie sa na zistenia V. Šmilauera často odvolával J. Stanislav vo svojom významnom diele *Slovenský juh v stredoveku I, II.* (1948, reedícia 1999, 2004) a využíval toponymický materiál na dokladovanie prítomnosti slovenských etníc v oblasti stredného Dunaja (pozri k tomu napr. Krško, 2015). Z výkladov V. Šmilauera pri interpretácii slovenských hydroným, slovensko-maďarských kontaktných javov v hydronymii a ojkonymii vychádza aj historik B. Varsik vo svojich dielach *Osídlenie košickej kotliny I.–III.* (1964, 1973, 1977), *Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10.–12. storočí* (1989), rovnako tak M. Marek v prácach venovaných cudzím etnikám na Slovensku – *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku* (2006). Neoceniteľným zdrojom najstarších metácií a toponým sa stal Šmilauerov *Vodopis* pre slovenskú historickú geografiu – poznatky V. Šmilauera využili napr. O. Tomeček v práci *Drevorubači a uhliari v lesoch Banskej Bystrice* (2010) a P. Maliniak vo svojej monografii *Človek a krajina Zvolenskej kotliny v stredoveku* (2009). Práve historické monografie zamerané na menšie regióny, novšie zbierky listín (*Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* a *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*) posúvajú poznatky V. Šmilauera dopredu, spresňujú jeho metácie, prípadne dokazujú, že niektoré listiny pokladané za originály sú dnes dokázateľne falzami (pozri k tomu Maliniak, 2010).

Najväčší význam má však *Vodopis starého Slovenska* pre slovenskú hydronomastiku a projekt *Hydronymia Slovaciae*. Jeho význam zhodnotil M. Majtán v smútočnom prejave pri úmrtí V. Šmilauera slovami: „týmto naozaj klasickým a priekopníckym dielom, ktoré v jeho komplexnosti a precíznosti, ako aj v trpezlivosti výkladov nebolo dodnes prekonané, vyšliapal príslušník českého národa Vladimír Šmilauer slovenskej onomastike chodník, po ktorom sa ďalšie generácie slovenských onomastikov mohli smelšie púšťať za novým poznaním, vybuďoval základy, na ktorých môže aj súčasná slovenská onomastika stáť a rásť.“ (Majtán, 1983, s. 473). Ani tri desaťročia nič neubrali na pravdivosti týchto slov, čo dokazuje nadčasovosť hodnotenie práce V. Šmilauera. Práve vďaka tomuto pevnému základu mohli byť spracované povodia Oravy (Rymut – Majtán, 1985), slovenskej časti povodia Slanej (Sičáková, 1996), Ipľa (Majtán – Žigo, 1999), Turca (Krško, 2003), Nitry (Hladký, 2004), Hrona (Krško, 2008), Kysuce (Krško – Velička, 2011), Dudváhu (Hladký, 2011), horného toku Váhu (Krško,

2011), slovenskej časti povodia Moravy (Závodný, 2012), slovenskej časti povodia Hornádu (Goóťšová – Chomová – Krško, 2014) a Žitného ostrova (Hladký – Závodný, 2015). Teda aj vďaka Vladimírovi Šmilauerovi a jeho práci mohli slovenskí onomastici doposiaľ spracovať súčasnú i historickú hydronymiu takmer z troch štvrtín slovenského územia a naplniť tak ciele projektu *Hydronymia Slovaciae*, výsledky ktorého budú slúžiť nielen slovenskej, ale slovanskej i európskej onomastike.

Pokiaľ som na začiatku príspevku konštatoval, že životné cesty a osudy sú kľukaté a nevyspytateľné, môžeme len ľutovať, že profesor Šmilauer nezostal na Slovensku dlhšie. Jeho pomoc slovenskej onomastike by bola ešte výraznejšia. Po Vodopise starého Slovenska totiž zamýšľal vydať aj slovenskú historickú toponymiu – „zamýšlel jsem jej doplnit Místopisem starého Slovenska: proto jsem podrobně lokalizoval všechny ochozy a sbíral místopisný materiál. Ale moje habilitace v Praze, odchod do Prahy a nové povinnosti tento plán zmařily.“ (Šmilauer, 1970b, s. 119).

Slovenská onomastika by sa nezaobišla bez ďalšieho diela V. Šmilauera, ktoré možno nie je tak známe ako jeho ostatné diela, ponúka však prehľad najdôležitejších apelatívnych východísk slovanskej toponymie. V roku 1970 vyšla publikácia *Průručka slovanské toponomastiky*, ktorá je vynikajúcou pomôckou pri analýze hydronymie a toponymie v širšom slovanskom kontexte. Autor v úvode píše, komu je táto publikácia určená – nielen slovanským toponomastikom, ktorí sú lingvisticky, geograficky a historicky vzdelaní, ale aj ostatným neslovanským toponomastikom, ktorí potrebujú slovanský materiál ku komparácii so svojimi jazykmi. Materiálové východiská tejto príručky priamo nadväzujú na ďalšiu dôležitú prácu V. Šmilauera, v ktorej sa prejavil jeho príslovečný cit pre pedantnosť a detail – štúdiu *Třídění pomístních jmen* (1960). Lexikálno-sémantické triedenie toponymického materiálu sa popri štruktúrno-typologickom triedení používa dodnes. Počiatky triediča podľa apelatívnych východísk nachádzame už v Šmilauerovom Vodopise v rámci samostatnej kapitoly na s. 455–486.

Vo výpočte diel V. Šmilauera, ktoré sú nielen spojené so Slovenskom, ale ktoré ovplyvnili slovenskú onomastiku, nemôže chýbať štúdia z jeho raného obdobia. Ako stredoškolský profesor si pozorne všimol jazyk študentov a mená, ktoré medzi sebou používajú. Jeho štúdia *Studentské přezdívky z Bratislavy* (1933) je zaujímavá aj z hľadiska vedeckej metodológie a pohľadu na fungovanie jazyka a komunikáciu. Pokiaľ vo Vodopise pracoval V. Šmilauer ako pozitivist, o rok neskôr sa prejavuje ako sociolingvista, či presnejšie socio-onomastik. V. Šmilauer svojím myslením v tejto štúdií predbehol dobu o 80 rokov! M. Šmejkalová vo svojej monografii k Šmilauerovmu vedeckému smerovaniu napísala: „Byl svým vědeckým založením pozitivist, ohromující v systematickosti sběru a detailní analýze obrovského množství jazykového materiálu, maximálně obezřetný při konstrukci nových konceptů, které stavěl výhradně na reprezentativní materiálové základně; neklonil se k vytváření –

např. – abstraktních jazykových modelů, což také mohlo být vnímáno jako metodologický konzervatismus. Přestože uplatňoval sociolingvistický pohled, byl především představitelem etymologické onomastiky, komunikační a funkční aspekt problematiky – s ohledem na vývoj onomastiky celkem přirozeně – pro něj nebyl primární.“ (Šmejkalová, 2012, s. 61). V. Šmilauer už v roce 1933 formuloval niektoré myšlienky o sociálnych vplyvoch na podobu prezývok a ich fungovanie v malých sociálnych skupinách – „vlastními kolébkami studentské řeči byly menší kroužky v třídě (v posledních letech zvláště Hoblársky spolok, Detská zahrádka, Literární kroužek, předtím Bratrstvo smrti)“ (Šmilauer, 1933, s. 136), poukázal na dočasnosť prezývok, analyzoval viaceré zdroje tvorby prezývok, upozornil na fakt, že jednotlivec môže byť nositeľom viacerých prezývok – „podmínkou hojného a pestrého tvoření je pevná soudržnost společenského celku, způsobovaná společným životem a společnými, zvláště těžkými osudy... Jedinec nemívá jméno jen jedno, nýbrž postupně, ale často i zároveň několik. Ovšem nejsou všechna tato jména stejně rozšířena, nejsou všechna stejně oblíbena.“ (Šmilauer, 1933, s. 189). V takomto prepojení onomastiky so psychológiou a sociológiou pokračuje výskum v oblasti antroponymie aj na Slovensku (pozri napr. Krško, 2000).

Veľmi cenným vkladom V. Šmilauera do slovenskej historickej antroponymie bola štúdia *Ze staré antroponymie v Hontu*, ktorú publikoval v zborníku z V. slovenskej onomastickej konferencie. V príspevku analyzoval antroponymiu Hontu od najstarších dokladov do roku 1526 ako ich publikoval I. Bakács v knihe *Hont vármegyé Mohács előtt* (1971), pričom poukázal na dôležitosť rozlišovania slovenskosti toponým, ojkóným a antropóným v rozdielnych časových úsekoch (I. Bakács sa v tomto smere dopustil závažnej metodickej chyby, pretože slovenskosť určoval na základe antropóným z 15. storočia). V. Šmilauer na základe analýzy antropóným poddaných zapísaných v majetkových a súdnych súpisoch ilustruje vnútornú etnickú migráciu a imigráciu – všima si výskyt etnoným Tót, Čech, Poliak, Horvát, Rác (Srb), Orosz (Rus), Nemeč, Valach, Olasz (Talian), Maďar, Uhor, Cigán a argumentačne presne poukazuje na fakt, že meno Tót signalizuje etnických Slovákov, ktorí po sťahovaní sa do južného Hontu dostali toto meno od Maďarov a nie, ako to interpretovala maďarská historiografia, že ide o Maďarov.

Doteraz sme venovali pozornosť onomastickým prácam V. Šmilauera, ktoré ovplyvnili a ovplyvňujú slovenskú onomastiku. Najväčší podiel na rozvoji onomastiky má však samotná osobnosť profesora Šmilauera – jeho vysoký odborný kredit a predovšetkým ľudský rozmer. V tomto všetkom je obsiahnutá jeho neúnavná práca pri formovaní odborných onomastických komisií, organizovaní onomastických konferencií, nabádaní vo výskumoch, ukazovaní smerovania onomastiky, v spájaní odborníkov z rôznych oblastí – nielen z humanitných odborov, ale aj z prírodných vied. Aj toto je jeho trvalý odkaz pre slovenskú onomastiku – vo výskume slovenskej hydronymie sa osvedčila spolupráca lingvistov s historikmi, geografmi, hydrológmi. Perspektíva počítačového sprá-

covania hydronymie a toponymie otvára priestor pre spoluprácu onomastikov s informatikmi. Nové smerovania onomastiky spájajú dohromady onomastikov s kultúrnymi antropológmi, sociológmi, etnológmi. Na takéto zaujímavé a funkčné prepojenie poukázalo aj nedávne 1. ostravské onomastické setkání *Toponyma – kulturní dědictví a paměť míst*, na ktorom sa ukázala ďalšia perspektívna cesta onomastického výskumu.

Výrazným vkladom do rozvoja onomastiky je aj vysoký morálny a odborný kredit Vladimíra Šmilauera, ktorý v *Úvode do toponomastiky* o pravdivom a presnom hodnotení výsledkov vedeckého bádania napísal tieto slová: „věda slouží zajisté svému národu, ale slouží mu tím, že mu zjišťuje přesně fakta a skutečnosti a že mu říká pravdu. Lichotí-li jeho iluzím a ješitnostem, je děvkou, nikoli poctivou služebnicí“ (Šmilauer, 1966, s. 188). Tieto slová sa stali mottom mojej prvej monografie i celého vedeckého výskumu.

Svoj príspevok som začal tým, ako ma oslovil profesor Šmilauer na začiatku mojich onomastických pokusov a získal ma pre túto krásnu vedu. V závere si dovoľím trochu mystickú príhodu. Pred niekoľkými rokmi mi kolega Dr. Milan Harvalík poskytol rôzne príspevky z onomastiky, medzi ktorými boli aj nejaké nahrávky, ktorým som nevenoval prílišnú pozornosť. Večer, keď som dopísal posledné slová do učebnice toponomastiky, ktorej názov som v priebehu písania menil, až som sa definitívne rozhodol pre názov *Úvod do toponomastiky*, pretože je to skutočne len uvedenie do problematiky, som si pozeral súbory v zložke z onomastiky. Našiel som tam aj spomínané nahrávky – boli z archívu Českého rozhlasu. Započúval som sa a prihovoril sa mi z nich – Vladimír Šmilauer.

Literatúra

- Krško, J. (2000): Sociálno-psychologické aspekty pomenovania. In: J. Krško – M. Majtán (eds.), *Vlastné mená v jazyku a spoločnosti. Zborník referátov zo 14. slovenskej onomastickej konferencie, Banská Bystrica 6.–8. 7. 2000*. Bratislava – Banská Bystrica: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici, s. 75–84.
- Krško, J. (2005): *Spracovanie hydronymie Slovenska. (Metodické pokyny na spracúvanie projektov Hydronymie Slovaciae)*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied.
- Krško, J. (2011): *Hydronymia horného povodia Váhu*. Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica.
- Krško, J. (2015): Slovenský juh v stredoveku Jána Stanislava v kontexte tradičných a nových onomastických výskumov. *Referát prednesený na II. kongrese slovenských slavistov, Bratislava, 4.–6. novembra 2015*. V tlači.
- Majtán, M. (1983): Lúčime sa so vzácnym človekom... In: *Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj miestopisné komise ČSAV)*, XXIV, s. 472–474.
- Maliniak, P. (2010): Najstaršie pramene toponymie Zvolenskej kotliny a problémy ich interpretácie. In: J. Hladký a I. Valentová (eds.), *Lexika slovenskej onymie. Zborník materiálov zo 17. slovenskej onomastickej konferencie (Trnava, 12.–14. 9. 2007)*. Bratislava – Trnava:

- Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – VEDA, vydavateľstvo SAV – Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, s. 142–155.
- Šmejkalová, M. (2012): Vladimír Šmilauer a jeho prínos slovenské a českej onomastice (poznámky k tématu). In: M. Ološtiak (ed.), *Jednotlivé a všeobecné v onomastike. 18. slovenská onomastická konferencia Prešov 12.–14. septembra 2011*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 56–63. <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Olostiak3/index.html>
- Šmejkalová, M. (2015): *Praporu věren i ve ztraceném boji. Vladimír Šmilauer – život a dílo filologa (1895–1983)*. Praha: Academia.
- Šmilauer, V. (1933): Studentské přezdívky z Bratislavy. In: *Naše řeč*, 17, s. 134–138, 185–190.
- Šmilauer, V. (1960): Třídění pomístních jmen. In: *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 1, s. 149–171.
- Šmilauer, V. (1966): *Úvod do toponomastiky*. Praha: SPN.
- Šmilauer, V. (1970a): *Příručka slovanské toponomastiky*. Praha: Academia.
- Šmilauer, V. (1970b): Poznámky k slovenské onomastice. In: Š. Krištof (ed.), *Zborník referátov a príspevkov z medzinárodného sympózia a II. slovenskej onomastickej konferencie v Nitre 22.–24. mája 1969*. Bratislava: SPN, s. 119–123.
- Šmilauer, V. (1976): Ze staré antroponymie v Hontu. In: M. Blich a M. Majtán (eds.), *Zborník PF v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, roč. XII, zv. 3 – Slavistika, V. zasedania Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku a V. slovenská onomastická konferencia (Prešov 3.–7. mája 1972). Zborník materiálov*. Bratislava: SPN, s. 185–196.

V čem zůstává Šmilauerovo onomastické dílo stále inspirativní

Rudolf Šrámek

Katedra českého jazyka a literatury
Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita, Brno
sramek@ped-muni.cz

Pro rozvoj, tematickou orientaci, metodologickou výbavu i pro formování charakteru a organizační struktury onomastiky jako oboru zabývajícího se vlastními jmény mělo Šmilauerovo impozantní dílo zásadní a postupně rostoucí význam už za jeho života. Promyšlenou koncepcí a realizací vlastní vědecké práce vybudoval vzor onomastického bádání, pro který jsou charakteristické tři základní rysy, působící ve vývojové tradici české i slovanské onomastiky jako novum: (a) dokonalá a široká znalost propriální matérie včetně jejích interdisciplinárních souvislostí (zejména historických), (b) detailní a přísně logicky propracovaná klasifikace jazykové stránky tvoření proprií a jejich etymologických a jazykově komparačních vztahů, (c) systematický zřetel k chronologickým a areálovým vlastnostem proprií, zvláště místních jmen sídlištních (Šmilauer, 1960a). Třebaže bylo Šmilauerovo pojetí proprií ve své podstatě apelativistické, systematickým propojováním těchto rysů propracoval v metodologii onomastiky zásadním způsobem příznak komplexnosti, čímž překonal dosavadní převažující orientaci na etymologické výklady. Šmilauerův postoj vyústil k chápání onomastiky jako oboru stojícího na pomezí jazykovědy (filologie), historie a geografie. Prostřednictvím zakotvenosti propriálních jevů v mimojazykových vztazích a si-

tuacích otevřel vlastně jednu z cest vedoucí ke konstituování obecně teoretických základů onomastiky. A nejen to. Šmilauerovou zásluhou je, že v rámci slovanském nabyla česká (dříve československá) onomastika charakter metodologicky propracovaného a komplexního vědeckého oboru. Tak vznikla česká onomastická škola (Lutterer, 1975, 2000), v níž se Šmilauerovo dílo dnes uplatňuje jako stále živý prvek bádání materiálových, klasifikačních i obecně teoretických. Silně inspirující zůstává především jeho pojetí chronologické a areálové vrstevnatosti onymie. To bylo využito např. jako metodologický podnět v přípravě koncepce *Slovanského onomastického atlasu* (k tomu viz Jakus – Nowik, 2008) a stalo se také základním interpretačním postupem především lipské onomastické školy.

Vladimír Šmilauer stál také u základů onomastiky slovenské. Učinil tak objemným dílem *Hydronymie starého Slovenska* (1932). Blíže o jeho významu viz příspěvek J. Krška v tomto čísle JA. – Zdůraznit je však třeba inspirující roli tohoto díla, neboť v hydronomastických bádáních stojí dnes Slovensko mezi slovanskými zeměmi na čelném místě a je ceněným účastníkem mezinárodního projektu *Hydronymia Europaea* (Malenínská, 1995).

Mé první setkání se jménem *Šmilauer* bylo trochu nezvyklé. František Trávníček, jehož semináře z normativní mluvnice češtiny byly kopií jeho pověstné dvoudílné mluvnice (Trávníček, 1948–1949), se netajil jistou přezíravostí k bohemistickým pracím Šmilauerovým. Citoval je jen zřídka, a to téměř vždy s poznámkou, že mají příliš detailní třídění. Věcnou stránku prací nekomentoval. Zcela jinak o Šmilauerovi hovořil prof. Machek, jehož proslulý etymologický seminář a přednášku ze srovnávací indoevropské jazykovědy jsem si v polovině bohemistických studií zapsal. V r. 1957 vyšlo první vydání jeho etymologického slovníku (Machek, 1957) a v souvislosti s tím orientoval prof. Machek etymologický semináře na něco, co nás překvapilo. Analyzoval totiž poznámky a doplňky, které mu k výkladům zaslal vědecký redaktor slovníku – prof. V. Šmilauer. A my jsme žasli nad dvěma věcmi: nad Šmilauerovou detailní znalostí etymologické problematiky a nad respektem, s jakým prof. Machek Šmilauerovy poznámky komentoval a přijímal. Téměř všechny byly pak Machkem zapracovány ve 2. vydání (Machek, 1968). Na samém počátku 60. let zasáhl však prof. Šmilauer do počátečních kroků mé budoucí odborné orientace způsobem zcela zásadním. Místopisná komise ČSAV usilovala o vypracování moravsko-slezského protějšku slovníku místních jmen v Čechách od A. Profouse (1947–1960; Hosák – Šrámek, 1970, 1980). Ke spolupráci s historikem prof. Ladislavem Hosákem byl navržen etymolog prof. František Kopečný. Ten však odmítl, neboť se věnoval zahájení prací na několika rozsáhlých etymologických projektech. Navrhl Místopisné komisi mne a jejím jménem V. Šmilauer postoupil návrh vedení Ústavu pro jazyk český, v němž jsem od roku r. 1958 byl zaměstnán v dialektologickém oddělení. Po konzultaci ředitele prof. B. Havránka s V. Machkem, F. Kopečným a V. Šmilauerem vyslovili on i vedení ústavu souhlas. Jak jsem se mnohem později dozvěděl, rozhodující slovo přitom mělo mínění prof.

Machka a prof. Šmilauera. Záhy došlo i k prvnímu osobnímu setkání s prof. Šmilauerem. A pak – po dlouhá léta – se setkání stávala stále častějšími. Poslední z nich bylo v červnu r. 1983. Po poradě v onomastickém oddělení ÚJČ jsme spolu znovu diskutovali o typech katalogů pomístních jmen, které se rozpracovávaly v brněnské pobočce Ústavu pro jazyk český (o nich i o rozsahu i výsledcích ojedinělé soupisové akce jmen na Moravě a ve Slezsku viz Šrámek, 2010, v Čechách viz Olivová-Nezbedová a kol., 1995). Měl jsem tak vzácnou možnost prof. Šmilauera v pracovním i osobním kontaktu poznávat jako velkou postavu vědy a jako člověka ojedinělých lidských hodnot.

Máme-li vyzdvihnout to, v čem zůstává Šmilauerovo dílo dodnes inspirativní, musí být náš pohled nutně spojením vlastností a hodnot, které prof. Šmilauera charakterizují jako osobnost. Vytvářejí totiž podivuhodnou jednotu kvalitních hodnot lidských a smyslu vědecké a pedagogické práce.

Každý, kdo s prof. Šmilauerem přišel do styku, byl zasažen jeho noblesou a taktem. Byl to základní znak jeho chování, vystupování, diskusí i prostého hovoru. Dovedl pozorně naslouchat, soustředěně diskutovat, povzbudit, ale i vyjádřit kritický názor, a to tak, že kritizovaný měl pocit přátelského poučení. V tom tkvěl jeden ze zdrojů osobnosti prof. Šmilauera jako morální a vědecké autority. Tento rys přispěl tomu, že ve Zpravodaji Místopisné komise ČSAV, který Šmilauer spolu s Janem Svobodou v r. 1960 založili a který se postupem doby (pod měnicími se názvy, od roku 1995 *Acta onomastica*) stal mezinárodně ceněnou odbornou revue, byly od počátku publikovány stati zřetelně projevující kvalitu a pokrok oboru ve smyslu šmilauerského pojetí onomastiky. Zvláště se to projevovalo v maximálním sjednocení klasifikačních kritérií (Šmilauer, 1960b, 1972, 1976) a onomastické terminologie (Svoboda – Šmilauer aj., 1973). Inspirující náboj v sobě stále mají nejen Šmilauerova kritičnost, ale také jeho promyšlená tolerance, která nekladla překážky novým pohledům, koncepcím, interpretačním metodám a novým metodám, pokud si je ovšem sám nejdříve nepromyslel a nerozpoznal jejich přínos pro rozvoj oboru. Sám jsem se o tom mohl přesvědčit několikrát. Byly to už v počátcích našich setkávání zejména diskuse o koncepci slovníku místních jmen Moravy a Slezska pojaté nikoli jako opakování díla Profousova, ale jako práce s novými prvky lexikografickými i interpretačními. V 70. letech pak dlouhé diskuse o metodologii lexikografického, typologického a areálového zpracování rozsahem obrovského materiálu pomístních jmen, který byl získán soupisovou anketou na Moravě ve Slezsku i přímými terénními výzkumy, debaty o vztahu proprií a dialektů, o nutnosti korektního a objektivního výkladu česko-německých vztahů atd. Příkladem pro mne nad jiné cenným byl přístup prof. Šmilauera k bádáním onomasticky teoretickým. Jeho jistá počáteční nedůvěra se brzy rozplynula, když se přesvědčil, že teoretická poznání zobecňují na systémové (languové) úrovni vlastnosti vzniku a systematiky proprií nejen v jazyce samém, ale itaké jejich fungování v komunikačním užití. V diskusích šlo např. o problematiku propriálně systémotvorné interpretace podle motivačních modelů, o nutnosti lišit od slovotvorby

názvotvorbu (srov. něm. *Wortbildung* – *Namenbildung*, pol. *slotwórstwo* – *naz-watwórstwo*), o zásadní diference mezi apelativním a propriálním významem, o vztahu struktury jména a druhu jeho motivace, stáří, rozšíření a stupni jeho produktivity atd. Mnoho času jsme strávili hovorem o koncepci, materiálových východiscích, metodologii a cílech *Slovanského onomastického atlasu*. S velkým obdivem jsem pozoroval, jak Šmilauer, vyrostlý z tradičního filologického pozitivismu, uznává nutnost systémového a funkčního přístupu k onymii jako celku. Jednou řekl, že poznal, že v tom bude další vývoj onomastiky. Nikoli tedy odmítnutí nebo kritika, ale schopnost rozpoznat vývojový proud a povzbudit – není i tato vlastnost inspirující?

Šmilauerovo onomastické dílo náleží k tomu fondu naší onomastiky i lingvistiky – a v širších společenských souvislostech i k fondu naší vědecké tradice a kultury –, které má trvalou hodnotu a je zároveň zdrojem poznání i poučení. Myslíme-li na českou (československou) onomastiku, znamená celou jednu etapu vývoje oboru (Šrámek, 2007). Jako inspirující zdroj lze kromě témat uvedených v předcházející části textu pokládat zvláště tyto okruhy:

- Široká, hluboká a všestranná znalost propriální matérie. Té se dosáhne systematickou badatelskou prací a soustředěným abstrahujícím a typologizujícím studiem.
- Jednotnost a přesnost klasifikačních postupů. U prof. Šmilauera však kritéria v souladu s onomastikou jeho doby představují v podstatě apelativní pohled na propria, třebaže si Šmilauer byl vědom diferencí mezi tvořením apelativ a tvořením proprií. Šmilauer nepracoval s kategoriemi „propriální sféra jazyka a její propriálně systémové uspořádání“, „propriální funkce“, které např. umožňují chápat názvotvorbu jako jev modelově systémotvorné povahy atd. Avšak jeho „slovotvorné“ analýzy proprií (zvl. oikonym a anoikonym) jsou přesným popisem morfémových charakteristik jazykového (tj. povrchového) plánu proprií a skrytě nesou v sobě informaci o modelové, tj. systémové pozici daného jevu v názvotvorném procesu. Inspirující sílu má právě ona šmilauerovská přesnost analýz. Bez ní se názvotvorná analýza neobejde.
- Zakotvenost lexikální a strukturní stránky proprií v (národním) jazyce.
- Důraz na komparativní pohled mezislovanský (Šmilauer 1970) i česko-německý, prokázaný např. v letech po osvobození v r. 1945 mimořádně objektivním a citlivým způsobem v celostátní akci odněmčování místních a pomístních jmen (Šmilauer, 1957).
- Spolehlivá orientace v etymologické problematice. To je aspekt v teoretické onomastice bohužel poněkud podceňovaný.
- Mezioborový rámec onomastického bádání, zvláště se zřetelem k historii a geografii, k archeologii, botanice, meteorologii aj., což je pro prof. Šmilauera typické. Novodobá onomastika se obrací k poznáním sociologickým, estetickým, psychologickým, antropokulturním aj., nejnověji též k výzkumům komunikačním.

- Chronologická a areálová vrstevnatost onymie s uplatněním Šmilauerovy objevné klasifikační metody tzv. „malých typů“ (Šmilauer, 1958, 1960a, 1969).

Můžeme říci, že metodologicky jednolitý charakter Šmilauerova onomastického bádání, podtržený systematičností, materiálovou šíří, přesností analytických interpretačních a klasifikačních postupů a podepřený interdisciplinárním přístupem se stal profilujícím rysem české onomastické školy (zvl. v 70.–80. letech). Šmilauer dospěl k pojetí onomastiky jako oboru stojícího na pomezí jazykovědy (chápané v duchu jeho učitelů se znaky filologického pozitivismu), věd historických a geografických. Je však obdivuhodné, že respektoval nové vývojové tendence, třebaže se jich přímo neúčastnil. Nechápal však aktuální stav vědy jako nezbytný koncový bod jejího vývoje, ale jako stupeň, jako východisko vývoje dalšího. Tento rys objektivního pohledu možno pokládat za jev inspiřující trvale.

Česká onomastická škola, která zůstane navždy spjata s dílem a působením prof. Šmilauera, se dnes vymezuje jako subdisciplína lingvistiky (bohemistiky) se značnou mírou autonomnosti. Neinterpretuje pouze vznik a vývoj proprií, ale začleňuje do svého bádání také – a v současné době významně i v mezinárodním měřítku – problematiku funkcí proprií v komunikaci a ve společnosti (srov. např. rozvoj chrémantonymie nebo studie o propriích jako nositelích a formách manifestace různých forem a rozměrů identity a „společenské paměti“ (David – Mácha, 2014). Odlišuje apelativní a propriální sféru jazyka, klade mezi ně rovinnu vzájemné fundace, rozlišuje etymologický význam od propriálního, neboť pouze ten je pro fungování proprií relevantní (Šrámek, 1999) a vývojové procesy sleduje na jevech kategoriálních a z hlediska propriální sféry jazyka systémotvorných (např. Pleskalová, 2011).

Příjmení *Šmilauer* tedy neplní v komunikaci propriálně identifikující funkci prostřednictvím toho, že je přejetím něm. příjmení *Schmilauer*, tj. německého jména pojmenování obyvatele Smilova u Štok na Česko-moravské vrchovině¹⁹ (*Smilov* >> něm. *Schmilau* + obyvatel. přípona *-er*, srov. *Praha* > *Prag* > *Prager* aj.), ale proto, že je jeho propriální význam konstruován tzv. onosémy „profesor Karlovy univerzity, velký učitel, velký člověk.“

Literatura

- David, J. – Mácha, P (2014): *Názvy míst: Paměť, identita, kulturní dědictví*. Brno: HOST – Ostravská univerzita.
Hosák, L. – Šrámek, R. (1970, 1980): *Místní jména na Moravě a ve Slezsku. I (A–L), II (M–Ž)*. Praha: Academia.

¹⁹ „1598 přišel do Jindřichova Hradce z Jihlavy Bartoloměj Smilauer ze Szmilova“ (Moldanová, 2014, s. 186), tj. ze Smilova, vsi 4,5 km severozáp. od Štok na Českomoravské vrchovině.

- Jakus, E. – Nowik, K. (2008): Słowiański atlas onomastyczny – dawniej i dziś. *Onomastica slavogermanica*, XXVII, s. 97–104.
- Lutterer, I. (1975): Česká onomastická škola. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, XVI, č. 1–2–3, s. 15–21.
- Lutterer, I. (2000): Die tschechische onomastische Schule. In: L. Olivová-Nezbedová – R. Šrámek – M. Harvalík (eds.): *Sborník rozprav k sedmdesátým narozeninám univ. prof. PhDr. Ivana Lutterera, CSc.* Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR (= Onomastické práce sv. 4), s. 18–25.
- Machek, V. (1957): *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd. 1. vydání.
- Machek, V. (1968): *Etymologický slovník jazyka českého. Druhé, opravené a doplněné vydání*. Praha: Academia. Nakladatelství Československé akademie věd. Reprint 1997.
- Malenínská, J. (1995): K projektu Hydronymie Europaea. In: R. Šrámek – J. Bartůňková – V. Koblížek (eds.), *Seminář Onymické systémy v regionech. Sborník příspěvků z V. semináře „Onomastika a škola“, konaného 12.–14. ledna 1993 v Hradci Králové*. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 151–156.
- Moldanová, D. (2004): *Naše příjmení*. Praha: Agentura Pankrac, s. r. o.
- Olivová-Nezbedová, L. – Knappová, M. – Malenínská, J. – Matúšová, J. (1995): *Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest*. Praha: Academia.
- Pleskalová J. (2011): *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích*. Brno: HOST – Masarykova univerzita.
- Profous, A. (1947–1960): *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny*. I 1947¹, 1954², II 1949, III 1951, IV (spolu s J. Svobodou) 1957, V (napsali V. Šmilauer, J. Svoboda aj.) 1960. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Šmilauer, V. (1932): *Vodopis starého Slovenska*. Bratislava: Učená společnost Šafaříkova.
- Šmilauer, V. (1957): Revize českých pomístních jmen. *Naše řeč*, 40, s. 260–277.
- Šmilauer, V. (1958): Metoda „malých typů“ v toponomastice. In: *Sborník slavistických prací věnovaných IV. mezinárodnímu sjezdu slavistů v Moskvě*. Praha: Universita Karlova, 44–51.
- Šmilauer V. (1960a): *Osídlení Čech ve světle místních jmen*, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd. Reprint: Praha: Academia, 2015.
- Šmilauer, V. (1960b): *Soustava českých místních jmen*. In: Profous, A. (1947–1960), sv. V, s. 521–670.
- Šmilauer, V. (1969): *Atlas místních jmen v Čechách. I, II*. Praha: Místopisná komise ČSAV.
- Šmilauer, V. (1970): *Příručka slovanské toponomastiky. Handbuch der slawischen Toponomastik*. Praha: Akademie.
- Šmilauer, V. (1972): Třídič pomístních jmen. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 13, s. 171–204 (= doplněný přetisk z r. 1960, *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 1, s. 149–171).
- Šmilauer, V. (1976): Třídič vlastních jmen (teze). In: V. Blanár – M. Majtán (zost.), *5. Zasedanie Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku a V. slovenská onomastická konferencia (Prešov 3.–7. 5. 1972). Zborník materiálů*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, s. 109–111.
- Svoboda, J. – Šmilauer, V. – Olivová-Nezbedová, L. – Oliva, K. – Witkowski, T. (1973): Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 14, s. 9–280 (= samostatný svazek).
- Šrámek, R. (1983): Smuteční projev na pohřbu prof. Vladimíra Šmilauera. *Onomastický zpravodaj*, XXIV, č. 4–5, s. 469–472.
- Šrámek, R. (1985): Česká onomastika ve čtyřiceti svobodných poválečných letech. *Onomastický zpravodaj*, XXVI, č. 1–2–3, s. 469–472.

- Šrámek, R. (1986): K nedožitým devadesátinám prof. Dr. Vladimíra Šmilauera. *Onomastický zpravodaj*, XXVII, s. 7–13.
- Šrámek, R. (1988): Vladimír Šmilauer und die Onomastik. *Beiträge zur Geschichte der slawischen Sprachwissenschaft. Linguistische Studien. Reihe A. Arbeitsberichte 186*. Berlin: Akademie der Wissenschaften der DDR. Zentralinstitut für Sprachwissenschaft, s. 133–139.
- Šrámek, R. (1999): *Úvod do obecné onomastiky*. Brno: Masarykova univerzita.
- Šrámek, R. (2007): Onomastika. In: J. Pleskalová, – M. Krčmová, – R. Večerka – P. Karlík, (eds.): *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, s. 377–427.
- Šrámek, R. (2010): Soupis pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku, jejich druhové znaky, příprava koncepce lexikografického zpracování (v letech 1964–1993). *Acta onomastica*, LI, s. 10–47.
- Trávníček, F. (1948, 1949): *Mluvnice spisovné češtiny. Část I. Hláskosloví – Tvoření slov – Tvarosloví, Část II. Skladba*. Praha: Melantrich.

Zpráva o činnosti Jazykovědného sdružení v roce 2015

1. Organizační otázky

Rok 2015 se nesl ve znamení příprav nových stanov Jazykovědného sdružení podle zákona č. 89/2012 Sb. (občanský zákoník) a ve znamení voleb nového Hlavního výboru. Návrh stanov byl před konáním schůze valného shromáždění zveřejněn na webových stránkách JS ČR k připomínkování ze strany členů JS. Dne 19. března 2015 se pak v Praze uskutečnilo valné shromáždění JS ČR, které přijalo následující usnesení:

Valné shromáždění:

1. Schvaluje zprávu o činnosti JS za uplynulé období, kterou jménem odstupujícího HV přednesl předseda Petr Mareš.
2. Schvaluje zprávu o hospodaření HV JS, kterou přednesla Václava Holubová.
3. Schvaluje zprávu revizní komise JS, kterou předložili členové revizní komise Ivana Bozděchová a Martin Šemelík.
4. S přihlédnutím k bodům 1–3 vyslovuje odstupujícím orgánům JS ČR absolutorium.
5. Schvaluje upravený návrh stanov.
6. Na základě výsledků volebního aktu a na základě zprávy volební komise, která pracovala ve složení Anna Černá, Michaela Lišková a Petr Nejedlý, valné shromáždění konstatuje, že do hlavního výboru JS ČR byli zvoleni Hana Gladkova, Václava Holubová, Jana Hoffmannová, Lucie Jílková, Jana Klímová, Petr Mareš, Petr Pořízka, Lucie Saicová Římalová a Martina Šmejkalová. Náhradnicemi výboru se staly Božena Bednaříková a Kateřina Romaševská. Do revizní komise byli zvoleni Ivana Bozděchová, Michaela Lašťovičková a Martin Šemelík.

Nově zvolený hlavní výbor posléze zvolil svého předsedu (Petr Mareš), místopředsedkyně (Hana Gladkova a Jana Hoffmannová), vědeckou tajemnici (Martina Šmejkalová) a hospodářku (Václava Holubová).

V prvním půlroce činnosti Hlavní výbor z organizačních záležitostí diskutoval zejména o možnosti vydávat časopis Jazykovědné aktuality v elektronické podobě (předpoklad výrazné finanční úspory). Po zevrubné diskusi s redakcí JA bylo konstatováno, že prioritou jsou zájmy čtenářů, a proto bylo přistoupeno ke dvěma dotazníkovým šetřením – prostřednictvím elektronického hlasování a prostřednictvím korespondenčních lístků (pro ty, již nemohli či nechtěli hlasovat elektronicky). V elektronické anketě hlasovalo celkem 141 respondentů. Na dotaz, zda souhlasí s tím, aby Jazykovědné aktuality v budoucnu vycházely jen v elektronické podobě, odpovědělo kladně 81 hlasujících, zamítavě 60 hlasujících.

Hlasování prostřednictvím korespondenčních lístků skončilo s následujícím výsledkem: 24 respondentů hlasovalo pro elektronickou podobu časopisu, 35 pro jeho tištěnou podobu. S ohledem k takto nejednoznačnému výsledku hlasování se Hlavní výbor rozhodl prozatím na formě časopisu nic neměnit.

Další významnější organizační události uvádíme v chronologickém sledu:

Důležitým momentem bylo slavnostní zasedání k 50. výročí vzniku pobočky JS v Hradci Králové 9. března 2016 (k výročí byla vydána i publikace Padesát let pobočky Jazykovědného sdružení v Hradci Králové, aut. Jiří Zeman). U této příležitosti byl novým předsedou pobočky zvolen PhDr. Lukáš Zábranský, Ph.D.

15. dubna 2015 se uskutečnily i volby výboru brněnské pobočky, pokračujícím předsedou pobočky byl zvolen PhDr. Ondřej Šefčík, Ph.D.

11. června 2015 bylo na žádost členů JS schváleno ustanovení lexikologicko-lexikografické sekce JS ČR (předseda Mgr. Martin Šemelík, Ph.D.).

30. června – 8. července 2015 se uskutečnily *per rollam* volby do výboru pobočky při Ostravské univerzitě v Ostravě. Předsedkyní byla zvolena doc. PhDr. Diana Svobodová, Ph.D.

2. Přednášková činnost

Tématem odborné činnosti Jazykovědného sdružení ČR pro rok 2015 byla *Vlastní jména v jazyce a komunikaci*. Toto téma nebylo vybráno náhodně: bylo zvoleno právě pro rok 2015, v němž jsme si připomněli 120. výročí narození Vladimíra Šmilauera, zakladatele moderní české onomastiky. Seminář a některé přednášky, besedy a diskuse organizované Jazykovědným sdružením byly proto zaměřeny na postavení vlastních jmen v komunikaci, na jejich aspekty jazykověkulturní, noremní, legislativní a socioonomastické; stranou pozornosti nezůstaly ani diachronní přístupy.

„Šmilauerovské“ výročí však nebylo jediným významným výročím tohoto roku a rovněž paleta řešených témat byla bohatší o jiné než jen onomastické lingvistické pohledy. Nejprve se v Praze hned v únoru 2015 konalo lexikologicko-lexikografické odpoledne na počest 100. výročí narození Josefa Filipce, odborný seminář se znamenitým ohlasem mezi návštěvníky.

Seminář k uctění výročí narození Vladimíra Šmilauera se konal naopak až ke konci kalendářního roku, 3. prosince 2015. Prostor mezi těmito dvěma daty byl vyplněn několika jubilejními přednáškami – proslovili je např. doc. PhDr. Naděžda Kvítková, CSc. (*Styl a stylistika z diachronního pohledu*), prof. PhDr. Jiří Kraus, DrSc. (*Rétorika, modalita, kontingence*), prof. PhDr. Radoslava Kvapilová Brabcová, CSc. (*O smutku Jana Čepa*) nebo prof. PhDr. Eva Hajičová, DrSc. (*Aktuální členění věty v zrcadle Pražského závislostního korpusu: od hypotéz k jejich ověřování*).

Vedle dvou pražských seminářů byl letos velký odborný seminář pro názvem *Pražské jaro v Ostravě* zorganizován i v ostravské pobočce. Pražští badatelé se

zde představili v širokém spektru témat – od diachronnělingvistických až po otázku analýzy mediálního diskursu.

Celkem se v roce 2015 ve všech pobočkách uskutečnilo 58 přednášek a odborných seminářů, obohacením letošního roku byly akce „seriálové“. Ty byly realizovány v Českých Budějovicích, kde se v průběhu letního semestru uskutečnilo pod záštitou Jazykovědného sdružení sedm seminářů s prezentacemi na téma Jak používat korpusy ÚČNK.

V Brně vzbudil živý zájem „velký indoevropský blok“, v rámci nějž promluvili prof. R. D. Woodard (*Etymology and ritual as history: the case of Marcius Coriolanus*) a prof. dr. Götz Keydana. Již tradičně opakujeme poznámku o tom, že brněnské přednášky byly opět pozoruhodné svým mezinárodním rozměrem.

Stejně tak tradičně můžeme informovat o vysokém zájmu o činnost Jazykovědného sdružení v Českých Budějovicích, viz mimořádně hojně navštívené, tematicky atraktivní přednášky, které proslovili doc. PhDr. Marie Janečková, CSc. (*Člověk bojující a bránící se – lingvistický exkurs do doby rytířské a husitské*), Mgr. Markéta Maturová, Ph.D. (*Příznakové lexikální jednotky ve slovní zásobě „mateřského“ slangu na internetu*) nebo ThDr. Petr Jan Vinš, Ph.D. (*Jidišový workshop – jazyk, literatura, rozbor krátkých textů*); zanedbán ale v této pobočce nebyl ani didaktický zřetel (doc. PhDr. Karel Dvořák, CSc., *Příprava na tvorbu písemných prací studentů a úroveň jejich vyjadřování*).

Podobně v Olomouci byl stejně jako i v minulých letech velmi zřetelně kladen důraz na práci se studenty a podporu mladých talentovaných lingvistů (*FÓRUM mladých lingvistů – Představujeme mladé začínající lingvisty, Soutěž Student a věda: Lingvistika*).

V Hradci Králové byl akcent položen i na mezioborový výzkum (např. Mgr. Jiří Haviger, Ph.D., *Metody detekce prototypických lemmat*), oproti tomu v Opavě pokračují – vedle jiných – v pěstování témat týkajících se regionální mluvy a orální historie.

Vybrané příspěvky ze seminářů si mohou čtenáři opět přečíst na stránkách Jazykovědných aktualit. Tak je tomu i v čísle tomto, v němž jsou otištěny příspěvky ze semináře *Veliký vědec mezi učiteli – veliký učitel mezi vědci: Vladimír Šmilauer (1895–1983)* (doc. PhDr. Martina Šmejkalová, Ph.D., a kol.). Tento seminář byl rovněž historicky první akcí Jazykovědného sdružení, z níž byla pořízena videonahrávka (viz webové stránky Jazykovědného sdružení).

3. Přehled přednášek Jazykovědného sdružení v roce 2015

Brno

- (1) 11. 3. Adam Veřmiřovský: *Interpretace dramatu aparátem celostní filologie*
- (2) 25. 3. Simona Koryčánková: *Modalita barev a její jazykové vyjádření v poetické tvorbě ruských symbolistů*
- (3) 15. 4. Václav Blažek a Petra Němcová: *Vědská hydronyma ve světle etymologie*

- (4) 6. 5. Roland Anton Wagner: *Nová syntax češtiny: inovace a kontinuita*
- (5) 20. 5. Vít Boček: *Kontaktní lingvistika: minulost, přítomnost a budoucnost disciplíny*
- (6) 10. 11. Roger Dillard Woodard: *Etymology and ritual as history: the case of Marcius Coriolanus*
- (7) 18. 11. Götz Keydana: *Indo-European accent and phonological theory*
- (8) 19. 11. Götz Keydana: *Proto-Indo-European syntax and syntactic change*
- (9) 28. 11. Tomáš Duběda: *Dynamika výslovnosti anglicismů v češtině*

České Budějovice

- (1) 23. 2., 12. 3., 26. 3., 9. 4., 23. 4., 7. 5. a 21. 5. kolektiv školitelů z ÚČNK v Praze: 7 seminářů s prezentacemi na téma *Jak používat korpusy ÚČNK*
- (2) 14. 4. Marie Janečková: *Nářeční slova z jihočeského okruhu a jejich další vývoj*
- (3) 19. 10. Marie Janečková: *Člověk bojující a bránící se (lingvistický exkurs do doby rytířské a husitské)*
- (4) 26. 10. Markéta Maturová: *Příznakové lexikální jednotky ve slovní zásobě „mateřského“ slangu na internetu*
- (5) 25. 11. Karel Dvořák: *Příprava na tvorbu písemných prací studentů a úroveň jejich vyjadřování*
- (6) 1. 12. Petr Jan Vinš: *Jidišový workshop (jazyk, literatura, rozbor krátkých textů)*
- (7) 10. 12. Stanislava Kloferová: *Překážet, nebo zavazet? Český jazykový atlas a jeho doklady*

Hradec Králové

- (1) 15. 4. Franz Schindler: *Slavistika na univerzitě v Gießenu*
- (2) 6. 5. Jana Marie Havigerová: *Mikrostudie z oblasti lexikální negace a větného záporu*
- (3) 6. 10. Jiří Haviger: *Metody detekce prototypických lemmat*
- (4) 21. 10. Miroslav Kubát: *Kvantitativní analýza textu*
- (5) 1. 12. František Martínek: *Slovní zásoba starší češtiny*

Olomouc

- (1) 19. 3. *FÓRUM mladých lingvistů – Představujeme mladé začínající lingvisty:*
Pavína Kašpárková: *Vývojové tendence v morfologii češtiny*
Magda Kurdíková: *Abreviačně-kompoziční neologismy v současném českém lexiku*
- (2) 7. 4. Susan R. Madsen: *Women and Leadership Communication*
- (3) 21. 4. Jaromír Krško: *Verbální a neverbální svět grafitistů*
- (4) 24. 4. Irena Lehocká: *Areálová typologie jazyků – stredo-európsky jazykový zväz*
- (5) 4. 5. Pavla Kochová a Zdeňka Opavská: *Akademický slovník současné češtiny (představení připravovaného všeobecného výkladového slovníku)*
- (6) 29. 4. Soutěž *Student a věda: Lingvistika – fakultní kolo* (hlavní organizátor: Katedra bohemistiky FF UP Olomouc, spoluorganizátor: Olomoucká pobočka JS ČR)
- (7) 11. 5. Peter Kosta: *Globalizace vs. regionalizace, přepínání kódu a míšení kódu, kreolizace vs. pidginizace jako forma změn v městských řečových stylech – porovnání situace v ČR a jinde*
- (8) 11. 5. 5. ročník Celostátního kola soutěže *Student a věda – Lingvistika*
- (9) 11.–13. 5. *XVI. Mezinárodní setkání mladých lingvistů OLOMOUC 2015: Dynamika přirozeného jazyka a perspektiva funkčně orientované lingvistiky*
V rámci konference byly realizovány 4 workshopy:

- Robert Dittmann, *Diachronní workshop*
 Michaela Kopečková a Pavlína Kašpárková: *Média očima mladého lingvisty*
 Jitka Lžičarová a Kateřina Danielová: *Účelové proměny komunikace*
 Eva Nováková a Monika Pitnerová: *Mezijazykový kontakt v evropském prostoru*
- (10) 29. 10. *FÓRUM mladých lingvistů – Představujeme mladé začínající lingvisty:*
 Denisa Jensenová: *Staroměstský kámen v korespondenci Vojtěcha Tkadlčíka s vybranými odborníky*
 Pavlína Illíková: *Reflexe substantivní deklinace v předobrozeneckých mluvnicích češtiny*
- (11) 5. 11. *FÓRUM mladých lingvistů – Představujeme mladé začínající lingvisty*
 Kateřina Szokalová: *Typologie čínštiny*
 Michaela Kopečková: *Mluvní tempo a jeho vliv na ostatní ortoepické jevy*
 Eva Katolická: *Lexikální analýza Tkadlčíkova Hlaholského misálu*
 Jitka Lžičarová: *Srovnání jazyka politických a čarodějnických procesů*
- (12) 10. 12. *Workshop Překládání a překlady textů z kognitivní lingvistiky a uvedení publikace Čítanka textů z kognitivní lingvistiky 1*, vedoucí workshopu: Božena Bednaříková

Opava

- (1) 10. 2. Richard Říha: *K problematice srovnávací gramatiky (na příkladech české a anglické syntaxe)*
- (2) 1. 4. Předvelikonoční setkání posluchačů FPF SU s rodilými mluvčími a s pamětníky; moderoval Zbyněk Holub; spoluorganizátor: Matice slezská (místní pobočka Dolní Životice)
- (3) 2. 12. Hana Srpová: *Evoluce vyjadřovacích prostředků a strategií v reklamách (od konce 19. století do současnosti)*
- (4) 15. 12. Irena Bogoczová: *Mluva ve Slezsku – tradice a současnost*

Ostrava

- (1) 24. 3. Přednáškové odpoledne *Pražské jaro v Ostravě*
 Dalibor Lehečka: *Nástroje pro badatele (nejen) historického jazyka*
 Alena A. Fidlerová: *Neprávem zapomínaný: František Jan Tomsa*
 Jan Chromý: *Protické v- v Čechách*
 Eva Lehečková: *Jak zkoumat konstrukční variabilitu: sbal si svých pět švestek*
 Ondřej Dufek: *Jazykové ideologie v mediálním diskurzu: korpusový přístup*
 Křest knihy: J. David – P. Mácha: *Názvy míst. Paměť, identita, kulturní dědictví*. Brno: Host, 2014
- (2) 14. 4. Lucie Saicová Římalová: *Prefixace u sloves pohybu v češtině*
- (3) 7. 10. Jaromír Krško: *Odras multietnicity karpatského regiónu v slovenskej hydronymii*
- (4) 21. 10. Taťána Vykypělová: *Úsilí o český katolický překlad Bible před Svatováclavskou biblí*
- (5) 4. 11. Patrik Mitter: *O hybridním tvoření složených sloves, adverbií, interjekcí, návstavbových a sémantických slovních druhů v současné češtině*
- (6) 18. 11. Zdeňka Nedomová: *Dynamika vývoje současné ruštiny*

Praha

- (1) 5. 2. *Lexikologicko-lexikografické odpoledne na počest 100. výročí narození Josefa Filipce*
Olga Martincová: *K pojetí variantnosti u Josefa Filipce*
Marie Vachková: *Dílo Josefa Filipce (1915–2001) jako inspirace v éře korpusové lingvistiky. Několik poznámek*
Pavla Kochová, Zdeňka Opavská a Vít Michalec: *Na cestě k jednojazyčnému výkladovému slovníku v době počítačové*
František Čermák: *Josef Filipce: Poznámky a vzpomínky spolupracovníka*
- (2) 26. 2. *Aktuální výzkumy v oblasti výslovnosti cizích slov a vlastních jmen v češtině – Fonetické odpoledne*
- (3) 5. 3. Michaela Boháčová: *Obraz jihomoravského pohraničí ve světle pomístních jmen*
- (4) 19. 3. Výroční a volební shromáždění Jazykovědného sdružení České republiky
Slavnostní přednášku proslovil František Čermák na téma: *Frazeologie a idiomatika: jejich podstata a proměnlivost názorů na ně*
- (5) 9. 4. Naděžda Kvítková: *Styl a stylistika z diachronního pohledu*
- (6) 23. 4. Jordanka Trifonova: *O apelativizačním potenciálu vlastních jmen*
- (7) 14. 5. Jiří Kraus: *Rétorika, modalita, kontingence*
- (8) 1. 10. Pavel Štěpán: *Mají vlastní jména význam?*
- (9) 15. října 2015 prof. PhDr. Radoslava Kvapilová Brabcová: *O smutku Jana Čepa*
- (10) 5. 11. Eva Hajičová: *Aktuální členění věty v zrcadle Pražského závislostního korpusu: od hypotéz k jejich ověřování*
- (11) 19. 11. Stanislava Kloferová: *Dobrodružství dialektologie*
- (12) 3. 12. Martina Šmejkalová a kol.: *Veliký vědec mezi učiteli – veliký učitel mezi vědci: Vladimír Šmilauer (1895–1983) (odborný seminář)*
- (13) 10. 12. Olga Martincová: *Problém slova v neologickém slovníku*

Ústí nad Labem

- (1) 25. 3. Jiří Hasil: *Morfologie substantiv v soudobých gramatikách češtiny*
- (2) 4. 11. Ludmila Zimová: *Současná regionální publicistika*

*Podle podkladů předsedů poboček JS ČR
zpracovala Martina Šmejkalová
Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
martina.smejkalova@pedf.cuni.cz*

Nové publikace

Praporu věren i ve ztraceném boji. Vladimír Šmilauer – život a dílo filologa (1895–1983)

Martina Šmejkalová, Praha: Academia, 2015, 651 s.

Osídlení Čech ve světle místních jmen

Vladimír Šmilauer, 2. vyd., Praha: Academia, 2015, 476 s.

V loňském roce jsme si připomněli 120. výročí narození univ. prof. V. Šmilauera více než důstojně, a to hned několikrát. Na jaře vyšly v nakladatelství Academia téměř současně dvě neobyčejně významné knižní publikace, a to reedice Šmilauerova klíčového onomastického díla *Osídlení Čech ve světle místních jmen* a rozsáhlá biografie tohoto významného českého filologa z pera M. Šmejkalové. Z iniciativy této autorky byl pak 3. prosince 2015 pod záštitou Jazykovědného sdružení ČR uspořádán seminář věnovaný V. Šmilauerovi (přednášky na něm proslovené jsou otištěny v tomto čísle časopisu).

Životopisná monografie M. Šmejkalové je skutečně obdivuhodným dílem. Jde o publikaci velmi rozsáhlou, podrobnou, jdoucí do hloubky a do detailu a zároveň postihující obecnější souvislosti a informující o širším historickém a společenském pozadí jednotlivých období Šmilauerova života. Je založena na náročné mravenčí práci s rozsáhlými (z velké části dosud nezpracovanými) archivními fondy, na interpretaci dosud nepublikovaných i publikovaných textů. Je psána velmi čtivým jazykem a je doplněna bohatou obrazovou přílohou.

Lingvistická historiografie není nikterak snadným žánrem: kromě rozsáhlého lingvistického rozhledu předpokládá i historiografickou metodologickou vybavenost. Autorka, odborným zaměřením lingvistka, si je této skutečnosti velmi dobře vědoma a právě metodologické stránce věnuje zvýšenou pozornost. Zvolená metodologie je založena především na sociologické analýze a sledování jednání jednotlivých aktérů. M. Šmejkalová přitom při analýze i následném hodnocení usiluje o maximální možnou objektivitu. Bohatě v tomto díle zúročila své předcházející zkušenosti s historiografií zaměřenou především na oblast vyučování českému jazyku.

Titul knihy vychází z textu Dykovy básně, který Šmilauerovi pomáhal překonávat nejtěžší životní období: „Miluji vojáka, / jenž na pozici stojí, / jsa věrný praporu i ve ztraceném boji, / a jenž si řekne: / Že jsem zrazen vším, / mně právo nedává být zbabělým.“ Názvy některých kapitol a podkapitol si autorka vypůjčila přímo z textů V. Šmilauera (např. *Filolog mezi šelmami*, *Legiony referátů*, *Krásy jazyka*).

Vzhledem k omezenému rozsahu recenze nemůžeme věnovat podrobnější pozornost rovnocenně všem částem knihy. Zaměříme se především na kapitolu věnovanou Šmilauerovu dílu onomastickému, a to ze tří důvodů. Nejdůležitějším z nich je skutečnost, že V. Šmilauer je právem považován za zakladatele moderní české onomastiky a jeho odkaz je ze všech disciplín, do nichž tento významný lingvista zasáhl, dodnes nejpatrnější a nejoceňovanější právě v onomastice. Další dva důvody jsou praktické: jde jednak o odborné zaměření autora recenze, jednak o skutečnost, že úkolem této recenze je pojednat rovněž o výše zmíněném novém vydání Šmilauerova významného onomastického díla.

Než přistoupíme ke kapitole nazvané *Onomastik*, shrňme stručně celkovou strukturu knihy a obsah kapitol ostatních. Kromě úvodu, v němž autorka mimo jiné vytyčuje metodologická východiska a představuje využívané zdroje, a shrnujícího a završujícího závěru, sestává kniha ze tří hlavních oddílů, nazvaných *Život, Lingvista a Učitel*. Životopisný oddíl je uveden Šmilauerovým životním heslem „perfer et obdura“ (tj. vydrž a stůj na svém). Pojednává se v něm o Šmilauerových rodinných kořenech, jeho dětství a gymnaziálním studiu, vojenské službě během 1. světové války, univerzitním studiu a učitelském působení na gymnáziích v Praze, Žilině a Bratislavě. Následující části se zabývají Šmilauerovou dráhou univerzitního pedagoga, těžkým obdobím 2. světové války a léty poválečnými, dobou od února 1948 do roku 1968 a léty normalizace. Poslední kapitola je pak věnována Šmilauerovu soukromému životu.

Výrazně nejrozsáhlejší oddíl, zabývající se Šmilauerovou lingvistickou prací, je rozčleněn do šesti kapitol. První z nich, nazvaná *Filolog mezi šelmami*, je zaměřena především na Šmilauerův poměr k Pražskému lingvistickému kroužku, na polemiky kolem časopisu *Naše řeč* a sborníku *Spisovná čeština a jazyková kultura* (1932), na složitý vzájemný vztah Vladimíra Šmilauera a Bohuslava Havránka, dále pak na Šmilauerovu lingvistickou práci po roce 1948. Následuje kapitola *Onomastik*, o níž pojednáme podrobněji níže. Kapitola týkající se Šmilauerova působení v oblasti syntaxe podle autorčiných slov integruje aspekt oborový a aspekt didaktický; oba tyto aspekty byly totiž ve Šmilauerových syntaktických pracích od 40. let velmi úzce propojeny. Nejprve je věnována pozornost bádání v oblasti slovosledu, dále pak syntetizujícím pracím, zvláště *Novočeské skladbě*, základním syntaktickým pojmům, syntaktickým dvojicím a vztahům, grafickému znázorňování stavby věty a souvětí a problematice textu; v závěru kapitoly je pak zhodnocen význam Šmilauerova odkazu pro současná syntaktická bádání.

V kapitole *O slovnících a slovníkářích* upozorňuje autorka na Šmilauerův přínos české lexikografii, který byl neobyčejně významný i přesto, že V. Šmilauer stál většinou stranou velkých autorských kolektivů akademických slovníků, avšak práce se účastnil zpravidla jako vědecký recenzent nebo externí poradce. Často se však stával faktickým spoluautorem: k Machkovu etymologickému slovníku kupříkladu ve svém posudku uvedl 1340 kritických připomínek. Významný je jeho recenzentský podíl mimo jiné na *Příručním slovníku*

jazyka českého, Slovníku spisovného jazyka českého a Staročeském slovníku. Jak autorka uvádí, u posledního jmenovaného slovníku sice podněcoval k úspornosti (srov. citát na s. 357: „Každý větší slovník je vydán nebezpečí obéznosti.“), avšak obtížně se smířoval s uvažovaným omezováním jeho rozsahu koncem 70. let: „Staročeský slovník je dílo jednou pro vždy. [...] Vyplývá z toho naprosto logický požadavek, že nesmíme dopustit, aby vznikl zmetek složený z částí zcela různorodých. Byla by to národní ostuda, a to ne ostuda dočasná, nýbrž trvající dlouhá staletí, ostuda u každého uživatele se obnovující, ostuda naší doby.“ (s. 360). V závěru tohoto oddílu se M. Šmejkalová věnuje Šmilauerovu dílu *Novočeské tvoření slov*, které bylo v podstatě dokončeno již před válkou, avšak vyšlo až v roce 1971, tedy až po dokulilovském *Tvoření slov v češtině* (1. díl 1962, 2. díl 1967). Hlavní motivací pro jeho vydání v této době i přes značné zpoždění byl Šmilauerovi zřetel k potřebám školy, který je v této práci – stejně jako v dalších jeho lingvistických dílech – velmi výrazně akcentován.

Velmi důležitá je Šmilauerova činnost recenzní a „zpravodajská“, které je věnována další kapitola. Je kupříkladu až ohromující, že jen ve Zpravodaji Místopisné komise uveřejnil Šmilauer za čtyřadvacet let 5 943 vlastních zpráv. Poslední kapitola oddílu *Lingvista* nazvaná *Krásy jazyka* je věnována Šmilauerovým aktivitám v oblasti jazykové praxe a jazykové kultury, a to mimo jiné na půdě Kruhu přátel českého jazyka, ve kterém za čtyřicet let přednesl plných 120 přednášek.

V oddíle *Učitel* se M. Šmejkalová věnuje nejprve Šmilauerovým přístupům ke školské jazykovědné terminologii, dále pak jeho činnosti didaktické (zde sehrává významnou úlohu dílo *Nauka o českém jazyku*) včetně posuzování učebnic. Samostatné podkapitoly jsou věnovány Šmilauerovu pedagogickému působení na gymnáziích a na vysoké škole. Pozornost je věnována i jeho vztahu k absolventům, které celý život všemožně podporoval.

Přejdeme nyní ke kapitole věnované Šmilauerově činnosti v oblasti onomastiky; v rámci ní na příslušném místě pojednáme i o jeho významném, nyní znovu vydaném díle *Osídlení Čech ve světle místních jmen*.

Podobně jako v dalších kapitolách knihy i zde autorka nejprve nastiňuje širší kontext této vědní disciplíny, včetně kontextu mezinárodního. Konstatuje, že ve 20. a 30. letech 20. století ovlivňoval onomastiku v celé Evropě „historizující etymologický přístup“. Tímto přístupem bylo přirozeně ovlivněno i první významné Šmilauerovo onomastické dílo *Vodopis starého Slovenska* (1932), které vzniklo během jeho „slovenského“ období v době působení na bratislavském gymnáziu. Jak autorka dokládá, dodnes je považováno za „základní materiálový pilíř“ slovenské hydronomastiky. Připomíná, že Šmilauerovým cílem bylo na velmi staré vrstvě vlastních jmen objasnit specifika středoslovenských a východoslovenských nářečí a položit základ k vědeckému poznání vývoje slovenštiny. Pozadí vzniku tohoto díla je v knize představeno velmi důkladně, značná pozornost je věnována i Šmilauerově heuristické metodě a bohatým zdrojům, které autor pro svá bádání využíval, a hlavním výsledkům, ke kterým dospěl. Zmíně-

ny jsou i některé dobové reakce a novější ohlasy. M. Šmejkalová se dále zabývá diskusemi o původu toponym *Orava*, *Spiš* a *Liptov* a zmiňuje i některé další Šmilauerovy onomastické příspěvky. Vysoce hodnotí zejména jeho studii *Studentské přezdívky z Bratislavy* (1933), která svým „sociolingvistickým“ přístupem předběhla dobu.

Již ve 30. letech považoval Šmilauer za zásadní tezi, že vlastní jména je třeba zkoumat v interdisciplinárních souvislostech. Již zde je základ jednoho z hlavních přístupů pozdější Šmilauerovy onomastické školy. Autorka však upozorňuje, že po návratu do Prahy se V. Šmilauer přestal soustředěněji věnovat „velkým“ onomastickým tématům, pouze v rubrice *Výklady slov* v Naší řeči podával výklady jednotlivých proprií.

Po roce 1945 se V. Šmilauer aktivně zapojil do práce názvoslovné komise na standardizaci geografického názvosloví, v letech 1952–1957 byl dokonce jejím předsedou. Autorka oceňuje Šmilauerův věcný, citlivý a v kontextu doby i odvážný přístup k „odněmčování“ místních jmen v pohraničí (odmítnuta byla honorifikační jména podle osobností).

„Nová vlna“ Šmilauerovy onomastické práce začíná koncem 50. let 20. století; jeho úsilí pak vrcholí na samém počátku 60. let. M. Šmejkalová proto podkapitolu věnovanou tomuto období Šmilauerovy onomastické práce nazvala *Zlatá šedesátá*. Rok 1960 představuje v dějinách české onomastiky významný mezník. V tomto roce vyšel 5. dodatkový svazek k lexikonu A. Profouse *Místní jména v Čechách*, jehož hlavními autory byli J. Svoboda a V. Šmilauer, dále pak Šmilauerovo klíčové onomastické dílo *Osídlení Čech ve světle místních jmen*. V témže roce začal vycházet český onomastický časopis *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV* (1983–1992 vydávaný pod názvem *Onomastický zpravodaj ČSAV*, 1993–1994 *Onomastický zpravodaj*, od r. 1995, kdy uplynulo 100 let od narození V. Šmilauera, *Acta onomastica*). V roce 1960 dále pak V. Šmilauer založil tradici onomastických seminářů, jichž se účastnili zájemci o onomastiku z nejrůznějších oborů včetně poučených laiků a v jejichž tradici se v oddělení onomastiky Ústavu pro jazyk český AV ČR pokračuje dodnes. Počátkem 60. let vyšla i Šmilauerova významná vysokoškolská učebnice *Úvod do toponomastiky* (1963). Jak M. Šmejkalová dále upozorňuje, počátkem 60. let začal V. Šmilauer intenzivně bojovat za „záchranný“ soupis pomístních jmen. Z jeho podnětu se pak provedení soupisu pomístních jmen z území Čech stalo roku 1962 úkolem pražského onomastického pracoviště ČSAV.

Přestože kniha podává velmi podrobný obraz Šmilauerových aktivit a přehled jeho děl, jeho onomastická činnost ve druhé polovině 50. let a v letech 60. byla natolik bohatá, že zcela úplný přehled jeho významnějších prací daná kapitola podat nemohla. Zmíněna není kupříkladu disertační práce, kterou musel V. Šmilauer předložit pro udělení titulu DrSc. Autorka v životopisné kapitole pouze uvádí, že roku 1957 byla Šmilauerovi jednomyslně udělena hodnost doktora filologických věd (s. 132), avšak nezmiňuje se o tom, že Šmilauer musel předložit disertační práci i přesto, že profesori v této době jinak dostávali tento titul

automaticky.¹ Většina kapitol této práce, nazvané *Studie o místních jménech v Čechách*, byla využita buď v 5. dodatkovém svazku k dílu A. Profouse, nebo v publikaci *Osídlení Čech ve světle místních jmen*, ovšem její 3. kapitola nazvaná *Tvoření místních jmen z apelativ* byla poprvé publikována až roku 1997 v časopise *Acta onomastica*.

Věnujme nyní pozornost Šmilauerovu dílu *Osídlení Čech ve světle místních jmen*. Jeho nové vydání (2015) svědčí nepochybně o tom, že i po pětadesáti letech má toto dílo co říci jak současným onomastikům, tak odborníkům z dalších vědních oborů, především pak historikům a archeologům. Toto klíčové dílo české i slovanské onomastiky bylo zhodnoceno již vícekrát, a to těsně po jeho vyjití² i s větším odstupem.³ Nejnověji o něm pojednává M. Šmejkalová v recenzované monografii a M. Harvalík ve své předmluvě k novému vydání Šmilauerova *Osídlení*, která se skládá z pasáží převzatých z autorova příspěvku ke 110. výročí narození V. Šmilauera⁴ a z jeho kapitoly věnované dějinám metodologie české onomastiky.⁵

Šmilauerova kniha je více než bohatým zúročením materiálové základny, která byla v 50. letech zpřístupněna završením monumentálního Profousova díla.⁶ Pro Šmilauerovu monografii je klíčová zcela nově vytvořená metoda malých typů. Její podstatou je skutečnost, že autor – na rozdíl od nepříliš úspěšných přístupů jeho předchůdců – při analýze místních jmen přihlíží nejen ke slovo-
tvorným prostředkům, jimiž jsou daná jména utvořena, ale i k jejich základům. Jednotlivá jména tak klasifikuje jemněji na větší množství úzejí vymezených, tedy „malých“ typů. Pomocí této metody dochází k závěru, že určitá antroponyma i apelativa jsou vázána na jistou dobu a mohou tak vypovídat o době vzniku konkrétního místního jména. Šmilauer dokládá existenci přímého vztahu mezi areálem určitého typu místních jmen a jeho stářím: nejstarší typy jmen se vyskytují výhradně na nejstarším sídelním území, naopak typy mladší jsou zastoupeny i v později kolonizovaných oblastech. Autor rozlišuje přibližně 450 malých typů místních jmen, které rozčleňuje na dvě skupiny podle skutečnosti, zda se vyskytují na Českomoravské vrchovině a v obdobných později kolo-

¹ Viz Olivová-Nezbedová, L. (1997): úvod ke studii V. Šmilauera *Tvoření vlastních jmen z apelativ*. In: *Acta onomastica*, 38, s. 87.

² Spal, J. (1960): K Šmilauerově práci o stáří místních jmen. In: *Naše řeč*, 43, s. 289–292; Dobiáš, J. (1960): Vladimír Šmilauer, *Osídlení Čech ve světle místních jmen* [...]. In: *Zprávy Místopisné komise ČSAV*, 1, s. 288–295; Třeštík, D. (1961): Místní jména jako historický pramen. In: *Československý časopis historický*, 9, s. 248–252.

³ Lutterer, I. (1997): Postup osídlování Čech očima onomastika. In: *Naše řeč*, 80, s. 8–12.

⁴ Harvalík, M. (2005): Ke stodesátému výročí narození Vladimíra Šmilauera. In: *Acta onomastica*, 46, s. 261–263.

⁵ Harvalík, M. (2004): Toponymie jako historický pramen ke zkoumání dějin osídlení českých zemí (příspěvek k dějinám metodologie české onomastiky). In: M. Harvalík, *Synchronní a diachronní aspekty české onymie*. Praha: Academia, s. 17–23.

⁶ Profous, A. (1947–1957): *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny I–IV* (IV. díl s J. Svobodou). Praha: Nakladatelství ČSAV.

nizovaných oblastech. Z typů v nově kolonizovaných územích nezastoupených vybírá nejprve jména omezená na nejstarší sídelní území, ostatní typy pak rozčleňuje podle jejich areálů.

V. Šmilauer ve svém díle dospívá k celé řadě cenných závěrů. Jde o poznatky historické týkající se postupu osídlení (např. na základě analýzy místních jmen dochází k závěru, že širší Voticko a Pelhřimovsko bylo osídleno obyvateli z okolí Jílového, Říčán a Uhlířských Janovic, v Posázaví na základě osobních jmen vyskytujících se v základech jmen místních sleduje postup jednotlivých rodů) i poznatky jazykové (cenná zjištění se týkají osobních jmen, zejména složených, která byla dlouho vázána na nejvyšší společenské vrstvy, a hypokoristik; analyzovány jsou jednotlivé afixy, ale zmíněny jsou například i některé jevy hláskoslovné, třebaže analýza této jazykové roviny nebyla předmětem práce).

Důležitý je ještě jeden, nepříliš často zmiňovaný aspekt Šmilauerovy metody malých typů. Ukazuje se totiž, že její přísné uplatnění může někdy přispívat i ke korekcím nepříliš pravděpodobných interpretací některých místních jmen. Za názorný příklad považujeme místní jméno *Krchleby*, u kterého V. Šmilauer (s. 104 druhého vydání) uvádí, že „patří podle způsobu tvoření ke skupině ‚Holohlavy‘ 3/14, ale překračuje její areál“. Při zařazení tohoto jména k typu „Holohlavy“ vychází Šmilauer z Profousova výkladu, podle kterého jméno *Krchleby* označovalo ves **krchlebŭ*, tj. lidí, kteří měli hlavu (leb) nakloněnu na levou (krchou) stranu. I. Lutterer později tento nepravděpodobný výklad oprávněně odmítl; ve své interpretaci vychází z původní podoby *Skrchleby*: dává ji do souvislosti se slovesným základem *skrb-* (srov. sloveso *skrbilit*) a substantivem *chléb* a jméno vykládá jako ves lidí, kteří musí šetřit chlebem.⁷ Toto místní jméno tedy patrně ke Šmilauerovu typu „Holohlavy“ nepatří; s tím dobře koresponduje skutečnost, že jeho výskyt areálu tohoto typu neodpovídá.

V závěru recenze se ještě vraťme k dílu M. Šmejkalové, konkrétně pak k poslední onomastické podkapitolce, která se zabývá posledními patnácti lety Šmilauerova života, a proto je výstižně nazvána *Zúročení*. Autorka připomíná Šmilauerovu *Příručku slovanské toponomastiky* (1970) a zmiňuje se o jeho odborných sporech s některými onomastiky (S. Rospond, Š. Ondruš). Mohli bychom ještě doplnit, že V. Šmilauer se v 70. letech podílel i na slovanské onomastické terminologii.⁸

Jak autorka uvádí, V. Šmilauer se zajímal o práci svých žáků (vysoce si cenil například výsledků L. Olivové-Nezbedové, kterou v 60. letech pověřil náročným vedením výše zmíněného soupisu pomístních jmen v Čechách) a sledoval i roz-

⁷ Lutterer, I. (1966): K výkladu jména *Krchleby*. In: I. Honl – F. Roubík – J. Svoboda, *Onomastické práce. Sborník rozprav k sedmdesátým narozeninám univ. prof. dr. Vladimíra Šmilauera, DrSc.* Praha: Místopisná komise ČSAV, s. 43–45.

⁸ Svoboda, J. – Šmilauer, V. – Olivová-Nezbedová, L. – Oliva, K. – Witkowski, T. (1973): Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky. In: *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*, 14, s. 1–280.

voj novějších onomastických směrů, zvláště pak obecné onomastické teorie. Zásadní přitom je, že jednotlivé přístupy nevnímám antagonisticky, což autorka dokumentuje následujícím citátem: „Četl jsem nedávno článek, v němž autorka s netajeným opovržením mluvila o ‚etymologickém přístupu historické onomastiky, která v 40. letech, ale i později vycházela z pozitivistických pozicí‘, a proti tomu stavěla onomastiku teoretickou. Je velkým omylem vidět v obou onomastikách jen vývojová období po sobě následující. Vskutku jde o dvě části téhož celku, části o sebe se trvale opírající.“ (s. 247). Tato Šmilauerova teze je vysoce aktuální i dnes a měli bychom ji mít stále na paměti.

Pavel Štěpán
Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
stepan@ujc.cas.cz

Interview

Rozhovor s prof. Henningem Bergenholtzem

Henning John Bergenholtz (nar. 26. 8. 1944) je dánský jazykovědec a lexikograf, bývalý ředitel Lexikografického centra při Aarhus School of Business v Dánsku. Profesor Bergenholtz se zabývá teoretickou i praktickou lexikografií. Je mj. autorem nebo spoluautorem celkem 68 slovníků, a to jak tištěných, tak elektronických. V současné době vede projekt, jehož výstupem bude řada jednojazyčných elektronických slovníků dánštiny. Je (spolu)autorem španělských jednojazyčných slovníků (spolu s Pedrem Fuertesem), dánských hudebních slovníků (spolu s Inger Bergenholtzovou) a dánského frazeologického slovníku. Podílel se mj. na dánských, anglických a španělských slovnících účetnictví (spolu se Sandrem Nielsenem a Pedrem Fuertesem). V roce 2010 mu byl udělen čestný doktorát Univerzity Valladolid. Profesor Bergenholtz je též členem Norské akademie věd. Redakce Jazykovědných aktualit s ním pořídila rozhovor v říjnu 2015 během jeho návštěvy Prahy, kterou společně zorganizoval Kruh moderních filologů a Ústav českého národního korpusu FF UK v Praze.

M. Š.: Pane profesore, jak jste se stal lexikografem?

H. B.: Nejpravděpodobnější vysvětlení asi je, že jsem po ukončení magisterského studia získal místo lexikografa ve výzkumném projektu strojového překladu v Bonnu. Slovník pro strojový překlad je pochopitelně něco jiného než běžný slovník. Ale to byl pravděpodobně začátek všeho. A v průběhu času se můj výzkum stále více orientoval na lexikografii. V prvních patnácti letech jsem byl ale spíš gramatik, přičemž jsem se věnoval oběma gramatickým subdisciplínám, morfologii i syntaxi. Habilitoval jsem se ale už v oboru lexikografie. To bylo v roce 1978. Motivací mi byla spolupráce na interdisciplinárním slovníku němčiny, což měl být velký slovník zahrnující velké množství různých oborů. Plánovalo se tehdy dvacet svazků. Nakonec z toho ale sešlo. V rámci tohoto projektu jsem se zabýval tématem „strach“ a jeho lexikografickým popisem. A tak jsem se stal lexikografem.

M. Š.: Patříte k lexikografům, kteří se slovníky nezabývají jen po teoretické stránce, ale máte i bohaté praktické zkušenosti, což nebývá vždy nutně pravidlem. Kolik slovníků jste přesně napsal? Prý jich 68. Jak se to dá stihnout?

H. B.: Ano, celkem jich je 68. Některé jsem napsal sám, některé jako spoluautor. Myslím, že nejdůležitější jsou dvě věci – dobrá teorie a plánování. K teorii na tomto místě snad jen tolik, že ve skutečnosti neexistuje nic praktičtějšího než

dobrá teorie. Slovník je předmět sloužící k uspokojení určité potřeby, a hledisko uživatele je proto centrální. K plánování je potřeba říct, že je nutné předem jasně naplánovat, pro koho přesně bude slovník určený a za jakým účelem ho uživatel bude používat. Plánování se skládá ze dvou základních složek. Nejprve se projekt naplánuje v hrubých obrysech, teprve pak se řeší detaily. V dnešní době to v praxi znamená nejdříve naplánovat, resp. navrhnout databázi. Dřív se psaly heslové statě na zkoušku, k tomuto tématu viz moje studie *Grammatik im Wörterbuch: von Ja bis Jux* (1984), ve které se věnuji popisu jednoho lexikografického projektu a padesáti takovým heslovým statím na zkoušku, které v jeho rámci vznikly. Pokud jde o zásadní otázky plánování, tak je nutné zmínit ještě např. tyto: „Potřebuji na slovník peníze?“, „Pokud ano, kolik?“, „Kolik času mám na jednu heslovou stat’?“ Naprosto zásadní přitom je, aby slovník byl v určeném čase opravdu hotový. Ví se např., že z každých čtyř plánovaných slovníků nakonec doopravdy vznikne jen jeden. A finalizace těch, které se na trh skutečně dostanou, trvá čtyřikrát déle, než se původně plánovalo. O takové praxi nemám valné mínění. Když mám plán, tak slovník musí být včas hotový. Samozřejmě, že je ale potřeba plánovat realisticky. Pokud jde o mé slovníky, tak pár příkladů: Práce na Malgašsko-německém slovníku trvaly dva roky, Dánsko-anglický slovník genetického inženýrství byl hotový během roku a půl, na frazeologickém slovníku jsem začal pracovat v roce 2006, v roce 2008 byl už na webu, i když ještě ne v úplně konečné podobě. Důležitá zkrátka je, aby něco už bylo hotové, což také motivuje případné spolupracovníky.

M. Š.: Čím si vysvětlujete, že práce na slovníku tak dlouho trvá a že lexikografové zpravidla neumějí odhadnout dobu, kterou budou na jeho napsání skutečně potřebovat?

H. B.: Dobrý slovník je hotový slovník, ačkoli je otázka, jestli je slovník vůbec někdy hotový, když uvážíme všechny ty neustálé změny a aktualizace, jež práci na slovníku doprovázejí. Zásadní ale je, aby byl slovník co nejrychleji hotový v takové podobě, ve které může být dán k dispozici uživatelům. Toho se také týká moje kritika různých lexikografických projektů v mnoha zemích, nejen v České republice. Zkrátka, trvá to všechno moc dlouho. Problém je, že mnozí lexikografové sami sebe považují za lingvisty a v souladu s tím volí i své pracovní postupy, když se např. snaží pomocí slovníku ukázat bohatství jazyka. Já osobně nepracuji jako lingvista, ale vycházím ze zásad informační vědy. Pracuji-li na slovníku, vytvářím v první řadě informační nástroj, jenž chce uspokojit potřeby zamýšlené skupiny uživatelů. V případě jazykové variace to např. znamená, že rozhodně není vždy ideálním řešením uvádět všechny možné varianty. V některých případech je lepší uvést jen jednu, a tu tak uživateli doporučit tím, že ty další ve slovníku nebudou. Uživatel očekává jednoznačnou odpověď na otázku, kterou na slovník směřuje, a nechce nic rozhodovat sám. Má-li slovník uvádět víc variant, je potřeba jednu z nich jednoznačně doporučit. Podobně: Když mám v překladovém slovníku u nějakého hesla deset možných překlado-

vých ekvivalentů, z nichž třeba pět se používá jen v řídkých spojeních, nemá smysl těchto pět překladových ekvivalentů v heslové stati uvádět. Do hesla mají přijít jen ty, které lze použít ve většině případů užití slova, resp. jeho překladu do cílového jazyka. To vše vychází z koncepce tzv. proskripce, která by ve slovníku dle mého názoru měla mít přednost před deskripcí a preskripcí. A nakonec k druhé části otázky: Že lexikografové neumějí odhadnout dobu potřebnou k napsání slovníku, je jednoduše důsledkem nedostatečného nebo chybného plánování.

M. Š.: V jedné z předchozích odpovědí jste se zmínil o motivaci spolupracovníků. Podle čeho si své spolupracovníky vybíráte?

H. B.: To je vždycky různé. V případě odborných slovníků to jsou logicky odborníci z příslušných oborů. A pokud jde o obecné slovníky, tak bych rád zmínil jeden španělský projekt, jehož cílem je vznik několika slovníků španělštiny. Projekt začal v roce 2014. Vypsali jsme čtyři místa, na která jsme měli 80 uchazečů. Na základě podkladů, jež do výběrového řízení poslali, jsme si jich vybrali dvanáct. Ty jsme pak nechali psát speciální test, přičemž z těchto dvánácti jsme si nakonec vybrali čtyři. Mimochodem – lingvista je vlastně jen jeden z nich. Následoval takový, řekněme, zaučovací týden, během něhož jsme tyto spolupracovníky seznámili s našimi lexikografickými zásadami a během něhož pod naším dohledem prováděli první lexikografické práce.

M. Š.: Jak se pozná dobrý lexikograf?

H. B.: Na zcela obecné rovině je dobrým lexikografem patrně někdo, kdo hodně čte a dobře se vyjadřuje. Tak jednoduché to ale asi není. Redakce slovníku je vlastně trochu jako kuchyně v restauraci. Vedle šéfkuchaře tam pracují ještě i další kuchaři, kteří mají na starosti nějaké svoje konkrétní dílčí úkoly. A podobně je to i v případě slovníku. Hlavní redaktor má na starosti plánování, je zodpovědný za koncepci apod., zatímco další členové redakce např. píšou hesla, resp. často i jen jejich části, protože vznik slovníku je mnohdy vlastně taková pásová výroba. A je přitom jasné, že ne každý se hodí na každý druh práce. Např. korektoři občas musejí být trochu nepříjemní. K lexikografii v širokém pojetí možná koneckonců patří i lidé, kteří se starají o odbyt hotového produktu, a ti pochopitelně potřebují zase úplně jiné kompetence než autoři hesel.

M. Š.: Je lexikografie podle Vás umění, jež má své vyvolené, jak se někdy říká, nebo se lexikografem může stát každý?

H. B.: Pojetí lexikografie jakožto umění je celkově nesmysl. A často také výmluva těch, kteří slovník nikdy nedokončí nebo ho dokončit nechtějí. Vlastně se dají rozlišovat dva základní druhy lexikografie, nevědecká a vědecká. Slovníky obou těchto druhů mohou být dobré nebo špatné. Tím chci říct, že vědecká lexikografie nemusí být nutně lepší než nevědecká. Důležitější je spíš přístup.

Je-li příliš lingvistický, je výsledný produkt pro obvyčejného uživatele často nevhodný.

M. Š.: V lexikografické literatuře se často můžeme setkat s názorem, že v Německu je teoretická lexikografie na velmi vysoké úrovni, zatímco praxe za ní nemálo pokulhává. A ve Velké Británii zase naopak. Čím je to podle Vás způsobené?

H. B.: To je dané lexikografickou a filozofickou tradicí, která je v těchto zemích rozdílná. Lexikografie je ve Velké Británii orientovaná velmi pragmaticky, což má své kořeny ve filozofii posledních 300 let. Tento až pervertovaný pragmatismus měl za následek odmítání jakýchkoli teorií, přičemž v lexikografii tento stav přetrvává v podstatě dodnes. V Německu je tomu zase naopak. Existuje zde tradice mnohem spekulativnější filozofie, např. u Hegela a Kanta. Často se jedná o velmi obtížné texty vycházející z komplikovaných myšlenkových konstruktů, resp. teorií. A toto pak hraje roli i v lexikografii. Příznačné je, že mnozí němečtí metalexikografové žádný slovník nikdy nenapsali. Já osobně jsem v této věci pro střední cestu. Je potřeba vyjít z nějaké teorie, která se ale využije v praxi. A na základě praxe se pak teorie eventuálně např. nějak modifikuje.

M. Š.: Jak se podle Vás bude lexikografie vyvíjet v budoucnosti?

H. B.: Doba velkých mnohosvazkových slovníků je definitivně pryč a už se nikdy nevrátí. Pro menší tištěné slovníky vidím snad možnost v tisku na zakázku. Jinak ale budoucnost patří elektronickým databázím, jež umožní nejen přizpůsobit informační nabídku slovníků potřebám a zájmům jejich konkrétních uživatelů, ale na základě databáze se budou generovat i různé typy slovníků pro různé uživatele, resp. různé situace užití. S vývojem elektronické lexikografie také souvisí skutečnost, že nedostatek místa dnes už nehraje žádnou roli. Jestli se nějaké slovo do slovníku dostane, nebo nikoli, je tak vlastně už spíš otázka dostatku času na jeho zpracování. Stále důležitější úlohu má z hlediska uživatele rychlý přístup k datům. Vychází se např. z předpokladu, že v případě elektronického slovníku by se uživatel k požadované informaci měl dostat během pěti sekund.

M. Š.: Na čem zrovna pracujete?

H. B.: Krátce zmínit bych se chtěl snad jen o třech věcech. Zaprvé tu jsou už existující elektronické slovníky, na kterých každý den probíhají revize. Těch slovníků je už opravdu hodně, hlavně jde ale o hudební a frazeologický slovník, dále slovník účetnictví a všeobecný slovník dánštiny. To všechno je kontinuální práce, která zabere mnoho času. Zadruhé se angažuji v jednom velkém španělském projektu, jehož cílem je vznik sedmi různých španělských slovníků, které budou na trhu do ledna 2018. A zatřetí, ale to je ještě vlastně tajemství, pracuji na projektu týkajícím se španělsko-anglické lexikografie. Zrovna plánuji koncepci, databázi a časové dispozice. A to chce čas. Tato fáze plánování je

extrémně důležitá, protože lexikografie je ve své podstatě komerční záležitost. Vždyť ve hře je spousta peněz. Abyste mě správně pochopil, nejde mi o peníze. Pro mě je to spíš zkrátka výzva. Naplánovat projekt a pak sledovat, jestli to vyjde nebo ne. A vždycky to vyjde. Jinak to ani nejde!

M. Š.: Pane profesore, srdečně děkuji za rozhovor a jménem celé redakce Vám přeji mnoho energie do další práce.

Prof. Henning Bergenholtz a jeho elektronické slovníky vydané v letech 2006–2012, zde v tištěné podobě pro účely akce *Největší slovník světa* konané v Odense v září 2012

*Interview vedl a z němčiny do češtiny přeložil
Martin Šemelík
Ústav germánských studií FF UK v Praze
martin.semelik@ff.cuni.cz*

Brána jazyků v nebi otvíraná. K odchodu Jiřího Marvana

Dne 28. ledna 2016 oslavil významné životní jubileum slavista, baltista, bohemista, evropeista uznávaný doma i v zahraničí, profesor Jiří Marvan. O několik týdnů později – 13. dubna 2016 – se jeho pestrá, nevšední životní pouť bohužel uzavřela. Zanechal po sobě dílo širokého vědeckého záběru a nevšední hloubky. Původně připravený medailón s názvem *Brána jazyků češtinou otvíraná* tak doznal modifikace názvu i obsahu. Odchod profesora Marvana je velkou ztrátou pro slavistiku, baltistiku, bohemistiku i evropeistiku doma i ve světě.

Rodák z Prahy vystudoval na FF UK v Praze obor český jazyk – ukrajinský jazyk (1959), poté působil krátce ve staročeském oddělení ÚJČ AV ČR. Roku 1963 odešel do zahraničí. Svou profesní dráhu mimo vlastní zemi zahájil ve Švédsku (Uppsala, Stockholm), následovalo několikaleté působení v USA (Oregon, UC Davis/Santa Barbara, Pennsylvánie) a posléze v r. 1973 zakotvil v australském Melbourne a setrval zde na *Mohash University* téměř 20 let.

Z předešlého výčtu je vidět, že se stopa působení profesora Marvana výrazně otiskla na několika světadílech. Po návratu z exilu v r. 1993 vstoupil do diplomatických služeb ČR a několik let (do r. 1997) byl prvním velvyslancem ČR v Řecku. Od roku 1999 působil na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem a od r. 2000 také na Univerzitě Karlově v Praze, krátce i na Západočeské univerzitě v Plzni.

Bibliografie pana profesora obsahuje 20 knižních titulů a více než stovku odborných studií publikovaných doma i v zahraničí. Jeho odborný záběr zahrnoval rozměr diachronní i synchronní, bohemistický i slavistický, baltistický i širěji obecnělingvistický, strukturalistický i poststrukturalistický, jazykově endosférní, mezisférní i exosférní, západoslovanský, jihoslovanský i východoslovanský a ovšem i ekolingvistický. Jeho životní pouť mu umožnila naplno a velmi niterně si uvědomit důležitost prožívání jazyka (v tomto případě mateřského) nejen jako nezbytné výbavy pro lingvistovo bádání, ale také jako procesu formujícího člověka ve vyšší, kulturní bytost. Nikoli náhodou se jubilant často ve svých dílech dovolával stran prožívání jazyka myšlenek svého učitele a předního představitele Pražského lingvistického kroužku Bohumila Trnky.

Z rozsáhlého díla Jiřího Marvana uvedme alespoň jeho stěžejní práce knižní. Významnou prací ve slavistickém kontextu je *Prehistoric Slavic Contraction* (1979, práce vznikla již během autorova pobytu v Uppsale, u nás nemohla z politických důvodů vyjít), česká verze s názvem *Jazykové milénium: slovanská kontrakce a její zdroj* byla vydána roku 2000, revidovaná verze původního ang-

lického titulu s názvem *Čeština tisíciletá* vyšla česky v roce 2012. Autor popsal slovanskou kontrakci a její šíření ze svého českého ohniska na po celém kontrakčním území od Baltu až po Balkán. Slovanská kontrakce přispěla k profilaci většiny jihoslovanských a západoslovanských jazyků jako zcela samostatných. Zde zachycené poznatky mají i širší obecnělingvistický přesah. Z jeho dalších slavistických prací je třeba připomenout *Quo vadis, lingua ucrainica* (1992) a *Na prahu slovenčiny* (1999).

Evropeistický rozměr svého bádání prokazoval Jiří Marvan opakovaně. Na jeho počátku byla *Modern Lithuanian Declension* (1979), v níž autor litevštinu klade do kontextu evropského lingvoareálu (ELA). Pokračováním evropeistických snah autora byl anglicky psaný *Introducing Europe to Europeans through their language* (Praha, 2008), zkrácená verze této knihy společně se zkrácenou verzí *Brány jazykem otvírané* (2004) vyšla později v češtině s názvem *Čeština – most k Evropě a k Evropanům* (2015). Evropeistický rozměr přináší i další práce vzniklá v emigraci, napsaná a publikovaná česky až v r. 2008 – *České stupňování – slovanská podoba evropské univerzálie*. Autor v ní podal primárně pohled na stupňování v češtině, jeho aspekty diachronní i synchronní, bohemistické, slavistické i evropeistické, především se však snažil odpovědět na otázku, zda se jedná o jev tvaroslovný, či slovtvorný.

Projevem autorova celoživotního niterného prožívání mateřštiny byla již výše zmíněná kniha vtipných esejí (nejen) o češtině *Brána jazykem otvíraná* (2004) a také učebnice *Jazyk – jeho český příběh – prvních tisíc let (800–1800) (Malý průvodce cestami české lingvoekologie)*. Autor zde prezentoval své lingvoekologické pojetí mateřštiny, v níž je její mluvčí povýšen na jejího výsostného vlastníka, jenž teprve jejím prožíváním uvnitř své mysli z ní utváří plnohodnotný jazyk.

Profesor Marvan byl rovněž nositelem řady státních vyznamenání (např. v roce 1991 obdržel Zlatý kříž prezidenta Polské republiky za zásluhy o polštinu, v roce 1997 Řád velkoknížete Gedimínase prezidenta Litevské republiky za zásluhy o litevštinu) a dostalo se mu též významných akademických poct (byl členem Australian Academy of the Humanities). Na Monash University v Melbourne je každoročně udílána nejlepšímu studentovi slavistiky George Marvan Slavic Honour Prize.

Profesor Jiří Marvan byl a zůstane na svých nejrůznějších působištích oceňován jako znamenitý pedagog, který dokázal inspirovat studenty k odborné práci i mimo rámec jejich studijních povinností. Během svého působení ve světě vychoval řadu svých následovníků v baltistice a slavistice (např. M. Sohlman, B. Kangere). V jeho knižních pracích i přednáškách se obdivuhodně snoubil přesný metodologický výklad (ponejvíce vzorově strukturalistický), opřený o hloubkovou analýzu jazykových jevů, s jazykovým humorem, se smyslem pro vtip a vtipno, vězícími často v jazyce samém či v jazykovém vyjádření. Jeho texty budou přitom i nadále oslovovat nejen intelekt, ale i duchovní rozměr svého adresáta.

Své kolegy a spolupracovníky a následovníky si pan profesor získal svým nesmírným odborným přehledem, nezměrnou lidskostí a neobyčejným smyslem pro humor. U našich studentů zůstane pan profesor Marvan zapsán jako laskavý a přátelský vyučující, který jim v jejich myslích vytrvale pomáhal utvářet to krásné české jazykové prostředí. V srdcích nás všech zůstane zachován jako Velký přítel.

Přeji ti, milý Jiří, aby Tě čeština věrně doprovázela i na Tvé další pouti. Ač Tvé přátelství a Tvé dílo tady s námi zůstávají dál, už teď nám nejvíce chybíš Ty sám.

*Patrik Mitter
Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem
Pedagogická fakulta
patrik.mitter@centrum.cz*

Pokyny pro přispěvatele

Jazykovědné aktuality (časopis Jazykovědného sdružení ČR) přináší vědecké články z oboru lingvistiky, recenze, zprávy o konferencích a informace o činnosti Jazykovědného sdružení ČR. Časopis je otevřen také začínajícím lingvistům. Tematická čísla bývají věnována mimo jiné seminářům pořádaným JS. Příspěvky procházejí interním recenzním řízením.

Své texty zasílejte e-mailem Martinovi Šemelíkovi, výkonnému redaktorovi Jazykovědných aktualit (martin.semelik@googlemail.com). Součástí článků je **abstrakt v angličtině** v rozsahu 100 až 200 slov (včetně překladu titulu článku) a **seznam klíčových slov** v počtu 3 až 10, též v angličtině. Abstrakt by měl být svou povahou rematický a shrnovat obsah celého článku, nikoli jen výsledky. Ostatní typy příspěvků (kronika, recenze, zprávy) abstrakt ani klíčová slova nemají. Při úpravě příspěvku je třeba dodržovat tato pravidla:

1. Pro editaci textu používejte editor Word, písmo Times New Roman o velikosti 12, řádkování 1,5. Nepoužívejte automatické formáty ani různé druhy písma. Text zarovnejte do bloku.
2. Články čleňte do kapitol opatřených číslovaným nadpisem. I další úrovně členění (1.1 apod.) musí mít nadpis. Nečísľujte odstavce.
3. V textu lze používat kurzivu, tučné písmo pro zdůraznění a poznámky pod čarou.
4. Na literaturu se v textu odkazuje příjmením autora, rokem vydání díla, popř. stránkovým údajem v závorkách (Kopečný, 1980, s. 34).
5. Seznam literatury je uveden na konci; řadí se abecedně podle příjmení autora. V seznamu literatury má být uvedena pouze literatura, která je v článku citována.
6. V oddílech Kronika a Recenze se bibliografické údaje uvádějí přímo v textu (do závorky).
7. Bibliografické záznamy mají následující podobu:
Garvin, P. L. (1993): Funkční empirismus – noetický podklad soudobého funkcionalismu. In: *Slovo a slovesnost*, 54, s. 241–253.
Ivanič, R. (1994): Characterizations of context for describing spoken and written discourse. In: S. Čmejková – F. Daneš – E. Havlová (eds.), *Writing vs Speaking: Language, Text, Discourse, Communication*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, s. 181–186.
Mathesius, V. (1982): *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon.